

Jeta Arbëreshe

e-mail: jetarbreshe@libero.it - <http://digilander.libero.it/jetarbreshe> (Mondo Italo-Albanese)

Del nga tre muaj - Trimestrale della Minoranza linguistica storica Albanese d'Italia - Eianina / Purçill (Cs- Italia)

Spedizione in A.P. - TAXE PERÇUE - art. 2 comma 20/c - L.662/96, Aut. n. DCO/DC/CS/101/2003, valida dal 06/03/03

Përmbajtja / Sommario

FESTIVALI I KËNGËS ARBËRESHE	faqe 2
EDITORIALI	
Drejtori (<i>Arbërishtja e Shqjppja</i>)	faqe 3
FESTIVALI I KËNGËTARËVET TË VIGJËL ARBËRESHË	faqe 4
KORRESPONDENCA NGA KATUNDET ARBËRESHË	
Vincenzo Straticò (<i>Ishim katir o pes shok ket barri</i>)	faqe 5
Giuseppe Gallo (<i>Arbëreshi e Shën Marcanëti</i>)	faqe 6
Rino Greco (<i>Shoqata "Manusaqja" e Munxhufunit</i>)	faqe 6
Francesco Marchianò (<i>Vepra muzikale e parë te gjuha arbërishte Spixanës</i>)	faqe 7
Viaggio in Arbëria, Poezi Arbëreshe	faqe 7
Angelo Matrangolo (<i>Firmozë, di muaj festash</i>), La Legge 482/99 finanzia progetti	faqe 8
Motimadh / Mario G. Miracco (<i>Një qishë pa gardh</i>)	faqe 8
Patrizia Figlia (<i>Kajverici nëng ra</i>)	faqe 9
Konkors Poezije Gjergj Kastrioti Skanderbeg	faqe 9
TEKSTE POPULLORË NGA KATUNDET ARBËRESHË	
Giuseppe Chiaffitelli (<i>Qeni, maçia e miu</i>)	faqe 10
Giuseppina Demetra Schirò (<i>Miza e vo Mariqes: Një ditë, Bufaqi</i>)	faqe 11
Andrea Bellucci (<i>Poezi të pjerra arbërisht</i>)	faqe 11
Agostino Giordano (<i>Parambote</i>)	faqe 12
Zef Beccia (<i>Një këngë anonime</i>)	faqe 12
Carlo Trupo (<i>Vjershe</i>)	faqe 12
POEZI SHQIPE	
Azem Qazimi (<i>Ajri i Kryqëzimit</i>)	faqe 13
TE PRAKU I QISHËS	
Arbri Roman (<i>Këshilli i mirë në Vatikan</i>)	faqe 14
QISHA BIXANTINE ARBËRESHE	
Agostino Giordano (<i>Intervistë zotit Manuell Giordano – Për 63 vjet prifti i Purçillit</i>)	faqe 15
STUDIME MBI BOTËN ARBËRESHE	
Laura Smaqi (<i>Një shkrim i Ernest Koliqit mbi vëllimin e parë të Vorea Ujkos</i>)	faqe 16, 23
Zejnullah Rrahmani (<i>Tema të shquara të letërsisë arbëreshe</i>)	faqe 17
Klara Kodra (<i>Santorì, themelues i romanit shqiptar</i>)	faqe 18, 19, 29
Helena Grillo (<i>E folmja e Himarës dhe të folmet arbëreshe</i>)	faqe 20
Mario Massaro (<i>Leksiku i Qeftit dhe i Kazallveqit</i>)	faqe 21, 29
Italo Costante Fortino (<i>Anselm Loreqi i shkruan De Radës</i>)	faqe 22
DORËSHKRIMI ARBËRESH	
Bernardo Bilotta (<i>Kalimerja Sënluçisë</i>)	faqe 23
STUDIME MBI BOTËN SHQIPTARE	
Imri Badallaj (<i>Pse çalon realizimi i shqipes standarde</i>)	faqe 24, 28
Irena Sawicka (<i>Studime polake për gjuhën shqipe</i>)	faqe 25
Nexhip Mërkuri (<i>Mbi disa veçori krahasuese për kulturën gjuhësore të të folurit në trevat buzë Adriatikut</i>)	faqe 26
RECENSIONE	
Baviola Shatro (<i>Ali Podrimja: Poezi e kujtesës përballë përhershmerisë</i>)	faqe 27-28
Edmond Çali (<i>Laura Smaqi: Zbulimi i vetvetes në pasqyrë të letravet</i>)	faqe 28
Alisa Velaj (<i>Azem Qazimi: Kufinjve të pambarimit</i>)	faqe 29
NGA BOTA SHQIPTARE	
Laureta Petoshati (<i>"Të Bijtë e Shqiponjës" dhe këngët që kapërcejnë shekujt</i>)	faqe 30
Piccola sorella Maria Lucia (<i>Kur kemi ardhur në Shqipëri</i>)	faqe 30
LIBRE E REVISTA	faqe 31
JO VET ARBËRISHT	
Shefqet Dibrani (<i>vepra "Libra dhe Mbresa"</i>)	faqe 32
Pierfranco Bruni (<i>C'è un'altra Arbëria</i>)	faqe 32

Festivali XXVIII i Këngës Arbëreshe

(Shën Mitër CS) - 22-09-2009

E para e klasifikuar

KA NJË DRITËSORE

Tekst e muzikë : Agostino Sofis

Aranxhime muzikorë: Vëllezër Scaravaglione

Këndon: Emiliana Oriolo

E ka një dritësore kur dal ka shpia
hapet e dhezur gjithë
me rruga e dera e sipër një sexhë
një tillarjet e një sirmë me ar
e gjindë të nëmura pjot shëndet
e për së llargu i madh një det!

Ka kjo dritësore i qëlluar një qen
e një kopile që vet'e ndën
llunxole të bardhura si borë
e një kriatur që niset ndë skoll
e një pjak që priret ka një vresht
me një panar me fiq e rrush...

Ka kjo dritësore u hapin sitë
e mbjohem pjot lumturi e dritë
kur ka ballkuni e bukur del
më ruan e m'qeshen pjot me mall

e u vet birem te sitë tënd
te kultura si qiella ndë verë
ku vete ndënj mendimet tim
e dashurinë ç'kam u për tij!

E ka një dritësor kur dal ka shpia
m'shuhet drejt gjithë lumturia
se nëng janë sexhë ne sirmë e qen
e mosnjeri llunxole ndën
nëng janë kriaturë që nisen
nd'skolla
ne vreshta, fiq, rrush e molla

E ka ballkuni mosnjeri
ne si të kultura që ke ti
dera të mbullitura si fjalë
që sot harrova e që vet'e gjënj
ka një dritësore ku hapin sitë
e birem mbrënd' tek ëndërrat tim...
ku shoh një gjithënj pjot dritë
me gjind të nëmura e pjot shëndet..

Më sosen vet t'mbullin sitë
te mbjohem pjot lumt'ri e dritë
kur ka ballkuni e bukur del
që më ruan e më qeshën pjot me
mall!

E dija e klasifikuar

QIFTI DHE TRËNDAFILA

Tekst, muzikë e aranxhime muzikorë: Rossella Stamati

Këndon: Rossella Stamati

Moti grisen, zjarri djeg
udha qifitit shkon dhe sot nëpër ndonjë breg
-Trëndafila mos u trëmb
dhe kur qialli duket rëndë
ngrëhet një vuré
krusen çdo re
Vet tue rrahur gjithënj
gjithë katundat nd' Arbëri
nga udhë me gurëz
tek i vokerr brodhe ti

një vjesh te kjo gjuhë që do të thotë liri

Moti grisen zjarri djeg
trëndafila folëm gluhan ç'flisëm njëherë
lulja shpësës ke t'mbash fort
Losat bora, dimri shkon
priret maj, ka t'priret moti
pra lulëzon

Rit. Po këndo se mbi katundit ...

Rit. Po këndo se mbi katundit nj'ill shkëlqen
ë' qifti që trëndafilën vren
lula ndoftë moti që motin shkon, si shkon
po këndo një vjesh te kjo gjuhë që njohmi u e ti
një vjesh te kjo gjuhë që thotë dashuri

Këndoja
Po këndo e këndoja djalit t'i qillonjë
e këndoja plakut se t'kujtonjë
e këndoja motit për mos t'shkonjë mbi nesh
Këndoja

E treja e klasifikuar

NJË GJUHË ÇË BIRET

Tekst: Francesco Scaravaglione - Muzikë: Fran-

cesco, Cosimo e Damiano Scaravaglione

Këndon: Francesco Scaravaglione

Shqepa lulet, shqora mendimet
gëzimet që më sillje ti
ti si nanë me një storje e madhe
vjen e bie nani këtu pa frimë!
U një bir i bjerr tek ëndërrat
te prallëzat që më rrëfije ti
kur te vatra ulet e zjarri
dukej se mbanej dhezur jetën!

Ma ju zgjova! Gjithnjëherje sot ju zgjova
ju adunarta se ju bora
te qetësia që vjen e shuan
gjithë fjalët që më dhe...
Ata fjalë, fjalë me ëmbëlsi si mjal
vjershe të bukura si nj'ill
që të shponjen si një hill
ndëç i rrëfien edhe sot!

Fjalë të vjetra që vet ti mban mend
fjalë të vjetra që nëng mund gjënj
pse ju mbulli gjithënj
e ka shpia mosnjeri më fjet...
Sot një djal të ruan si këшту
se nëng të njeh më nëng të kupton
nëng të merr vesh nëng ka mall
e ti dal bëhe një nele më e hollë!

Ndëç rrimi të fshehta
mbrënd' te shiu që shket ka llastra
mbrënd' te një mëndim e ndërruar
që daledal erdh e na muar
e na mbulliti ndë filaqi...
na vem'e biremi
e harromi zjarr e vatëra
e harromi fjalët të vjetra
ata të bukura e më të çelta
që na dheztin njera sot!

E sot dua të hapin ndë gjithënj
gjith ballkunet t'i mbjohem me lule
e nganjë rrugë kam bënë një kushqi
e një mil vjolline që binjen ndë vinele...
e dua të gjëndem papanë me tij

me dashurinë që më dhezje si zjarrë
se buza tënde e ëmbël si mjal
vete e të thom di bukura fjalë
se dua të sallvonj bashkë me tij
oj gjuhën tim ç'ë' më e bjerr...

Se gjuha arbëreshe nëng ka të fërnonj
me fantazinë sot kam t'e sallvonj

Arbërishtja e Shqipja

Pesë shekuj e gjimës prapë, historia e Arbëreshëve ndahet nga ajo e Shqiptarëve. Dega arbëreshe shqitet nga Kucari shqiptar. Dega jashtë Atdheut shpripshet ndëpër Italinë e huaj; kucari mbetet mbrënda Atdheut, po e shtypur ka turku i huaj. Dy popujt llargohen njeri jetri jo vetëm fizikisht po, me motin, edhe gjuhësisht. Nganjë matet me t'huajin: arbëreshi e ka përreth, po jashtë shpisë; shqiptari e ka përsipër, e mbrënda shpisë.

Gjuhësisht, sot Arbëria jo vet ka një gjuhë ndryshe ka ajo shqipe, po çdo katund arbëresh ka, mbrej të tjerëve katunde arbëreshë, një të folme ndryshe. Në zëmren e Arbëreshëve rron, i gjallë, malli ndaj Mëmëdheut shqiptar mbananë detit, por gjuha shqipe mbetet një mal shumë i lartë për të ngjitur. Nëng kuptohet më. Pas pesë shekuj e gjimës llargësisje, e sotmja gjuhësore e katundevet arbëreshë mbruhet në të folmet dhe zakonet e tyre: e vetmja bukë e ngrënshme, për ata. Kush mendon të kundërten - dhe shërben për të ndëronjë këtë realitet - nëng nderon Arbërinë as Arbëreshët. Të folmet arbëreshe nëng i shpëton gjuha shqipe: udhët gjuhësore e dy popujvet u llarguan.

Megjithatë, intelektualët arbëreshë çë studiuin, o studjojnë, shqipen në kurset e rregullta universitare italiane apo e mësuan/thelluan në Seminaret e Prishtinës dhe të Tiranës, i shtuan një thesar të shtrenjtë njohësor të tyre gjuhësore, dhe kulturore në përgjithësi. Një pasuri çë qëndron personale, e nganjë e pëerdor si do; po sadopak shton mallin ndaj Mëmëdheut, ndaj vëllezërve shqiptarë.

Po Arbëreshët e thjeshtë rrojën si arbëreshë jo pse ja thot ndonjari, jo pse janë të ruajtur nga art. 6 i Kushtetutës Italiane o nga Llexha 482, jo pse bëhen Kuvende e Kongrese, o shkruhen libre, mbi ata; jo pse gjuha e tyre mbësohet në universitet o në shkollë, ose shkruhet në revista arbëreshe. Arbërishteti i katundevet arbëreshë rron edhe pa gjithë këto "ndihma". Të thomi të drejtën, rron edhe më mirë pa këto ndihma. Sepse çdo "ndihmë" arbëreshi e sheh si një shpërthim, një ndërhyrje, të palipur: ka vjen vjen, ka arbëreshi apo ka lëtiri.

Arbërishtja e Arbëreshevet të thjeshtë s'ka nevojë ka shqipja. Sosjën fjalët e pakta çë kanë: të shkurtura, t'ëmbla o t'ashpra. Të mbrujtura me vjershe e me lot, me djersë e me erë. Moti këto fjalë i ngurti, e i stisi një e një rreth zëmrvet arbëreshe. Kështjella më të larta se Kruja.

Të folmavet arbëreshe - mësegjithë atyre më të shkatërruara nga moti - mund t'i ndihjën vetëm të folmet motra arbëreshe. Vetëm kjo është udha për me shpëtuat të folmet arbëreshe nga shkatërrimi i motit. Një ndihmë çë nëng siell as termete psikologjike as gjuhësore. Një ndihmë çë mbetet mbrënda gardhevet të Arbërisë, mbrënda shpisë arbëreshe. Nga "gjuha-mëmë" shqiptare kem të marrim hua vetëm ato fjalë çë i mungojnë të folmevet arbëreshe.

Ndëse pra - si u bë ndë Shqipëri, po pa "veshore" lokaliste - edhe ndë Arbëri bëmi, gjuhësisht, një hap përpara e zë e stismi një "arbërishte standarde", ku është skandali? Protopapasi Emanuele Giordano, me "Vangjelin" e pjerrë arbërisht, edhe e hapi këtë udhë.

Drejtori

Cinque secoli e mezzo fa, la storia degli Arbëreshë si separa da quella Albanese. Il Ramo arbëresh si stacca dal Tronco albanese. Il Ramo fuori dalla Patria si sparpaglia per l'Italia straniera; il tronco resta in Patria, ma oppressa dal turco straniero. Due popoli si allontanano l'uno dall'altro non solo fisicamente, ma col tempo anche linguisticamente. Ognuno si misura con lo straniero: l'arbëresh ce l'ha intorno, ma fuori casa; l'albanese ce l'ha addosso, e dentro casa.

Linguisticamente, oggi l'Albëria non solo ha una lingua diversa da quella albanese, ma ogni paese arbëresh, rispetto a ciascun altro paese arbëresh, ha un parlata diversa. Nel cuore degli Arbëreshë vive, acceso, l'amore verso la Patria albanese al di là del mare, ma la lingua albanese resta una montagna troppo alta da scalare. Non si capisce. Dopo cinque secoli e mezzo di lontananza, l'oggi linguistico dei paesi arbëreshë è impastata nelle parlate e nelle loro tradizioni: il solo pane mangiabile, per loro. Chi pensa il contrario - e lavora per cambiare questa realtà - non onora l'Arbëria né gli Arbëreshë. Le parlate arbëreshe non le salva la lingua albanese: le strade linguistiche dei due popoli si sono allontanate.

Tuttavia, gli intellettuali arbëreshë che hanno studiano, o studiano, l'albanese nei corsi regolari universitari o l'hanno imparata/approfondita nei Seminari di Prishtina o di Tirana, hanno aggiunto alle loro conoscenze linguistiche, e culturali in generale, un tesoro prezioso. Una ricchezza che resta personale e ognuno usa come vuole; ma quantomeno aumenta l'amore per la Madretria, verso i fratelli albanesi.

Ma gli Arbëreshë semplici vivono da arbëreshë non perché glielo dice qualcuno, non perché riconosciuti dall'art.6 della Costituzione Italiana o perché difesi dalla Legge 482/99; non perché su di essi si fanno Convegni o Congressi o perché si scrivono libri; non perché la loro lingua si insegna a scuola o all'università, o perché si scrive su riviste arbëreshe. L'"albanesità" dei paesi arbëreshë vive anche senza tutti questi "aiuti". A dire la verità, vive anche meglio senza questi aiuti. Perché ogni "aiuto", l'arbëresh lo vede come una forzatura, una intromissione, non richieste: da qualsiasi parte provenga, arbëreshe o italiana.

La lingua arbëreshe degli Arbëreshë semplici non ha bisogno della lingua albanese. Bastano le parole che hanno: brevi, dolci o aspre. Impastate di versi e di lacrime, di sudori e di vento. Il tempo queste parole le ha indurite, e le ha murate una ad una intorno ai cuori arbëreshë. Fortezze più alte di Kruja.

Le parlate arbëreshe - soprattutto quelle più danneggiate dal tempo - possono essere aiutate solo dalle parlate sorelle arbëreshe. Solo questa è la strada per salvare le parlate arbëreshe dai danni del tempo. Un aiuto che non provoca né terremoti psicologici né linguistici. Un aiuto che resta all'interno dei confini arbëreshë, dentro la casa arbëreshe. Dalla "lingua-madre" albanese dobbiamo prendere in prestito solo quelle parole che mancano alle parlate arbëreshe.

Se poi - come si è fatto in Albania, ma senza "paraocchi" localistici - anche in Arbëria facciamo linguisticamente un passo in avanti e cominciamo a costruire l'"arbëresh standard", dove sta lo scandalo? Il protopapas Emanuele Giordano, col "Vangelo" tradotto in arbëresh, ha già aperto questa strada.

Festivali V i Këngëtarëve të vigjël arbëreshe

(Pllatan (Cs) - 1 gusht 2009)

I pari klasifikuar

Po të qeshin të gjithë fëmijët e botës

Këndon: Ketlin Pjalmi
Tekst: Ina Osmandhi
Muzikë: Ina Osmandhi

Po të qeshin të gjithë fëmijët
gazi i tyre do të vërshojë në botë
dhimbje s' do të ketë as plagë as lot
po të qeshin të gjithë fëmijët
do të zhduken të gjithë kufijtë dhe shtetet
lulëzojnë bjeshkët
dashuria midis njerëzve do të mbetet

Ref. Po të qeshin kalamajtë
Lulëzojnë portokajtë
Do të zhduken shtrigat edhe djajtë
Po të qeshin kalamajtë
Lulëzojnë portokajtë
Nga qielli s' do binte shi por mjaltë

Do të ishte bota plot miq e shokë
Në zemrat tona të lidhur fort
E do të kishte, do të kishte shumë gaz e jetë
Sikur kjo të ishte e vërtetë (2x)

Po të qeshin të gjithë fëmijët...

Ref. Po të qeshnin kalamajtë...

Nga qielli s' do binte shi por mjaltë
Do të ishte bota plot miq e shokë...

I dijeti klasifikuar

Mëma

Këndon: Barbuto Federica e le stelle d'oro
Tekst: Benedetto Cavallo
Muzikë: Chimenti Marcello

Mëmë çë mbrenda ndë gjëllë më mbajte
te ku do vajte ti mua më
qellte kur çë u leva më rrite te joti gjë
më mbajte më mirë mua se tëndet si.

Mëmë e dashur, mëmë e mirë
më moti shkon, më tij të dua shum mirë.

Kur çë u rrita tij u të rrahova
sit e tënde me lotë u i peva
për mua ti qeshe, qajte e shture lot
nani nëng i shtie më se ti je ndën botë

Mëmë e dashur, mëmë e mirë...

Më gjëmon giella kur ç' e penxonj
nani çë nëng të kami u e ndjonj
mirët e mëmës nëng të e jep njeri
mëma është një vet e kush është çë nëng e di

Mëmë e dashur, mëmë e mirë...

i trejti klasifikuar

Shqipëria ime

Këndon: Giulio Jakova
Tekst: Tekst popullor
Muzikë: Muzikë tradicionale

O fort po ndrit ai diell
dhe burimi këngët lugjeve m'i përcjell
o fort po ngroh ai diell
edhe trimat nëpër mend m'i sjell
që ti përkëdhel
nga ky diell i kohës sime
ndrisin shekujt ndër agime
edhe pushka e shqiptarit zjarr flakëron

Ref. O ku ka si ti o Shqipëria ime
O fisnikja përmi gur
Rrjedh në këngë e ligjërime
Ballëlarta me flamur (2x)

Hej fort po bien ai def
dhe lahuta tingujt i çon lart i përcjell
hej fort po bien ai def
edhe trimat nëpër mend m'i sjell
që ti përkëdhel
nga ky diell i kohës sime
flasin shekujt me gjëmime
edhe krisma e shqiptarit bien brez më brez

Ref. O ku ka si ti o Shqipëria ime...

TË TJERAT KËNKA ÇË NGADHNJEN:

Kritika "Don Ciccio Chidichimo", Murmuridhja ; Këndon: Lorenzo Bellusci, Tekst e Muzikë: vëllezër Scaravaglione
Muzika më e mirë : Fjëm ti mall sonde se...; Këndon: Chiara Serrago, Tekst e Muzikë: vëllezër Scaravaglione
Teksti më i mirë : U rrita kur; Këndon: Francesco Dramisino, Tekst: Dramisino Mario, Muzikë: Mario & Daniel Dramisino
Interpretimi femëror më i mirë : Një bufet pjot me mall; Këndon: Margherita Candreva, Tekst e Muzikë: vëllezër Scaravaglione
Interpretimi mashkullor më i mirë : Anxhullina patatina; Këndon: Costantino Chidichimo, Tekst e Muzikë: vëllezër Scaravaglione

Jeta
Trimestrale di Cultura
e Informazione Arbëreshe,
in Italia e nel Mondo

Arbëreshe

Revistë tremujore e Shoqatës Kulturore "Jeta Arbëreshe", Purçill/Eianina (Cs-Italia)

Drejtor përgjegjës: Agostino Giordano
Drejtori, Redaksi dhe Administratë/Direzione, Redazione, Amministrazione:
via G. Marconi, 30 – 87010 Eianina-Purçill (Cs-Italia) - Tel. 0981-32539 /
340-8452364; e-mail: jetarbreshe@libero.it
<http://digilander.libero.it/jetarbreshe>
Shërbim grafik/Lavoro grafico: Antonio Giordano
Ku shtypet/Stampa: AGM srl, Telefax 0981-491957 - e-mail: info@agm.calabria.it

Abonime/Abbonamenti: (4 numeri): Italia €20 (Institucjona €40), Europa e America €30
Ku dërgohen turrësët/Versamenti: sul ccp. n.12994760, intestato a: Associazione Culturale "Jeta Arbëreshe" – 87010 Eianina/Purçill (Cs), o sul libretto bancario nr.0015524 - Iban IT26F088728067000000009621 - della Banca di Credito Cooperativo della Sibaritide-Spezzano Albanese – 87012 Castrovillari (Cs)
Regjistrim/Registrazione: Tribunale di Castrovillari (Cs), nr.4/2001 del 28-12-2001
Artikuj, Dorëshkrime e Fotografji, edhe ndëse s' botohen, nëng jipen prapë /Articoli, Manoscritti e Foto, anche se non pubblicati, non si restituiscono
Drejtorja nëng është përgjegjëse për përmbajtjen e artikujvet të nënshkruar/La Direzione non è responsabile del contenuto degli articoli firmati
Gjithë të drejtat të rezervuara / Tutti i diritti riservati

Ishim katir o pes shok ket barri

Vincenzo Straticò

ka Ungra (Cs)

“Dit e mir” kuj djoasin kit artikull ket Jeta Arbëreshe.

Doj të kisha folur këndimesh. Këndimesh arbëresh, pa thën. Jan e fjasjin gjithë ndi kto dit e mund bënë vet piaxhir; mund kem titull edhe u të thom t’imen, dho ç’jam diriturr artistik i grupit “Moti i Parë”. Ësht shum kunfuzjun atùarnu, pir si gjegjet e djovaset, e shifet puru. Ma kit shurbes e thomi njetir her. Sot dua të thom më gjë. Dua të rrëfienj një të thonë (njerin ndir gjith tjerat ç’ime shoqe, kur mbjidhem mbrëmanet, më pien « mek u zure sot? », kur shkojin vitrat suçdhirin edhe kjo) që pata me shokt ture pirë një qelq ver e bathë frisku, ndë barrt një dit pjot vap, ndë të furnuarit ‘ gushtit.

Ishim ka katunde ndrishe, ma guallu gjujfe (Ferma, Ungra, Firmoza) e fjitet me shum o me më pak arkanxje pir ativitatat e verës ç’u kishin bën o që kish të bëshin ankora ndir katundet tòn. «Bennato bëri një kunxhert ndrishe modh » thoj njëri ; « na bëm sagrin e birris si ng’e bëri njeri », « vjen l’Equipe 84 ktù e një par dit », « na bëmi shurbise më serju, javen e kulturris me këngat e De Andrë-s » pircgëjshin tjtër, e kshù vej pirpara diskursi. E u qetu (ime shoqe është e më mëson se ka t’fjitet pak).

Dhopy njeri proponirin të vejim at mbrëma të gjegjijim një grup folk arbëresh, ng’e di ka, ç’esibirej ng’e di ku, ket një kunist ç’i ngë hinej fare. Kur një ndir ne thot i vllirtur : « Angora “Kopile moj kopile”? Si na u frijtin !”. E u qetu (zonja ime meriton rispjet). E vemi pirpara ture qiqarjartur e ture bën batùta pa senx mbi të llurmat fjal ç’u thàn, e prana mbi të zënura me zotin, rrupp që uzaren ket i llurmi momend se kan bëjin pallke të mbdenjë, *deleghizzazioni politiche, premiazioni al merito* gjindjes të mir të katundit (për cila merita?) e bla, bla, bla...U kisha një bretkos ndë gërclacit ç’i ngë mund e pircillinja, ma ja mbanja. U kish bën mjezdit e gjims o më, e ngrëfem t’ik e, si sembri, atà riplaren: “Po prit njëjtir çik..., ‘ng’jë fjet fare..., è njëhëre..., që thua ti profesu?”. E që nd’at momend “i bëra brit” s’ime shoqe.

“Kin ti m’kumbjatirni se jam e ik, ma të parin një shurbes kam t’e thom. Jini gjith gjind shumë të mir, që kundarjin shumë pir si vete katundi, ca hër ngë kini guall, më se shok pir mua. Vet se u ng’jam dakord me ju pir diskursin që bëm njera nani. E spjegarem. Gjith inixjativet e shurbiset shum bellu që foltit, pir mua, nëng sielljin fare gjë të mir pir katundet ton që qindrojin si ishin, mos pexhu. Në na bën nder, se të jemi shumë modernra o pir fanatkar, mos të njofmi të nigomi identitatin ton e rrënjt tona. Na qindruan vet këto shurbise virteta serju e, manu bun’e vëlëjin sa vëlëjin, na ndifjin shum të rrojim më mir ndi kit jet modërne ç’është e na çambàrin e na paròn mir mir më se sa jemi. M’e spjegarni psë gjith t’jjerat minoranxa etnike t’Italís, e të gjith jets, ven me kocin të lart pir se si jàn e vandofen aqë? Këto jàn shurbise që kan sfrutaren, jò të nxiren, e mund i jipjin të hajin katundevet. Më pilqen se të ndrrojit koc e mos të ‘mbajit më atà atexhamènde snob, ç’i ngë bën pir jù, pir të mirin tòn e fëmilis që xha pat ikjin”.

Dhopy që fola, i lë të fala e bënj se vete. Po adunarem se kishin qindruar “di u që mòdhë” e ai ajir i ngrëjtur ç’ish më njëhëre ng’ish më. Më fressjin, sikur skuzashin, bun e vej ftesa istituciunavet që ng’desh t’i dijin maj këto shurbise (e këtu më gjëjin dakord). Po ajò ç’i m’bëri më pjaxhir që se u vun e qiqarjartin mbi problemit që faqoj me sinjel të mir.

Mund jët se kisha gëxartur problemin që gjith na, pa dijtur, qellmi mbrënda: kemi një çik turp se jemi arbëresh, e ndi t’llurmit vjet angora më shum. Ma jam sikuru se sa më njëhëre skotisemi ka ki gjùm e, bashk, me gjith forcë, reaxhirmi.

Kam të skuzarem me t’ime shoqe manu, pir një her, t’e tradhirnja siell shurbise të mira.

Buona giornata a chi mi degna di leggere questo articolo su Jeta Arbëreshe.

Avrei voluto parlare di canti. Canti arbëreshë, naturalmente. Ne parlano tutti in questo periodo e questo non può che fare piacere; ma avrò titolo anch’io di dire la mia, visto che sono direttore artistico di “Moti i Parë”. C’è molta confusione sull’argomento, almeno da quel che si sente e si legge in giro, e si vede anche. Ma ne parleremo un’altra volta.

Oggi voglio trattare un’altra cosa.. Voglio raccontare di una discussione (una delle tante, per cui mia moglie, quando torno a casa la sera, mi chiede “con chi hai litigato oggi?”; sapete, a una certa età succede anche questo) avuta con gli amici mentre si sorseggiava un bicchiere di prosecco freddo al bar in una torrida giornata di questo fine agosto. Eravamo tutti di paesi diversi, ma etnicamente uguali (Firmo, Lungro, Acquafredda, per intenderci) e si parlava con più o meno orgoglio delle varie attività estive svolte o ancora in corso nei nostri amati paesi. “Bennato ha fatto un concerto straordinario” diceva uno; “la nostra sagra della birra è stata fantastica”, “ci sarà l’Equipe 84 tra qualche giorno”, “noi facciamo cose più serie, la settimana della cultura con musiche di De Andrè” rispondevano gli altri, e così via. E io zitto (mia moglie mi sta insegnando che si deve parlare poco). Poi qualcuno propone di andare quella sera a vedere un gruppo folk arbëresh di non so dove, che si esibiva non so dove, tra l’altro in un contesto sbagliatissimo. Ed ecco che uno dei nostri afferma con disgusto: “Ancora “Kopile moj kopile”? Che palle!”. E io zitto (la mia signora va rispettata). E si continua a chiacchiere facendo battute stupide sull’ultima frase che ho citato, litigi con il parroco, ruspe che si usano all’ultimo momento per poter fare palchi grandissimi, deleghizzazioni politiche, premiazioni al merito di illustri personaggi (quali meriti, poi?) e bla, bla, bla...Io avevo nel gozzo un rospo che non riuscivo a mandare giù, ma resistevo. E siccome s’era fatto oltre mezzogiorno e mezzo, mi alzo per andarmene e, come sempre, gli amici reagiscono: “Ma aspetta ancora un po’..., non hai detto niente..., è presto...ma tu che ne pensi, professò?”. E da quel momento ho tradito mia moglie.

Premetto che rispetto molto quelle persone che quel giorno erano insieme a me. Quindi molto delicatamente rispondo:- “Vi chiedo scusa se me ne vado, però, prima una cosa la devo dire. Siete tutti delle ottime persone, che contano molto per la vita quotidiana dei rispettivi paesi, spesso siete determinanti, tutti più che amici miei. Io non sono però per niente d’accordo con tutto il discorso che abbiamo fatto finora. E mi spiego. Tutte le varie iniziative e attività bellissime di cui avete parlato, secondo me, non portano a niente di veramente buono per i nostri paesi che resteranno come prima, se non peggio. Né ci fa onore, per eccesso di modernità o fanatismo, disconoscere e rinnegare la nostra identità e le nostre radici. Sono le uniche cose serie che ci rimangono e che, giustamente rivalutate, ci aiuterebbero molto a sopravvivere degnamente in questa epoca moderna che rischia di schiacciare e di appiattirci più di come già siamo. Mi spiegate perché tutte le altre minoranze etniche d’Italia, e di tutte le parti del mondo, sono fiere della loro condizione e se ne vantano? Queste sono cose che andrebbero sfruttate, e non bandite, e potrebbero essere una risorsa per i nostri paesi! Vi esorto quindi a ravvedervi e ad astenervi da questi atteggiamenti snob che non vi si addicono, per il bene della nostra comunità e dei nostri figli, che già purtroppo son dovuti andar via”.

Dopo aver parlato, saluto e faccio per andarmene. Mi accorgo però che una certa perplessità ha sostituito l’atmosfera baldanzosa di qualche minuto prima. Infatti mi richiamano e, quasi scusandosi, si cerca di far ricadere la colpa di questo stato di cose all’insensibilità delle varie Istituzioni (in questo mi trovano pienamente d’accordo). Ma la cosa che mi ha fatto piacere è che si sono messi a discutere sul problema sollevato anche con segni di buoni propositi.

Forse avevo centrato il problema che noi tutti inconsciamente ci portiamo dentro: ci vergogniamo un po’ di essere arbëreshë, specie negli ultimi anni. Ma sono sicuro che presto ci risveglieremo dal torpore e, insieme, con tutte le nostre forze, reagiremo.

Mi scuso con mia moglie se, per una volta, tradirla porterà bene!!

Arbëreshi e Shën Marcanëti

Giuseppe Gallo

nga Shën Marcani (Ta)

Proloku “Marciana” e Shën Marcanëti ka patër një sukses i madhë, përcë brëmbet e ditës 30/07/2009, bashkë me komunëni e Shën Marcanëti e me pruvinqa e Tarnidëti, ka organëxur një festë kultural ku ka bërë të njohi, krishterëve e shën Marcanëti e tjerave, atë çë ka shkruarë në gjuhë arbëreshe profesor Giuseppe Gallo, e këngët arbëreshe këndur ka kompleksi muzikal “Katundi ndë zëmër”. Ndë festë itënë shumë veta e këto kanë shkur një brëmbë cë e nbanjën ndë mendje një det mot, përcë këngët cë kanë ndier ishënë shumë të bukura, ashtu si kanë klënë të bukura këshilët bërë, në gjuhë arbëreshe, ka Agostino Giordano, Mario Massaro e Giuseppe Gallo.

Kanë këshëllur edhe Pierfranco Bruni e profesuresha Musardo Talò, një ka shtijtur të mbahët gjallë gluha jone e jetëra ka zënë fill storjen arbëreshe. Krishterët cë itënë ndë festë i kanë ndier me gaz i madhë. Ka marrë fjalën edhe Nico Friolo e ka këshëllur ka kompleksi muzikal, ka dë cilë bën pjesë, me lote ndë sire. Grëgori Talò, ashtu si Genny Sapio e shokët e Prolokuti, Don Cosimo Monopoli kanë bërë shumë e edhe shumë pë festë çë ka klënë, pë vërtet një festë e madhe. Ndë festë itënë e kanë marrë fjalën di politke : on. Giuseppe Tarantino e Giampiero Mancarelli, e këto di bashkë me tjera shoke, bë të bënë shumë të mbanjën gjallë gjuhë e mëmës çë ndale ndale jet e vdes.

La Pro-Loco “Marciana” di San Marzano ha avuto un successo grande, perché la seta del 30/7/09, insieme al Comune di San Marzano e la provincia di Taranto, ha organizzato una festa culturale dove ha fatto conoscere, agli abitanti di San Marzano e agli altri, quell'ocche ha scritto in lingua arbëreshe il prof. Giuseppe Gallo, e i canti arbëreshë cantati dal complesso musicale “Katundi ndë zëmër”. Alla festa erano presenti molte persone e queste hanno trascorso una serata che ricorderanno per lungo tempo, perché i canti che hanno sentito erano molto belli, così come sono stati interessanti i discorsi fatti, in lingua arbëreshe, da Agostino Giordano, Mario Massaro e Giuseppe Gallo.

Hanno parlato anche Pierfranco bruni e la prof. Musardo Talò: il primo ha esortato a tenere viva la nostra lingua e l'altra ha disquisito di storia arbëreshe. Le persone presenti alla festa li hanno ascoltati con grande gioia. Ha preso la parola anche Nico Friolo e ha parlato del complesso musicale, del quale fa parte, con le lacrime agli occhi. Gregorio Talò, come Genny Sapio e gli amici della pro-Loco, don Cosimo Monopoli hanno fatto molto per la festa celebrata, in verità una grande festa. Durante la serata hanno preso la parola due politici, on. Giuseppe Tarantino e Giampiero Mancarelli; e questi due, insieme ad altri amici, possono fare molto per mantenere viva la lingua materna, che lentamente sta morendo.

Shoqata “Manusaqja” e Munxhufunit

Rino Greco

nga Munxhufuni(Cb)

Ka shumë vitë çë shurbehet pë kulturën e kënkët arbëreshe ma njëjtër emër, dolleh 3 CD ta “Kamastra e Qifti Arbereshë” ta Munxhufunit e Portkanunit, i sprasmi thritet “Valle Valle”; ka një vit emëri i rei isht “Manusaqja” pë studiet ta kënkëvet ta Munxhufunit e ta horvet arbëreshe ta Mulisit.

Ka Diretivi janë Antonella Pelilli, Michele Ionata, Ornella Cingolani, Rino Greco e Monia Pelilli.

Ka muj Vjesht 2008 zëri fillë një shurbëtir sipër kënkët ta traditçunës, ka shpia pleqëvet edhe bashk ma bibliografin çë ndodhet ka arkivjet.

Isht e lehet një CD ma kënkët të reje e te vitre pë të qasen trimet e kapilet ka kultura jone.

Shurbëtira, bashk ma një libër, del ka viti i re ma shumë inçiative ha horët arbëreshë ta Mulisit, ka skollët, e ka turet vende ku bëhet kultur arbëresh.

Kush do gje doja gjë pë “Manusaqjen” bë të veje ka siti www.manusaqja.it.

Da molti anni che si lavora per la cultura e i canti arbëreshë con un altro nome; sono usciti 3 Cd di “Kamastra e Qifti Arberesh” di Montecilfone e Portocannone; l'ultimo è intitolato “Valle valle”. Ma da un anno il suo nuovo nome è “Manusaqja”, per gli studi dei canti di Montecilfone e dei paesi arbëreshë del Molise.

Fanno parte del Direttivo Antonella Pelilli, Michele Ionata, Ornella Cingolani, Rino Greco e Monia Pelilli.

Dal mese di settembre 2008 è iniziato un lavoro sui canti tradizionali, nella casa dei vecchi anche insieme alla bibliografia che si trova negli archivi. Sta nascendo un Cd con canti nuovi e vecchi, per avvicinare i giovani e le ragazze alla nostra cultura. Il lavoro, insieme a un libro, uscirà nell'anno nuovo, con molte iniziative dei paesi arbëreshe del Molise, delle scuole, e di altri luoghi dove si fa cultura arbëreshe.

Chi vuole trovare qualcosa su “Manusaqja” può andare sul sito www.manusaqja.it.

BIBLIOTEKA e JETËS ARBËRESHE

E.Giordano : <i>Vangjeli, i pjerrë arbërisht – 2006 – ff. 230</i>	€ 10,00
E.Giordano : <i>Mbledhje këndimesh arbëreshë – 2006 – ff. 160</i>	€ 10,00
E.Giordano : <i>Himne Bixantinë – 2005 – ff. 217</i>	€ 10,00
E.Giordano : <i>Gramatikë Arbëreshe – 2005- ff. 70 (fotok.)</i>	€ 5,00
E.Giordano : <i>Fjalor (Dizionario Arbëresh-Italiano / Vocabolario Italiano-Arbëresh) - edic. 2000 - ff. 715</i>	€ 25,00
E.Giordano : <i>Shpata e Skanderbekut di B.Bilotta – 1967 - ff. 217</i>	€ 15,00
E.Giordano : <i>Folklore albanese in Italia – Festeggiamenti Pasquali a Frascineto (1957) (fotok.)</i>	€ 5,00
Jeta Arbëreshe (shtatë vjet: 2002-2008)..... € 300,00; pë Institucionet	€ 400,00
Jeta Arbëreshe - Pajtim vjetor (abbonamento annuale).... € 20,00; pë Institucionet	€ 40,00
Zëri i Arbëreshvet (1972-82) – riv. cult. (I num. fotoc.) € 250,00; pë Institucionet	€ 400,00

Për të lypni libret

telefononi: 0981-32539 / 340-8452364

ose dërgoni një e-mail:
jetarbreshe@libero.it

**Zgjidhni libret çë ju interesojn
dhe dërgoni turrestë mbi c.c.p. nr.
12994760**

**Shoqatë Kulturore Jeta Arbëreshe
Via Guglielmo Marconi, 30
87010 Eianina – Purçill (Cs-Italia)**

**Shpenzimet e postës
i paguan marrësi**

Vepra muzikale e parë te gjuha arbërishte Spixanës

Francesco Marchiano

ka Spixana (Cs)

Te dita 21 të gushtit, tek anfiteatri komunal “Vincenzo Pesce”, u mba vepra muzikale “Jeta”, vepër e pabotuar menduar dhe shkruar nga i riu Demetrio Corino që ka qënë edhe regjisori e kësaj shfaqje.

“Jeta”, si thot fjala, rrëfien jetën e dy pleqve, i shoqi e e shoqja (Cenzino Barbatì e Adele Marino), që përpara vatrës kultonjën vitet që shkuan bashkë. Mbrënda rrëfimit hinjën disa flashbaks me kënga edhe poezi të lidhura me jetën e katundvet arbëreshe: festa, tradicjona, kushqi, etj....

Pse vlen kjo vepër?

Mund të thomi, pa u trëmbur, se kjo është vepra muzikale e parë e shkruar te gjuha arbërishte e Spixanës, gjuhë e vjetër ç’edhe fjitet te katundi. Është shumë bukur se ajo ka qënë e shkruar ka një i ri, Demetrio Corino, me prindërit sofjotë, që hiri te shpirti i katundit e rrëfjeiti me një gjuhë e paster.

Direktori artistik qe ark. Giuseppe “Pino” Piragine, regjisori Demetrio Corino, aktoret qenë Mario Signoretti, Rocco Gallucci, Massimo De Rosis, Biagio Trimarchi, Angelo Sposato, Daniela Carfora, Antonella Russo, Francesca Longo Flora Gentile edhe Antonello De Marco.

Kënduan Emiliana Oriolo, Letizia Aita, M. Antonietta Marcovicchio, Ausilia Candreva, Claudio La Regina, me muzika e tekste te vullzezravet Franco, Cosimo e Damiano Scaravaglione. Poezitë i shkruajtin Anna Maria Basile edhe Demetrio Corino e i djovastin Rocco Gallucci, Adele Diodati, Tina Cacciola e Massimo De Rosis.

Shurbesi më interesant qe se muartin pjesë edhe disa kriaturë (fëmij) që foltin arbërisht shumë bukur: Ferdinando e Giorgio La Regina, Luca De Marco, Nicola Piragine, Pietro Trimarchi, Samuele Pellicano e Matteo, Andrea e Giorgia Gallucci.

Administrata komunale i dha ndihmen për manifestet edhe për anfiteatrin.

Kjo ka qënë edhe e para herë që shoqata teatrale “Il Sipario”, e formuar te viti 2006, reçaritën te gjuha arbërishte! Ki grup aktorësh, nga vit kur janë Natallet (Krishtlindja), bën shfaqje të repertorit të Eduardo De Filippo e Vincenzo Salemme e me solldet që marrën mbanjën te skolla disa kriaturë (fëmij) te Afrikës.

Për kontakte: <http://www.spezzanosipario.jimdo.com>

Viaggio in Arbëria

Tek Instituti Përmbledhës “Ernest Koliqi” i Frasnitës, ditën 12 të gushtit, mbrëmanet, tek një Auditorium pjtotë gjindë, u mba një Kuvend, ku u paraqit libri i Margeritës Celestino “Viaggio in Arbëria”.

Një udhëzues ndëpër itineraret turistiko-kulturorë të Katundvet Arbëreshë të Talljes. Kuvendin e hapì sindku i katundit, F. Pellicano, që foli mbi problemin e integritimit të të huajvet, të djeshëm e të sotshëm, te katundet arbëreshë. Pra, njeri pas jetrit, foltin asesorat e Bashkisë Ngjiska Camodeca e Karollina Sancineto; prifti i Frasnitës Ndon Bellushi; sekretari i asesorit krahinor D.Guagliardi; editori i librit, Luigi Troccoli, e këshilltari krahinor Frank Morelli, ka Shën Benedhiti. Gjithë foltin mbi librin, që duhej, si edhe mbi autore; mbi turizmin, mbi Ligjen 482/99 e mbi gjuhën arbëreshe. Relacionet i mbajtin Pierfranco Bruni e i biri i autore, Francesco Bruno. P. Bruni foli mbi rëndësinë e librit, sepse interesohet mbi gjithë të mirat kulturore të katundvet arbëreshë, ture zënë ka storja njera te monumentet; dhe këto, bashkë me gjuhën, janë rrënjat e identitetit arbëresh. F.Bruno, i ndihur ka kompjuteri, foli mbi problemet e turizmit që ki libër hapen, si edhe mbi intereset ekonomikë, prodhues dhe turistikë që, lidhur njeri me jetrin, mund t’i bëjnë mirë katundvet arbëreshë e kështu të frenojnë ikjen e të rinjvet. Ndë fund të Kuvendit,

muar fjalën autorja, Margherita Celestino, e cila, pra që falenderoi të shoqin, Pasquale Bruno, për ndihmen e madhe ç’i dha, shpjegoi, me ninëzat që shkjoën mbi kompjuterin, gjithë përmbajtjen e librit dhe të Dvd-ut që shoqëron librin. Një fjalim që vu në dukje edhe mallin e saj ndaj kulturës arbëreshe. Më parë se të zënej Kuvendi, grupi folk “Të bijtë e Shqiponjës” kënduan dica këndime arbëreshë. Moderatorin e Kuvendit e bëri A. Giordano, që, t’ e thomi dreq, foli më se gjithë. Ndër të tjerat, tha se Lexha 482 ruan gjuhën arbëreshe, jo atë shqipe; ndër skollat arbëreshe do mësuar arbërishtja, jo shqipja; te çdo katund, e folmja e katundit.

Poezi Arbëreshe

SHËN MARTIR

Mbidhet me mushken

Kur dialli vëhet,

Tek çera tij

Djuvasen fliget e jurnatës.

Jurnata të glata

Jurnata të rënda

Kur ftiga nëk baston

Pir të sikurarnjesh një jetë më të mirë.

Nicola Alfano, ka Shën Pali (Pz)

ISH NJË HERË

Ish një herë

një vend i dashur

me fshatarë të thjeshtë,

priftëra, poetë edhe artistë,

kofsh i botës Arbëri,

ishull i ëndërrave,

gjitioni shpive, klishave,

krojve, maleve me magji,

në çilat qëndron

kujtimi i pavdekshëm

të një populli që jetoi jashtë

llargu dheut të moçëm të shqiponjavet

Gabriele Rosario Parrino

ka Hora e Arbëreshëvet (Pa)

JETA ARBËRESHE

(7 vjet: 2002 - 2008)

60 numra, 960 faqe

kulturë e lajme ka Arbëria

300 euro

(për Istitucionat 400 euro)

Firmozë, di muaj festash

Angelo Matrangelo

ka Firmoza (Cs)

U vura të shkruanja gjë që ndodhi Firmozë ndë Ilonar e ndë gusht vetë se aq u bënë shurbise sa ngë di me që kam zë. Zë me vallet arbëreshe? Jo jo, më duket se qe më i ndiar futbollit (Kupa Skanderbeg). O është më mirë të rrëfianj atë mbrëma ku folëtin pir Jurendinën e Kadaresë? Jo... e kur erdhë e na gjetë i nderuari Oliverio? Popo sa gjindë ishin: ka sheshi i kroj Pjakut ngë nxëni më veta. Po shumë ishin edhe ket festa e emigrandit e atë mbrëma që këndoi grupi arbëresh "Drita". Edhe më shumë sa gaze kur qe Paolo Caiazzo të "Colorado café" me "Qefi është gjithë imi". E atë ditë që nga katund me fjamurin e vet, njeri prapa tjetri, vanë njera ka Sheshi i Shpellës... Kush mund e farronj që emocion kur zbuluan munumentin pir ata që vdiqin pa falë me dorin e mafjes. E donja t'ju thonja se sa të ngrënë, se sa të pirë, se sa të qeshura, se sa të përpjekje e sa të puthura ndi kit katund, që mbjofet me gjindë ndir

këto di muaj. Po ngë dua t'ju fjas pir gjithë këto shurbise ç'u bënë Firmozë, po vetë pir gjë që më qindroi ndir tru.

Dua të fjas pir një manifest i madh, me të shkruar "Firmoza katund i delegistizuar": një fjalë kështu e ngatorriar sa më lidhet gjuha kur vete se të thom një fjalë që edhe Fjalori Italisht ngë ka. Kështu bën mend se e ruajta me gazin ndë buzit ture qeshur fort thash: "Vetim Xhuan Manoçit mund i vijin ndir tru këto shurbise fantastike".

Patjetër një provokacion që bën e u dhëmbëtin dica veta që rrin në veri e u anagastin e u përgjegjëtin e shkruajtin shumë mbi gazeta, pse e ndiejtin. Edhe nani u muartin e u falmuan që shkuan di muaj, e kur më vjen nxe qeshin e thom: "Është virtet se penda vret më shumë se shpata e gjuha ngë ka asht e çan eshtra!"

Një qishë pa gardh

Motimadh / Mario G.Miracco

ka Shën Sofia (Cs)

Sa t'għiç te një qishë pa gardh, ajo e ghapët ka diert, ajo ghapët te besima, ka t'viç Shën Sofi: këtje arbëreshi të mbësone se ndomos përzigjet me lëtiun, - pa ruajtur ndëse prifti këndon arbëresh, grek, lëti - besa është një e vetem, Perëndia një për gjithë, Vangjeli një për gjithë.

Ku është ndrishim besje!

Gjella ksaj qishë që sot rron te një jetë ku që do e rrethon ka vëleri, pse burri që mbajti shtura i dha gjellen, ai te jeta tij muri zëmren ndër duar e ja dha t'In Zoti tue ju truajtur t'i ghapnij trut të bi t'rrij te fjala Vangjelit.

Bilt e kësaj qishë mbajti shtura e të gjall, një burrëri pjot bes për ritin tonë, pse ai së bi t'u rritin ndrishimë me lëtiun, kur lëtiun shkelnij skallunin e hinij mbrënda te kjo qishë, ndighej mbë shpi, ndomos së s'dij që vijin me thënë ato fjalë që këndojin te mesha, po më se sofjati, kur dhiovasej Vangjeli, ghelmoghej, ato fjalë e mbiojin pjot lipisi për afërimin.

Me vëllaun i lidhur te besa kësaj qishë, që te djali njera te tatmadhi, me at buz mbë qeshur kur të fjit, të jip at brugamë te ndigheç më i bëgat shpirti, e më kutjend te gjella.

Kështu njera pak mot prap sofjati së kish besë se qëndroni pa at vëlla, at jat, at lalë, at tatmad, rrij me sperënxë se i mjeri Zot kish një gjellë pavdekshëm.

Sot shomi se ki sekull i ri, anangasen e bi t'thinjë kjo burrëri e re, vet i urti shegh se qisha e livron, si na mbësosi ai "Jat i Madh", që me mall të madh na dha gjellen e tij, bi t'għitim te fjala Përendisë, na stisi një qishë pa gardh, pjot burrëri, edhe mos ng'është i kshëtë, mbrënda te kjo qishë, kur ghin, ato ikonë bi t'duket e pjot, ato fitire të fjasen, bi t'bëç mëndima si ndien gjella e zëmra.

Po kjo jet e re me menorë të trubullë, e bil që bjerin vlerinë, ka t'bi t'bëmi mendima t'na vinjën ndë tru at fjalë, ato përallëz që na mbësosj i mjeri Zot, pëse na që patim at fat t'i ndijim me vesht tan, kam të ja shkomi kësaj djalëri e re.

Ai na mbësosi se kur shpirti ka ghelëm, sa t'shëroç ghelmin ka t'shëroç shpirtin; ai na mbësosi se vet fjala Vangjelit shron shpirtin, letërsia së shron gjellen, ajo e ndihën të rronjë një cik më kutjend.

La Legge 482/99 finanzia progetti

Piano di interventi e di finanziamenti per la realizzazione di progetti nazionali e locali nel campo dello studio delle lingue e delle tradizioni culturali appartenenti ad una minoranza linguistica (Legge 15 dicembre 1999, n. 482 art. 5) Esercizio finanziario 2009.

Anche quest'anno tutte le scuole dell'infanzia, le scuole primarie e le scuole secondarie di primo grado interessate all'uso della lingua minoritaria, sono invitate a presentare – per il biennio 2009/2011 - propri percorsi progettuali in rete, purché siano site in "ambiti territoriali e subcomunali delimitati in cui si applicano le disposizioni di tutela delle minoranze linguistiche storiche" (legge 15 dicembre 1999 n. 482 art.3) ed in linea con le indicazioni sottoriportate.

Pertanto, si forniscono di seguito indicazioni e chiarimenti sulle caratteristiche ed i criteri cui devono essere improntati i progetti per l'ammissione ai finanziamenti di cui alla L. 482/99:

1. Cooperazione in rete. Sarà finanziata la scuola capofila del progetto in rete e la stessa avrà l'onere della gestione contabile – finanziaria nonché dell'attribuzione dei finanziamenti pro-quota alle altre scuole facenti parte della rete.
2. Continuità. Ogni iniziativa progettuale dovrà presentare un'articolazione biennale e dovrà essere realizzata nell'arco dei due anni scolastici 2009/2010–2010/2011, in modo da garantire la continuità temporale necessaria per lo svolgimento e la valorizzazione del progetto nella scuola e nel territorio.
3. Osservanza dei termini e delle modalità stabilite per l'invio dei progetti. La mancata osservanza dei termini e delle modalità (digitale e cartacea) di presentazione delle iniziative progettuali sarà motivo di esclusione preventiva da qualunque finanziamento.

Il Gruppo di Studio incaricato della valutazione effettuerà l'esame delle iniziative progettuali, presentate dalle Istituzioni Scolastiche capofila, accordando carattere prioritario ai progetti che si siano ispirati ai seguenti criteri:

Insegnamento della lingua minoritaria attuato da parte dei docenti della scuola, con idonee competenze linguistiche. Insegnamento veicolare. Iniziative di Formazione. Innovazione didattica. Sussidiarietà orizzontale e verticale. Valutazione. Produzione di materiali didattici trasferibili
Nella descrizione dei progetti, si raccomanda di focalizzare gli obiettivi, rilevare il numero dei destinatari, articolare le azioni tra le scuole partner, suddividere gli oneri finanziari ed infine curare che siano indicate le azioni di monitoraggio e di valutazione dell'attività, nonché di diffusione dei risultati. Le scuole, nell'elaborazione delle proposte, dovranno rapportarsi ad uno "standard" di costi entro cui siano previste esclusivamente spese necessarie per la realizzazione delle iniziative di insegnamento e formazione, tenendo sempre conto dei criteri precedentemente esposti.

Kajverici nëng ra

Patrizia Figlia
ka Kajverici (Cs)

Xhournalistat u adunartin se Kajverici nëng ra, se është edhe i tërë si më parë se frana. Ndë të 7 (shtatin) e marsit 2005 ranë 30-35 shpi mbi 240, ma xhornejt thojn se katundi kish rat i tërë. Nëng ish vurtet, ma u duhtin katër vjet e gjims të zëjin e e shkruajin. Çë ndë llul njera nani dualtin shumëh artikuj mbi Kajvericin mbi "Il Quotidiano", "La Gazzetta del Sud", "Calabria Ora", edhe mbi "La Repubblica" 10 riga të njëji artikulli qenë shkruajtur nga Paolo Rumiz. Soprintendendi të "Ministerit për i Beni e Attività Culturali" shkruajti Sindkut më parë e, kur ki u dimitir, Komisarit Prefetic pse Çentri Storik i Kajvericit ka të mbahet mirë e vjohet pse është një katund çë vëlen shum për storje, arkitetur e mendjen e gjithve. Komisaria Prefeticje Francesca Pezone sa erdhi nxori permesin të hihej Kajveric di herë ndë javë. Piejti Protecionës Çiville Nacionalle ndëç mund të vehej ndë katund e ata than jo ... është shum perikull. Asoçjaciona "Kajverici Rron" piejti ka shumëh relacionën geologike tek është të shkruajtur se Kajveric ngë mund të vehet, ma Proteciona Çiville nëng do të e jap. Asoçjaciona "Kajverici Rron" foli shum herë me Komisaren, me Viçe Prefetin e edhe me Antonio Di Pietro. Asoçjaciona "Kajverici Rron" protestarti për se ngë mund të hihej ndë katund, për shumëh ditë gjithata vet mbetin përpara kanxhielit Kajveric. Shumë vet nga katundi e çë arrun nga Milani, Genova, Merka hitin ndë katund e mbetin te shpia e tire. Edhe nani Liliana Bianco me të birin është e rri Kajveric, vuri një çistern me ujë, një generator për korrent e tha se ajo nga atje nëng ikën. Nani edhe Komisarja Pezone u dimitir e qe nominatur gjetër. Kjo e rea tha se do të ndjonj mirë si janë shurbiset, do të hapënj pameta katundin di ditë ndë javë e do të kerë relacionën nga Proteciona Çiville.

I giornalisti, finalmente, si sono accorti che Cavallerizzo, al di là di una trentina di case su 240, non ha subito alcun danno dalla frana del 7 marzo 2005. Ci sono voluti quattro anni e mezzo per far aprire gli occhi a molte persone che continuavano a sostenere che di Cavallerizzo non era rimasto nulla. Nei mesi tra luglio e settembre sono usciti parecchi articoli riguardanti Cavallerizzo: su "Il Quotidiano", "La Gazzetta del Sud", "Calabria Ora", e persino una decina di righe scritte da Paolo Rumiz su "La Repubblica". Il Soprintendente ai Beni Culturali ha scritto al sindaco una lettera, con oggetto "Cavallerizzo. Frazione di Cerzeto. Necessità di conservazione del nucleo storico", sottolineando che Cavallerizzo "...rappresenta, sia come valore storico del tessuto edilizio, sia per gli aspetti morfologici e per la compattezza dell'edilizia, un complesso urbanistico-architettonico di eccezionale valore..." e come tale deve essere tutelato. Lo stesso Soprintendente ha scritto nuovamente per lo stesso motivo al Commissario Prefettizio, insediatosi al Comune di Cerzeto dopo le dimissioni del Sindaco, sottolineando l'urgenza degli interventi per salvaguardare il paese. Il Commissario Prefettizio Pezone, dopo aver chiesto il parere alla Protezione Civile Nazionale, ha revocato il permesso concesso dal Sindaco Lata che consentiva l'ingresso due volte la settimana in paese, perché ritenuto troppo pericoloso. L'Associazione "Cavallerizzo Vive" ha chiesto da tempo la relazione geologica da cui emergerebbe la pericolosità del sito, ma la Protezione Civile non l'ha mai fatta avere. Per la chiusura dei cancelli molti membri dell'Associazione "Cavallerizzo Vive" hanno presidiato per molti giorni i cancelli di ingresso soggiornando nelle tende appositamente sistemate in segno di protesta e intanto hanno incontrato più volte il Commissario Prefettizio, il Vice Prefetto ed hanno avuto modo di parlare anche con il leader dell'Italia dei Valori, on.le Antonio Di Pietro. Alcuni membri dell'Associazione hanno deciso di prendere possesso delle loro case rimanendovi

Konkors Poezije Gjergj Kastrioti Skanderbeg në gjuhë Arbëreshe (e nëndëta edicionë, 2009)

(i organizuar nga Shoqata Kulturore Onlus
"Vatra Arbëreshe" e Chieri-t (To),
bashkë me F.I.A.P. – Federatë e Shoqatave Shqiptare e Arbëreshe
të Piemontit)

E nëndëta Edicionë e Konkorsit Kombëtar Poezije "Gjergj Kastrioti Skanderbeg" është e strukturuar në dy Seciona: tek e para Secionë (A), të Mbëdhentë; tek e dijta Secionë (B), të Vigjëlit. Mund të marrën pjesë autorë italianë dhe të huaj, por poezitë kanë jenë shkruar arbërisht, në të folmat e katundevet arbëreshe.

Tek Seciona A (Të Mëdhënj) - dmth. ata çë kanë më se 18 vjet) mund të mirret pjesë me jo më se tri poezi të pabotuara, me temë të lirë, të shkruara në të folmet arbëreshe, të daktilografuara, të pjerra italisht, e jo më të gjata se 30 vargje njerën.

Tek Seciona B (Të Rinj) - dmth. ata çë kanë më pak se 18 vjet), mund të mirret pjesë të vetëm, ose bashkë me klasën (të shkollës fillore, të mesme dhe të sipërme) me jo më se tri poezi të pabotuara, me temë të lirë, të shkruara në të folmet arbëreshe, të daktilografuara, të pjerra italisht, e jo më të gjata se 30 vargje njerën.

Poezitë kanë errëjen në gjashtë kopje të daktilografuara, po vet një ka të jetë e nënshkruar ka autori dhe e shënuar me ëmër, mbiëmër, datëlerje, drejtim dhe telefon shpije, celular dhe e-mail.

**Poezitë kanë errëjen mbrënda ditës 24 shënmitrit/ottobre 2009
te ky drejtim: Associazione Culturale Onlus
"Vatra Arbëreshe"**

Casella Postale 182 – 10023 Chieri (To).

Shkrimet do të jenë parë dhe gjykuar ka një zhuri me zotësi kulturore, e formuar ka njerëz çë njohën botën arbëreshe dhe shqiptare; dhe vendimet e saj janë të prerë. Ëmret e zhurisë do të njihen ditën e shpërblimit.

Për çdo Secionë, do të jipen 3 Çmime: të parit klasifikuar 750 euro, të dijit 500 euro, të trejtit 250 euro.

Të gjitha veprat, pra, s'i prirën më autorëvet po qëndrojnë tek Arkivi i Shoqatës "Vatra Arbëreshe".

Vetëm fituesit do të jenë njoftuar me telegram dhe të ftuar për të marrën çmimin me duart e tyre, në cerimoninë e shpërblimit, e të recitojnë personalisht poezinë e komponuar. (Kush ka më pak se 18 vjet, ka t'jetë i shoqëruar ka një prind). Fituesi çë s'merr pjesë të kjo cerimoni bier çmimin.

Shpenzimet e udhëtimit e të qëndrimit në Chieri i paguajën autorët konkurues.

**Cerimonia e shpërblimit
do të mbahet ditën 5 shëndrë/dicembre 2009,
Sala Conceria - Udha Conceria, 2, Chieri (To) -
te hera 16.00**

Për të tjera njoftime, drejtoheni Sekretarisë së Çmimit:
Massimo Rafti – tel. 011-22.39.004 / Cell. 338-38.33.518
(orët 9.00 – 19.30) – e-mail: m.rafti@libero.it

anche la notte. In particolare la sig.ra Liliana Bianco sta ancora soggiornando con suo figlio nella sua casa di Cavallerizzo, dopo averla munita di cisterna per l'acqua e generatore di corrente e dice che di là non andrà via.. Il Commissario Prefettizio Pezone, intanto, si è dimesso. Il suo sostituto ha dichiarato di voler indagare meglio per capire a fondo la situazione, chiarire la faccenda della relazione geologica che nessuno possiede e riaprire i cancelli due volte la settimana.

Një përrallëz

Qeni, maça e miu

Si kle sa u bën nëmiq qeni ma maçan, maça ma miun e miu ma të di? Nani ju rrëfianj si a gjegja kur isha i vogël, që kisha pes o gjasht vjet, nga im vëlla, e atij ja kish rrëfier tatëmadhi.

Një herë, një mot shumë shumë të vjetër, shumë më parë se Zoti Krisht kish vej ndëpër katunda ma apostulit, qeni e maça ishan kaq miq sa ndajan gjithë atë që kishan, gjithësej, edhe gjumin si thomi na: klenë mbi dhe më të parët komunistë! Miu pëstana ish mik ma të di e nëng i kish fare trëmbësirë magjithë sa ata ishan të mbëdhenj e ai i vogël. Ish drej q i gëzuar e mitiku “mot i arit” kur ulku i butë e paftesë rroj mbë paqë tura ngrënë barin bashka ma qengjin! Po u dish dija si ja bëj ulku të haj barin e jo mish të kur kish pranë qengjin. Do të ish sa ulkut nëng ju kishan edhe rritur mirë dhëmbët për të a shqarij; o, si mua më ndjet më mirë, ulku nëng kish bënë edhe mbëkatan a parë që bëri Adhami ta Parrajsi kur hëngri mollar e lisit të njohurisë të së mirës e së ligës, e për këtë nëng njihij edhe si ish a mirë mish të e qengjit, për që nëng a kish përvuar edhe. Mistera të fshehura të “motit të arit”. Qeni, që nga atëherë ish (e isht edhe) më i miri, më i madhi e më i besëmi mik i burrit, për diu çelin shurbes të mirë që kish bënë burrëvet, pat nga kreu horës, mirënjohës për shpërblesë, një fletë kartje ku ish shkruajtur: “Jipni shumë mish qenit, sa më duhet”. Ma këtë fletë kartje nga ditë qeni vej ta vuçaria, ja dëftoj vuçarit që, si zgjidhij kartan, sa më shpejt i jipij sa më dish mish, që vej të a haj bashka ma maçan prapa gardhit, ta heja njëji drizje. Ashtu për shumë mot u gëzuan e ngjallshin të hajan si miq të shtrënguar, më sa di vëllezër. Po një ditë a nëmur, qeni, që kish që të bëj jasht katundit, ja dha maçës fletën për të a ruaj, e ajo, për trëmbësirë sa mos ja vjidhjan, e për ta a vloy sa më mirë, a fshehu e a nguli ta një gavëre të murit. Miu, që i kish zili, vata ta gavëra e gërriajti kartan tura ngrënë vetëm e drej ku ish shkruar fjala “mishë”. Kur, ditan pas, qeni vata ta vuçaria e deftojti karten, jo vuçarit që atëhera nëng ndodhij atjë e diu ku kish vatur, po garxunit që nëng dij si ish shurbesi, e, si zgjodhi “jipni shumë qenit sa më duhet”, dëlgojti “bini, rrahni qenit”, muar një hu e i ra kaq hunj (kopané huri) sa a la gjëmsë të vdekur ma kurmin a ënjtur e të dhëmbur, kurzizin e gjithë eshtrat të çarë. Qeni, si pështoj nga kopanëtë, sa më shpejtë iku ta maça e, si a pa nga mbë llargu që flij ta hit a vatres e qetu, mbë paqë, lëpiaj musteqet, tura parë ëndër mish të a qenit, ju vërvit mbë naj e a kish drej ngrënë ndë ajo nëng kish ikur si shkeptim sa më shpejt, si vetëm një maçë është a mirë të bënëj.

Rodhi maça ku ish miu, e pa jasht gavëres që rrij e gerriaj një të bukur copë djathë, ndë një imtë ma një naj a hëngri, më pare sa i shkretë m’i kish ndiajtur rrëzikun e nëng i la (lu) ngenë të thoj “Krishti im, ndihëm!”. Nga atëhera maça e qeni nëng bë t’shihen fara, kaq sa na, kur shohmi di që zëhën ngaditë, thomi sa “ruhen si qen e maça”, e kur do thomi si isht drej, ma te vërtetë, një njeri, thomi: “Ndë u le maça, ndë isht bil maça, ka të harë mitë”!

(e mbjoth) Giuseppe Chiaffitelli

nga Mashqiti (Pz)

Come fu che diventarono nemici il cane col gatto, il gatto col topo ed il topo con tutti e due? Ora ve lo racconto come lo sentii quando ero piccolo, che avevo 5 o 6 anni, da mio fratello, al quale glielo aveva raccontato il nonno.

Una volta, molto molto tempo fa, molto tempo prima che il Signore Gesù Cristo girasse per i paesi con gli apostoli, il cane ed il gatto erano tanto amici da dividere tutto quello che avevano, ogni cosa, anche il sonno, come diciamo noi. Furono sulla terra i primi comunisti! Il topo del resto era amico di tutti e due e non aveva per niente paura, con tutto che essi erano grossi e lui piccolo.

Era davvero la mitica e felice “età dell’oro”, quando il lupo mansueto ed innocente viveva in pace brucando l’erba con l’agnello! Ma io vorrei sapere come riuscisse il lupo a mangiare l’erba e non la carne, avendo vicino l’agnello. Doveva essere che al lupo non gli erano cresciuti bene i denti per poterlo sbranare o, come mi sembra meglio, il lupo non aveva commesso ancora il peccato originale che fece Adamo nel Paradiso, quando mangiò il pomo dell’albero della conoscenza del bene e del male, e perciò non sapeva come è buona la carne dell’agnello, perchè non l’aveva ancora assaggiata! Misteri sconosciuti dell’ “età dell’oro”! Il cane, che da quel tempo era (ed è ancora) il migliore, il più grande e il più fedele amico dell’uomo, per chissà quale buon servizio che aveva fatto agli uomini, ricevette dal capo del paese riconoscente, per ricompensa, un foglio dove c’era scritto: “Date molta carne al cane, quanta occorre”. Con questo foglio di carta ogni giorno il cane andava alla macelleria, lo mostrava al macellaio, che, come lo leggeva, quanto prima gli dava quanta più carne desiderasse, che poi il cane andava a mangiare col gatto, dietro la siepe, all’ombra di un cespuglio. Così per molto tempo, in allegria, si beavano a mangiare come amici stretti, più che fratelli. Ma un maledetto giorno, il cane, che aveva da fare fuori paese, diede al gatto il biglietto perchè lo custodisse, e quello, per paura che glielo rubassero, per nasconderselo meglio, lo nascose ficcandolo nel buco di un muro. Il topo, invidioso, andò nel buco e rosicchiò la carta, mangiando solamente e proprio dove era scritto la parola “carne”. Quando, il giorno dopo, il cane andò in macelleria e mostrò il foglio di carta, non al macellaio che allora non si trovava lì perchè chissà dov’era andato, ma la garzone che non sapeva come stessero le cose, e come lesse: “Date molto al cane, quanto più ci vuole”, capi “battete, percuotete il cane”, prese una mazza di legno (un mattarello) e gli diede botte (mazzate) che lo lasciarono mezzo morto col corpo gonfio e indolenzito, la schiena ed ogni osso rotto. Il cane, appena sfuggì alle percosse, quanto prima corse verso il gatto e, come lo vide da lontano che dormiva alla cenere del focolare e tranquillo, in pace, si leccava i baffi sognando la carne del cane, gli si avventò mordendolo, e lo avrebbe davvero mangiato se quello, come un lampo, non fosse fuggito repentinamente, come solo un gatto è capace di fare.

Corse il gatto dov’era il topo, lo vide fuori del buco che stava rosicchiando un bel pezzo di formaggio: in un attimo con un boccone lo mangiò, prima che il povero topo avvertisse il pericolo, e non gli lasciò il tempo di dire: “Cristo mio, aiutami!”. Da allora il gatto e il cane non si possono vedere, tanto che noi, quando vediamo che due bisticciano molto, diciamo: “Se è nato gatta, se è figlio di gatta, deve mangiare topi”.

JETA ARBËRESHE
+
FJALOR
i Emanuele Giordano-s
40 EURO

Anedokti e poezia

Miza e vo Mariqes

Vo Mariqja dingarti mas Rafiellin të i vernçarëj një portaseriçjë antikë. Mas Rafielli i lipi ndihmë mas Masinist e ish i rëndë.

Mas Masini: Kur thua ti, vemi.

(Di mjeshtrit vanë e u dijtën te Kriqja e Palermës; tupulljarjën)

Vo Mariqja: Kush ë?

Mas Rafjelli: U jam, vo Mari: mas Rafielli.

Vo Mariqja: Ah, shi, mba!

(Mas Rafjelli ka llradhetat e persianës pa se plaka mori një copune e e vuri te duart më para se të zbillëj derën ?!).

Vo Mariqja: Kopij, ju zbill, hini tue rrjedhura mos më hijën miza!

(Hin mas Rafielli i pari, hin mas Masini i diti, një llaler mizjë i sorparas e zzzzzz flëtëron brënda; Vo Mariqja kafularti, ngë ja zuri, miza jiku).

Mas Masini: Dizgraxjatja! Ka dhi te qaca çë na vjen apresu.

Zia Maria interpellò mastro Raffaele per verniciargli un porta servizio antico. Mastro Raffaele chiese aiuto a mastro Masino, perché era pesante.

Mastro Masino: Quando dici tu, andiamo.

(I due maestri andarono prima dell'alba alla Croce di Palermo; e bussano)

Zia Maria: Chi è?

Mastro Raffaele: Io sono, zia Maria: mastro Raffaele.

Zia Maria: Ah, guarda, aspetta!

(Mastro Raffaele dalle stecche della persiana vide che la vecchia aveva preso una pezza grande e se la mise nelle mani prima che si aprisse la porta)

Zia Maria: Ragazzi, vi apro, entrate correndo per non farmi entrare mosche!

(Entra mastro Raffaele per primo, entra mastro Masino per secondo, una vispa mosca li sorpassa e zzzzzzz vola dentro; zia Maria diede un colpo, non la colse, la mosca se ne andò)

Mastro Masino: La disgraziata! E' dalla piazza che ci viene appresso!

Giuseppina Demetra Schirò

nga Hora e Arbëreshëvet (Pa)

Një ditë, Bufaqi

Te biblioteka e Horës jerdhi e na gjeti një arbëresh çë rri Palermë, la Viçeu Norça Kamarda, e ndër tjera pati gëzimin të na rrëfiej këtë poezi, çë atij i mësoi, kur vej te skolla, i ndjemi papa Sepa Peta (1882-1959):

Një ditë Bufaqi dolli jashtë / e pa një qen çë grij një asht./ Ashtu si e pa, një gur i shtu / e te goja gjak i bu. / "Çë të thakshin duart!" tha një grua / çë, kur e pa, u helmua. / Se kush pë kafshit s'ka lipisi / s'ka edhe për gjithë njeri.

Nella Biblioteca di Piana è venuto a trovarci un arbëresh che sta a Palermo, zio Vincenzo Norcia Camarda, e fra l'altro ebbe il piacere di raccontarci questa poesia, che a lui insegnò, quando andava a scuola, la buonanima di papas Giuseppe Petta (1882-1959):

Un giorno Bufaqi uscì fuori / e vide un cane che rosicchiava un osso. / Come lo vide, gli scagliò un sasso / e al muso gli fece sangue / "Che ti si secchino le mani!" disse una donna / che, quando lo vide, si rattristò. / Perché chi per gli animali non ha pietà / non ne ha nemmeno per ogni uomo.

Poezi të pjerra arbërisht

(përkthime nga E. BRONTE)

Andrea Bellucci

nga Maqi (Cs)

63

Ulet e vetme te finestra
ndërsa nata iknej e qetur
frim'e ajrit shqepnej
qiellin e vrëret me re.

70

E ngrirët e shkret e zezë
vdis nata te zalli Elbit.
Te qielli i zi ecjin retë
me gjëme e shërtime të zishme.

102

Shiti lotët, e bënë buzën mbë gaz
tue parë se faq'e saj mirr kullur.
E ng'e dijin, jo, ngë mund e dijin
helmimin ç'ajo kish te zëmra.

Me sitë e butë e vuxhen buzqeshur
nga dita me sitë gazmor,
ngë mund dijin se natën, e vetme,
shkonej motin tue qar.

BIBLIOTEKA e JETËS ARBËRESHE

B.Bilotta : <i>Circa i Pelasgi</i> – anno 1893 – ff.53	..... Euro 35,00
B.Bilotta : <i>Versi Lugubri (poezi)</i> – 1894 – ff.34	..... Euro 35,00
B.Bilotta : <i>Gli Enti Sacri della Bibbia – I parte</i> – 1897 – ff.127	..... Euro 40,00
B.Bilotta : <i>Stima agli ottimi, biasimo ai tristi (poezi)</i> – 1898 – ff.12 – (fotok.)	.. Euro 10,00
B.Bilotta : <i>Gli Enti Sacri della Bibbia – II parte</i> – 1899 – ff.128	..... Euro 40,00
B.Bilotta : <i>Dottrina</i> – 1908 – ff.26 – (fotok.)	..... Euro 10,00
B.Bilotta : <i>Nota compendiosa circa l'Eden</i> – 1911 . ff.23	..... Euro 35,00
B.Bilotta : <i>Le mie opinioni archeologiche e preistoriche</i> – 1911 – ff.58	..... Euro 35,00
B.Bilotta : <i>Archeologia di Romolo e Roma</i> – 1912 – ff.107	..... Euro 40,00
B.Bilotta : <i>Studio filologico circa Dardano e Corinto</i> – 1913 – ff.111	..... Euro 40,00
B.Bilotta : <i>Studio filologico circa gli Eroi preistorici</i> - 1915 – ff.151	..... Euro 40,00
B.Bilotta : <i>Va' fuori d'Italia, o barbaro straniero (poezi)</i> – 1916 – ff.7	..... Euro 20,00
B.Bilotta : <i>Italia e Francia brindando... (poezi)</i> – 1916 – ff.22	..... Euro 20,00
B.Bilotta : <i>Canti Albanesi</i> – 1916 – ff.10	..... Euro 20,00

Parambote *

(mbjoth) **A. Giordano**

ka Purçilli (Cs)

Samuellin zbinduratin,
e dirgoj me dirq i jati:
e dirgoj se t'i potisnej,
Samuelli i gramisnej.

Bie shi e bie bor
Çirivini vu kuror
me t'birthin mbë dor:
shtun turres e kanallina,
i rrëmbej gjith bila ime.

Ndre Ndre kokondrë,
mirr nusen e qelle mb'hjë;
mos e qell aprapa voshkut
se t'e ha guardaboshku;
mos e qell aprapa sqinit
se t'e rrëmben kukubini.

Tupi tupi bën kopani,
u martua mjesh' Galtani:
muar një e muar di,
muar Rinen pa stoli.

Krexja Vinexja,
ku m'i vure vixet?
M'i vure ndë kushallet,
mirr nj'gur e shtip ballet.

Dihet një e diel menat,
vajta mb'qish e m'than çikat.
- Mos e kini me ndonjari,
se e gjegja me vesht e mi.
Rrashkatjel edhe sparëngj,
kshtu m'u leva e ç'dua t'bënj?

Edhe bretku u martua
e bretkosen muar pir grua;
kur e pa se ç'petkun ish,
thriti fort e nëng e dish;
tha: "Bretkosen u s'e dua,
se s'këcen paru me mua".

Hënza horeza
duall te kopreza:
naten e Natallevet,
pula e gjele vallevet.

Petrasin vasilikua,
ndë m'e je ti nj' degez mua,
vete e qandonj mbë krua,
i marr adur sa her m'dua.

- Ç'vëmi ngusht?
- Nj'vuc musht,
e ndir Pashk
e pimi bashk,
e rrogjën e hllomi jasht.

Një këngë anonime

(mbjodhi) **Zef Beccia**

nga Kazallveqi (Fg)

Rit.: Tërësi kalò këtù poshtë
e ej më zëmbulli:
kjo hënzë çë isht prëmë
isht a bukëra si gjall ti.

Ni shkon një marashall
më thot "çë bën a këtù":
fërmonj Tërëzinan e jima
çë isht a bukëra si gjall u.

Rit.: Tërëzi, kalò këtù poshtë...

Ti ke një si dhë kërstellë
u a kam dhë kulumbri:
kuqohëmi ne të di
e ngë shkataromi mosnjari.

Rit.: Tërëzi, kalò këtù poshtë...

Ti ke dhambëtë si gjall një rrashqël
u i kam si gjall një rratavielj:
kuqohëmi ne të di
e ngë shkataromi mosnjari.

Rit.: Tërëzi, kalò këtù poshtë...

Ti ke hundën si gjall një lënar
u a kam si gjall një paljar (= kashtorë):
kuqohëmi ne të di
e ngë shkataromi mosnjari.

Rit.: Tërëzi, kalò këtù poshtë...

Tërëzi, Tërëzi, Tërëzi,
çë u kuqiuotëm ne të di
nji vukallët dhë ver
e rrimi bashkë dica herë.

A TERESINA - *Rit.*: Teresina, scendi giù / e
vieni ad aprirmi / la luna che c'è questa
sera / è bella come te. / Adesso passa un
maresciallo / mi chiede "cosa fai tu qui", /
aspetto la mia Teresina, / che è bella come
me. / *Rit.* / Tu hai un occhio di cristallo, / io
ce l'ho come prunello, / uniamoci tutti e
due / e non guastiamo nessuno. / *Rit.* / Tu
hai i denti come un rastrello, / io li ho come
un ratavello (= marra), / uniamoci tutti e
due, / e non guastiamo nessuno. / *Rit.* / Tu
hai il naso come una lucerna, / io ce l'ho
come un pagliaio, / uniamoci tutti e due, /
e non gustiamo nessuno. / *Rit.* / Teresina,
Teresina, Teresina, / come ci siamo uniti
tutti e due, / un boccale di vino, / e stiamo
insieme un pochino.

Nota: questo canto d'amore, rielaborato, è at-
tribuito ad "un anonimo" contadino ed anal-
fabeta, il quale lo cantava alla fidanzata sotto
la finestra.

Vjershe

(mbjoth) **Carlo Trupo**

ka Farneta (Cs)

U nisa sonde u nat,
mos ta më mbani mua pi skustumat
se puru kshtu zu qo jet
kush bën mirë, mirë pret.
Se rronjam na, mungu një mil vjet,
se jeta, kush e pënxon, ë një pasat:
mos vdesam sot, ka t'vdesam manat.
Se mosnjirindënj sembri ka qo jet:
sullu Noeu ndënj nëndqind vjet
e mënjiri s'a patë ktët virtut.
U gristin trima ka qo jet,
ashtu na thon neve tua ca mot.
Po ni çë jemi të gjalla
ka t'godhijnjam ktët jet
se, kur t'vdesam, mënjiri s'na flet.
Nani kënken s'dua më t'e nglat,
mirë mbrëma se vate nat.

Sgjoju, amur, ndë të qillog gjum,
dil te bregu e bën vut Vixhan
t'i ulna trutë print e tanë.
Të desha mirë edhe t'desha si sitë,
nani të lë e bën të vesh me shëjmërit.
Të ndënden print e tutë
edhe të ndënden print e mijt:
se u menat nisem e vete ndë Merkat.
T'e dinja ç'është ai rrjalli çë m'jep!
Ndë m'i ripararte një par kallcjet,
del ka Shën Roku e m'i jep,
del ka shën Roku e më kumbanjar.
E mos thuaj se u të harronj
njera t'vete ndë det,
se të mbajta si val ndë rrëgjët.

* Parambote të nxjerra ka tezja * llàures së A.Giordano-s (Poezi popullore e Frasnitës dhe e Purçillit); rrëfen Anita Zabeles Markut, mëma e tij; datë: 30-8-'73.

Ajri i Kryqëzimit

Dritë në hekë

Nuk i kthej shpinën
këtij çasti,
që më shtyn jetën
si era velën.

O, kjo dritë
në hekë:
sytë e tu.

Ke fjalë plot ajër,
të mbarsura të gjitha
me agun,

që më bleron
kryqin e ditëve.

27 Shkurt 2007

Ma përtej kufijtë e hijes

Jezui mbrun rreth qiparisit
purpurin e pasosun të këtij agu,

e nga vorret ngrihen
të qeshuna fëmijësh.

Frutat e shtrijnë vezullimin
në trajtë t'ambël gjysmësferash.

Hapet një portë,
e nga drita dalin fëmijët,
hareja që shtyn ma përtej kufijtë e hijes.

Shkurt-Mars 2007

Fushë

Nji granatë n'mish
çel trandafilin.
A, Krisht!
Mija Athina lejn
prej kofshve t'shkyeme.

E trupa,
a thue prej shkumsi,
përshkue prej ahtesh
pa prâ,
e monotonë.
Kopsht' i gjymtyrëve.

Kruen fytn
mitralozi.
E nata
ndër qindra vikama
copzohet
pa ndâ.
Eci dhe mengadalë
e pa e ndimun
m'qarkon ajri' Kryqëzimit.
Këto ngjyma të tingullit

përndaren tinëz
e ndër rrathë
n't'përhimen e tymit,
prej nga plyma zogjsh
priren ka' fusha,
ku gosta
asht shtruve.
Flitet se granatat që bien
s'kanë Krisht,
veç se i qesin jetët n'shmang
me atë za ninulle.

31 mars 2007

Krishtin n'fluger e kam pa

N'kopshtet e veta, mshira
me dorë i prek shpesh zambakët,
kur sa fillojnë me hap kunorë.

Krishtin n'fluger e kam pa
e m'asht dukë njaty n'majë
frut i pjekun n'degë t'vet.

Shiu mejti dhe tash shifet
vetëm rava që lanë mbi ujë
kambët e Jezuit,
që u nis me u përndâ
si vesë mshire mbi krena.

7 gusht 2007

Carmen

Në lartësi të verandave
gugat pëllumbi
në përqaftje me zymbyla.

Ti bie e pafrymë
në të Pasesmin.

Shtator 2005

Ari i gjithë parajsave

Drita e meshës
në zemrën e çupave
të veshura me gjembaçë:
kjason nga kurmi i tyre
ari i gjithë parajsave.

Tetor 2005

Azem Qazimi
shqiptar i Maqedonisë

Tempull gjumi

Jam varrosur në lëkurën tënde
t'përkëndritur nga hiri i gjithë buzëve,
si ndën praninë e beftë të qiparisit.

Nanuritesh në rrëshirën e trapezës,
fillikat mbi tarracë, si një tempull gjumi.

Shushurima e gjetheve, me masën e hobesë,
të vërvit në gjoks një aht,
e më ngjan trupi yt një bujtinë hareje.

9 Mars 2007

Mos i len duert

Mos i len duert
me prekë Pambarimin.
Nëpër bardhsi rrjedhin lotët
e dallgzojn peizazhet
e amshueme të synit.
Asht klimë e artë
për andrrat.
Shkon gamilja tue u lëkundun
e mendon:
lypsset dliun kanga
prej ritmeve t'çingieve,
e kshtu u baftë.

2 prill 2007

Paqen, Zot, truejna

Në dangat prej myku do ia behë,
me të panjoftunën ngulë ndër brinjë,
si heshtë hijegjatë terri;
mes vigmave të larvave
që thërmojnë qetinë.
Tash që kujtesa rrudhet si buzë,
tue gjakue me puthë Pafundësinë,
paqen, Zot, truejna.

Shtator 2003

Këshilli i mirë ndë Vatikan

Arbri Roman

ka Roma

Tre miqtë u gjëndtin, si kishin dhënë fjalën, te praku i Qishës së shën Thanasit nd' orën tetë të mbrëmjes. Ishin e shkëmbejnë të rejat e javës pse nga e diella s' u kishin parë më. Nani Romë bënë vapë e jatronjës keshillojn pleqtë sa të mos t' dalin ka shtëpia. Por atë mbrëma kishin vërtet ngulli të flisin. Si mund t' rrohet Romë pa ditur se çë bëhet ndë katundet e Arbërisë?

Të paktën për Kozmain kjo është e pamundur. E qe Kozmai çë zuri fill e tha:

"Si vanë festat e gushtit te katundet e t' uaja?"

"Vanë shumë mirë" - u përgjegji Gjergji nga Hora - "Kish shumë gjindje edhe nga jashtë. Ma, më se më, ishin tonat çë erdhin nga vendet ku shërbejnë, nga Milani, nga Torini, nga Napoli, nga Argjentina. Shën Mëria e Dhitrjes mblodhi fëmijët e shprishur. Një mbrëma kënduam njera natë imnin arbëresh "O mburonjë e Shqipërisë" si një ninananë të tërë katundit".

"Tek na - mori fjalën Ndoni - simbet bëri shumë vapë e gjindja ikij nga katundi e vej ndë det o ndë mal. Disa ditë katundi ish i zbractë, rrugat pa mosnjeri. Të dukej një film western. Ti pritnje një njeri mbi një kal, ma mosnjeri arrvonej maj".

"Ma e kini parë ndë Tv o e kini djovasur mbi xhormall - pyejti Gjergji - se Papa bekoj një mosaik të Shën Mërisë së Këshillit të mirë ndë Vatikan e se hapu një shesh me ëmrin e Këshillit të Mirë?"

"Jo - i shpëtoi Kozmai - Jo, s' e xura, ma më duket se është një fakt shumë i mirë dhe i madh. Shën Mëria e Arbëreshvet merr vend edhe në Vatikan".

"Neve arbëreshve - tha Ndoni - na duket një nder i madh, ma ç' i vjen Shqipërisë nga ku Shën Mëria iku ka pesëqind vjet?"

"Vatikani është një simbol i madh i Krishtëritit - spjegoi Kozmai - U, edhe si laik, shërbeva atje e pash sa gjindje vjen nga gjithë jeta; e gjithë këta gjindë do të mësonjë se kjo Shën Mëri vjen ka Shqipëria. Edhe çdo ditë kur shkon këtej Papa do t' kujtohet për Vendin tonë".

"E se Papa kujtohet per Vendin tonë - lypu Ndoni - ç' i vete Vendit tonë? Kur duhej, Vatikani s' e ndihu Skënderbeun, s' i dha turrestë për luftën kundër Turqvet. Nani ç' i jep? Një këshill të mirë?"

"Pa se ti bredh me fjalët! - ja preu Kozmai - Se është e vërtet: sod Vendi ynë ka bizonj më se më për ndonjë këshill të mirë. E pra ti çë di? E ndëse Shën Mëria iku nga Shqipëria dhe erdhi Romë sa t' i thoj Papës sa t' mos i jipij Skënderbeut turres për luftën? Lufta s' është gjë e mirë për të krishterët. Cili është këshilli i mirë për njerzit?"

"Oj Shën Mëria e Këshillit të Mirë! Mësona neve cili është këshilli i mirë për jetën e tonë!" - Tha si një shërtim Gjergji e shtoi - "Ndoshta kur Papa shkon përkëtej do t' mendonjë cili është këshilli më i mirë për Qishën dhe për Njerezimin e tërë!"

"Edhe për Arbërinë! - tha Ndoni - Sod më se më Arbëria ka nevojë për një këshill të mirë! Gjindja duket se s' ka shpresë! Ruajnë pa interes t' ardhëmen. Dje një më tha: nesër do t' jetë më keq se sod. Kur Papa do shkonjë përpara mozaikut të Këshillit të Mirë do t' mendonjë edhe për Arbëreshët".

"Këshilli m' i mirë çë Papa mund t' jap sod Arbëreshëvet - tha Kozmaj nga Strigari - është ai t' i dërgonjë një peshkop të mirë. Ndër Arbëreshët peshkopi është autoriteti m' i madhë dhe m' i shëndoshtë. Ndë qishë thuhet se ai është Tatë çë mbledh fëmijët e i ruan nga të keqet. Të vëhen bashkë gjithë Arbëreshët, ky do t' ish këshilli m' i mirë për Arbëreshët"! Babuini kish gjejur gjithësej, ma s' foli fare, s' kish një këshill të jipij. E ndë këta momente këshilli m' i mirë është të mos thuash gjë.

Të tre miqtë muartin rrugën e shtëpive të tyre. Hënza ish e pjotë, ma pa fjalë.

"Ecnj me Shën Mërinë - i fali Kozmai - Me Shën Mërinë! Si thoj mëma ime". Pafte paqe atje ku është!"

I tre amici si ritrovarono, come avevano concordato, sul sagrato della Chiesa di S. Atanasio alle otto di sera. Si stavano scambiando le notizie della settimana perché da domenica non si erano più visti. Ora a Roma fa molto caldo e i medici consigliano gli anziani a non uscire di casa. Ma quella sera avevano veramente voglia di parlarsi. Come poter vivere a Roma senza sapere cosa si fa in Arbëria? Almeno per Kozmaj questo è impossibile. Ed è stato proprio Kozmaj a prendere la parola:

"Come sono andate le feste di agosto nei vostri paesi?"

"Molto bene - rispose Gjergji da Piana degli Albanesi - "Vi era molta gente anche proveniente da fuori. Ma di più erano i nostri che tornavano dai luoghi di lavoro, da Milano, da Torino, da Napoli, dall'Argentina. La Madonna dell'Oditritia ha raccolto i suoi figli dispersi. Una sera cantammo fino a notte tarda l'inno arbëresh "O mburonjë e Shqipërisë" come una ninna-nanna all' intero paese".

"Da noi - prese la parola Ndoni - quest'anno ha fatto molto caldo e la gente si allontanava dal paese, andava al mare o in montagna. Alcuni giorni il paese era vuoto, le vie solitarie. Ti dava l'impressione di un film western. Tu attendevi di vedere un uomo venire a cavallo, ma non arrivava mai nessuno".

"Ma l'avete visto in Tv, o letto sul giornale, - chiese Gjergji - che il Papa ha benedetto un mosaico della Madonna del Buon Consiglio in Vaticano e che ha inaugurato un Largo dedicato alla Madonna del Buon Consiglio?"

"No! - scappo' a Kozmaj - No, non l'ho saputo, ma mi pare un avvenimento molto buono e grande. La Madonna degli Arbëreshë prende un posto anche in Vaticano!"

"A noi Arbëreshë - disse Ndoni - sembra un grande onore, ma cosa ne viene all'Albania da dove Santa Maria è fuggita da cinquecento anni?"

"Il Vaticano è un simbolo grande per il Cristianesimo - spiegò Kozmaj - Io, benché laico, ho lavorato lì e ho visto quanta gente arriva da tutto il mondo; e tutta questa folla apprenderà che questa Santa Maria viene dall' Albania. E ogni volta che il Papa passa di lì si ricorderà della nostra Patria!".

"E che il Papa si ricordi del nostro Paese, che ne viene alla nostra Patria? Quando ci voleva, il Vaticano non ha aiutato Skanderbek, non gli ha dato il denaro per la guerra contro i Turchi. Ora cosa gli dà? Un buon consiglio?"

"Ma non giocare con le parole! - taglio' corto Kozmaj - Perché è vero: oggi il nostro Paese ha bisogno più di ogni cosa di qualche buon consiglio. E poi tu che sai? Se Santa Maria è fuggita dall'Albania ed è venuta a Roma proprio per dire al Papa di non dare denaro a Skanderbek per la guerra contro i Turchi? La guerra non è una buona cosa per i cristiani. Qual è il buon consiglio per l'umanità?"

"Oh Madonna del Buon Consiglio! Insegnaci qual è il buon consiglio per la nostra vita! - esclamò con un sospiro Gjergji e aggiunse - Forse quando il Papa passa di lì mediterà qual è il consiglio migliore per la Chiesa e per l'Umanità intera!"

"Anche per l'Arbëria! - aggiunse Ndoni - Oggi più che mai l'Arbëria ha bisogno di un buon consiglio! Sembra che la gente non abbia più speranza! Guarda con disinteresse l'avvenire. Un tale ieri mi ha detto: domani sarà peggio di oggi. Quando il Papa passerà davanti al mosaico della Madonna del Buon Consiglio penserà anche agli Arbëreshë".

"Il miglior consiglio che il Papa puo' dare agli Arbëreshë oggi - disse Kozmaj da San Cosmo Albanese - è quello di inviare un buon vescovo. Tra gli Arbëreshë il vescovo è l'autorità maggiore e più sana. In chiesa si dice che egli è come un padre che raccoglie i figli e li protegge dal male. Che si uniscano insieme tutti gli Arbëreshë, questo sarebbe il consiglio migliore per gli Arbëreshë!"

Il Babuino aveva ascoltato tutto, ma non proferì parola, non aveva un consiglio da dare. E in questi momenti il consiglio migliore è quello di tacere.

I tre amici presero la via di casa. La luna era piena, ma senza parole.

"Andate con Santa Maria - salutò Kozmaj - Con Santa Maria! Come diceva mia madre. Che sia in pace dove sta!"

Intervistë protopapazit Emanuele Giordano

Për 63 vjet prift i Purçillit

(intervistoi) **Agostino Giordano**

nga Purçilli (Cs)

- Çë të parën e gushtit 2009, me 89 paravera mbi shpatullat, e 63 vjet priftërije, s'jini më famullitari i Purçillit. Ju mbështoj shumë t'ikjtit?

- Psalmi 89 thot: "Vjetët e njeriut mund të ngjaten njera tetëdhjetë; më të shumtit se ata janë lodhje e dhëmbje". Sepse errën pafuqia e bëhemi njeter herë si djal (i pafuqi e i patru). Po prifti, apostull i dërguar ka Zoti Krisht, "ka të predikonjë Vangjelin njera ndër kufinj të e sprasëm të jetës; ai, si thot Papa Janj Pali i djitë, kish të vdis tue luftuar për Zotin Krisht njera ndër fund të jetës së tij. Po mosnjëherë prifti famullitar ka të lirenjë delet e tija pa delar. Ahiera ndërgegjija i thot atij t'i lërë ato ndër duart e njëi famullitari më të ri, çë mund t'i realizonjë të gjitha dëtitrat e priftit-apostull. Prandaj këtë vendosmëri e mora u vet, pas njëi mejtimi të gjatë. I mata mirë fuqitë e mia e i gjeta të ligësuar; prandaj vendosa t'i lëja delet e mia ndër duart e njëi prifti më të ri.

- Kur qetë emëruar prift i Purçillit, e kur hijtit të parën herë ndër katund?

- Qeva emëruar ndër 31 maj 1946. Hira ndër katund te dita 16 llonar, kur festohej Shën Mëria e Karmanit, (çë sot Ejaninë festohet si Shën Mëria e Mirëvulisë).. E Shën Mëria më ndihua, si një mëmë, gjatë tërë apostollatit tim.

- Çë ndiejt mbë zëmër, tek ajo ditë? E fëmila juaj, pas shumë vjetsh llargësije, si ju festoi?

- Atë ditë, ka një anë ndieja se më mbëshonej ngrahë një katund i tërë; ka jetra anë ndieja se s'isha më i vetëm, e pandehja se gjëndsha ndër mes të shumë vëllezërish e motrash e bilsh, çë më dojin mirë, e u doja mirë ata. Me të vërtetë, atë ditë, i tërë populli më priti jashtë katundit me bandën muzikore e më shoqëroi njera mbë Qishë, ku këndova të parën meshë. Nëng thom pra harenë çë patëtin prindët e vëllezërit e mi, pas 13 vjetsh çë nëng shihshim: tek u, shihjen ëndrrat e tyre të realizuara, e më festuan mbë shpi e bashkë me popullin.

- Cilët qenë të parët probleme çë ju u buthuan përpara sivet, ndër katund e mbrënda Qishës?

- Kish të kujdes'sha për besimtarët e katundit, kish t'i ndihja sa mundja të smurmëvet me kurm e me shpirt; kish t'predikojja Vangjelin me urtësi e ëmbëlsi. Kur pëstaj pe Qishën çë s'kish ritin bixantin të pastër, thash mbë vetëhë: "Altari, ikonostasi, ikonat e këndimet kam bënë të jenë bixantinë!".

- Kur zunë punët mbë Qishë? Kur zu e u stis Shpia Kanonike? E nd'ata vjet, ku hajit e fjëjtit?

- Punët e para mbë Qishë zunë ndër 30 janar 1947, me altarin e ikonostasin bixantin, e u mbaruan mbë 2 llonar të atij viti; inxhinjeri qe Llisanđer Alberti ka Frasnita, e piktori Rikardi Turrà, ka Hora (Castrovillari). Pëstaj, ndër 12 maj 1947, zu e u stis Shpia Kanonike, me ndihmën e Kongregacjones Lindore, e u mbaruan të parën e theristiu 1949; ndërmarra qe ajo e Kostandin Borsanit, ka Ungra. Ndërsa stisej Shpia Kanonike, u haja e fjëja Frasnitë, tek shpia e prindvet; e veja e vija ka Ejanina – llargu pak qindra metra - me një biçikletë.

- Sa gjindë numëronëj Purçilli te viti 1946, e sa numëron sot?

- Te viti 1946 rrojnin Purçill 960 vetë, sot s'janë më se 500!

- Cilët qenë vitrat, ose momentet, më të rëndë për ju, gjatë apostollatit tuaj?

- Gjithë vitrat qenë të rëndë për mua sepse, si famullitar, pat'luftoja shumë të mbahej besimi i krishterë nga populli.

- Gjindjat i kuptuan ndrishimet e ritit çë qellitit përpara ndër vitrat?

- Shumë shihjen ndrishimet e mirë çë bëhshin mbë Qishë e ishen me mua; pak të tjerë, më parë murmurisjen, pëstaj i pëlqejën edhe atire.

- E gjuha arbëreshe, tek liturgjia, si hiri e qe e dashur?

- Gjuha arbëreshe te liturgjia s'u prit shumë mirë ka gjindjat, sepse ishin analfabete: arbërishtin vet sa e foljen, po s'dijen t'e djojasjen e t'e shkruajen. U, me durim, ja shpjegova e ja mësova, si djovasivej e si këndohej, ashtu çë t'i qëndronej stisur ndër kriet. E sot e djojasjen e këndojen shumë mirë, e me mall.

- Sa inixjativa kulturore muartit ture mbetur ndër mes t'gjindjes e afër trimërisë s'katundit?

- Gjatë shumë korsesh, të rinjvet i mbësova të djojasjin e të shkruajin arbërisht, i mbësova këngat popullore, çë këndohen ndër katund e gjetk; formova grupe folk. Gjatë 63 vjet, pra, botova një Fjalor arbërisht-lëtisht, drejtova për dhjetë vjet revistën "Zëri i Arbëreshvet", botova Kënka Arbëreshe, Këndime Bixantine e një Gramatikë Arbëreshe; prora arbërisht Vangjelin e Shën Mateut e Vangjelin e tërë. Me një fjalë: bëra priftin e kulturin arbëresh.

- Cilët janë shërbiset çë s'pat'tit motin të bëjtit gjatë këtëre vjetve?

- Të tjera shërbise do të kisha bënë, po s'munda. Qishën e le të ndrequr e të pastër sipas ritit bixantin, e sipas urdhëravet të Sinodit eparkjall. Të tjera zburkime mund të bëhen, po më të shumtat u bënë. Nani prifti i ri mund të kujdeset më shumë për shëndetën e shpirtit të popullit.

- Si e latë famullinë tuaj ndër duart e priftit të ri?

- Ejanina mbajti lart fjamurin e gjuhës arbëreshe, të ritit bixantin dhe të këndimit greko-arbëresh bixantin: shpresonj se priftrat çë vjën pas meje do t'i mbajën e t'i ruajnë si i gjetëtin. Ashtu çë e ardhmja e Qishës së Shën Vasilit të jetë më e mirë se si e le u.

- Ç'i lipset të tjerëve zotra arbëreshë se të ju gjasën juve?

- Zotrat arbëreshë e Eparkisë së Ungrës janë gjithë të mirë e t'urtë. U i truhem atire vet t'i duan më mirë rrënjët e tire, t'e studjojnë më shumë storjen arbëreshe, t'e duan më mirë gjuhën arbëreshe e të këndojnë këndimet liturgjikë bixantinë. Na kem të jemi Arbëreshë. Arbëreshë e Priftra, bashkë. Lëtishtja më pak përdoret e më mirë është. Kështu i bëmi nderë Gjaku tonë dhe Eparkisë sonë.

(4 - është më)

Një shkrim i Ernest Koliqit mbi vëllimin e parë të Vorea Ujkos

prof.assoc.dr. Laura Smaqi

Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë (Tiranë)

Në një shkrim tek “Shëzjat” e vitit 1971, nr.1-3, Koliqi ndalet shkurtimisht, por me seriozitetin e tij tipik, në vëllimin poetik “Zgjimjet e gjakut”, të Vorea Ujkos. Brenda nga artikulli të shkurtër, në mënyrë mjaft konçize ai jep informacion për daljen e një vëllimi të një autori që përveçse i ri është dhe arbëresh. Kuptojmë se përmbledhja ka një parathënie “sqimplotë” shkruar nga Gennaro Cassiani, njihemi me vlerësimin e tij të përgjithshëm për Vorea Ujkon, që përputhet dhe me mendimin e Koliqit – “se auktori ka shpirt poeti, se kurrëja në të nuk lindë nga qindrime artificiale ase të sendërgjueme e shton se poezija e tij buron si një curril uji nga një krue i pashterrshëm”(1). Koliqi shkon më tej, duke dashur ta sqarojë mendimin e Cassianit mbi arsyet e thjeshtësisë së poezisë së Ujkos. Sipas tij arsyeja qendron në përdorimin e shqipes si gjuhë shprehjeje, jo të italishtes

“Ujko si lyrik asht i thjeshtë, mbas mendes s’onë, për arsye se ai përdorë shqipen e jo italishten si mjet shprehjeje. Po të shkruente italisht, gjuhë qi njëf shumë mire, ndoshta nuk do të paraqitej ky lyrizëm kështu, d.m.th.i fillë e i mitun. Nga nënshtresa e pëmbajtjes pluskon një pregatitje e madhe letrare. Edhe pikënisht pasunija e ndrydhun e përfutit dhe thjeshtësia e trajtës, në luftë me njena – tjetrën, u a shton terhejksin këtyne vjerrshave.”

Koliqi ndalet në Përcaktimin e vetë poetit, ku Vorea tregon zanafillën e poezisë së tij. Të bën përshlypje fakti se në vend të perfrazimeve të drejtpërdrejta të fjalëve të poetit:

(“M’è costato molto perché diventasse alquanto adulta senza perdere la freschezza dei primi anni. Sono stato per molto tempo tentennante prima di stampare “Zgjimjet e gjakut”. Ho fatto il passo dietro l’insistenza degli amici e per un debito verso la nostra origine, la nostra cultura, le nostre tazioni. Per un debito verso i miei genitori che mi hanno parlato sempre in questa lingua.C’è stato nel mio subcosciente come un fiume sotterraneo di ricordi, sensazioni e suggestioni che rumoreggiavano e urgevano per trovare la via della luca. Questa via doveva essere la lingua, la stupenda lingua albanese imparata nel seno di mia madre ma che era rimasta sempre fanciulla.” Precisaione”, f.67). Koliqi i le më shumë vend përcaitimeve të ngjashme me ato që ka dhënë herë pas here për krijimtarinë letrare në përgjithësi, për të vetën në mënyrë të tërthortë, për sa i takon nevojës së lidhjes së ngushtë të saj me traditën, tokën,

njerëzit e një gjaku. Është një frymë e përbashkët kjo e të dyve, poetit të ri e atij që mund të ishte mësuesi e këshilluesi, si nëpërmjet krijimtarisë ashtu dhe publicistikës.

Mendoj se “Zgjimjet e gjakut” ka qenë një titull mjaft i pëlqyer prej Koliqit, për vetë faktin se që në moshë të re ai jo vetëm e ka kuptuar, por dhe e ka shpehur në krijimtarinë e tij, sidomos në prozat poetike nevojën e lidhjes së poetit me etninë, me gjakun e të parëve. Që në variantin e parë të “Pasqyrave të Narçizit”, botuar në Gazetën shqiptare të Barit, tetor – dhjetor 1934, kur ai ishte i ri e në kulmin e veprimtarisë artistike shfaqet kjo prirje që theksohet akoma më shumë në variantin e dytë botuar në Romë (Shezjat, 1963).

Tek “Pasqyrat e Narçizit” Prilli e ftonte Koliqin-poet të kthente sytë nga bukuria e gjakut trimijëvjeçar, e t’i kërkonte rrënjët në tokën nga ka dalë. Me këtë të fundit lidhen shprehje si:

“me ia zbulue rrajtët, me ia hulumtue tharmet brumit me të cilin jemi ngjeshun, gurgullojnë të mshefta burimet e poezis arbnore..”

“S’e njofta ma veten t’ime: njimijë fytyra përmbledheshin në fytyrë t’ime. Ishin ato të të Parvet në të cilat gjatë mija vjetësh shkëlqei gjaku shqiptar.”

Poeti duhet të kuptojë e të ndiejë përkatësinë e tij brenda fisit, gjakut “arbnuer” dhe në të vërtetë ai arrin të shkrihet me gjithçka e gjithkënd që i takon tokës e gjakut shqiptar.

Po ashtu shumë prej këshillave që Koliqi – Hilushi ka dhënë të “Shëzjat” si “Letra të një të riu letrar”, Vorea Ujko i ka realizuar spontanisht në poezitë e tij.

Ndër 46 poezitë e vëllimit, Koliqi ndalet shumë shkurt në pesë prej tyre, për të vënë në dukje elemente të poetikës së autorit që atij i bëjnë më shume përshlypje, e “ngacmojnë” më shumë. Kështu, në poezinë “Vjeshtë” ai ndalet në vargjet:

...Ngrehet nga toka nj’avull i lagët

I mbushur me erëza t’rillëshme...

Ku krijimi prej fjalës trill, i një “adjektiv muzikuer” krijon efekt mjaft sugjestionues për të. Më pas Koliqi ndalet në poezitë “Voreja” e “Katund mali” e nënvizon mallin, nostalgjinë e poetit për katundin e tij e lidhjen e ngushtë me atdheun e zanafillës e dashurinë për traditat shqiptare Më pas Kumbonaria bizantine e një varg përjetimesh të tjera sjellin para lexuesit poezinë “Moment arbëresh”.

Lidhja me traditat stërgjyshore, me gjakun

e bashkëlufëtareve të Skënderbeut që i rreh në dej e sidomos me jetën e katundeve arbëreshe që pavarësisht se në vend të huaj flasin gjuhën e tyre e i luten Perëndisë me mënyrën e tyre, është element i rëndësishëm i poezisë së Ujkos. Si mjeshtri që e ndien se e ka për detyrë të këshillojë e qortojë të riun që i ka hyrë rrugës së vështirë të poezisë, Koliqi bën ndonjë vërejtje dashamirëse, por që nuk i ul aspakvlerën poezive. Vetëm një pjesë paragrafi është ky, paragrafi i fundit i shkrimit i shkon përsëri vlerësimit të një poezie, që në pikëpamjet e strukturës formale shtiellet plot lumni lëvizjesh muzikore, ku dëgjohet jehona e valleve tradicionale, - poezia “Këcim”:

E naze naze puna jote

E cimba cimba zemra ime

Ashtu si Koliqi që e mbyll shkrimin pikërisht me varjet e mësipërme të autorit dhe unë do të desha ta mbyll duke përkufizuar marrëdhënien e poezisë së Ujkos me vetë atë si poet me një perifrasm të vargieve të tij: Ajo (poezia) është e bukur ndërsa Ai (Vorea) është trim dhe **vetë jeta është dashuri**.

1) E.Koliqi, *Poezija e Vorea Ujkos, marrë nga “Shëzjat” nr.1/3 1971 në Ernest Koliqi Vepra 5, Faik Konica, Prishtinë 2003, f.581. Të gjitha citimet e shkrimit të Koliqit janë marrë nga ky botim. 2) Shpreh mirënjohje për realizimin e një botimi përmbledhës të të gjithë krijimtarisë poetike të Vorea Ujkos Opera letteraria, Vorea Ujko, Edizioni Il Coscile, Castrovillari, 2004, Studio introduttivo di Italo Costante Fortino, Cura dei testi di Agostino Giordano, Traduzioni di Caterina Zuccaro, 779f.,nga i cili janë marrë citimet e mësipërme.*

Sul nr.1-3/71 di “Shëzjat”, Koliqi parla concisamente del libro “Zgjimjet e gjakut” di Vorea Ujko. G.Cassiani, che ne cura l’Introduzione, scrive che “l’autore ha spirito di poeta, la sua poesia non è artificiale ma sgorga come zampillo d’acqua da una fonte inesauribile”. Koliqi è d’accordo, ma si sofferma sui motivi della semplicità della poesia di Ujko: “Secondo noi, Vorea come lirico è semplice, perché usa l’albanese e non l’italiano, come mezzo di espressione. (...) Vi pulsa una grande preparazione letteraria in lotta con la semplicità della forma, e questo aumenta l’attrazione di queste poesie”.

Koliqi si sofferma sulla “definizione” dello stesso Vorea, dove racconta l’origine della sua poesia, ma lo fa dando spazio piuttosto alle definizioni simili da lui date di volta in volta sulla creazione letteraria in generale, su di sé in maniera trasversale, e sulla necessità del suo stretto legame con la tradizione, la terra, la gente dello stesso sangue.

(ec te faqja 23)

Tema të shquara të letërsisë arbëreshe

prof.dr. Zejnullah Rrahmani

Fakulteti i Filologjisë, Prishtinë

Vepra e Matrangës i ka lënë në trashëgimi pos tjerash një poezi, Këngë e përshpirtshme të parën në letërsinë shqipe, me varg njëmbëdhjetërokësh, me temë religjioze, me ide filozofike dhe që ka brenda një parim të qartë krijuesi poetik me shije të kultivuar letrare. Sikur edhe në letërsinë shqipe në veprat e Budit, Bardhit e Bogdanit, poetët arbëresh fare shpejt pastaj do të futen në orbitën e krijimtarisë popullore dhe do të kërkojnë hapësirën e jetës në frymën e krijimeve popullore. Letërsia gojore arbëreshe do të jetë fusha ku do të provohen pothuajse pa përjashtim të gjithë krijuesit e saj. Ajo krijimtari do të mblidhet, do të imitohet dhe do të rikrijohet e shkruhet. Madje, do të ketë një kryevepër të këtij lloji: Rapsodi të një poemi arbëresh, për të cilën definitivisht askush s'ka për të thënë kurrë me siguri sa asht krijim i gjenit popullor dhe sa është krijim i gjenit individual. Një veepër e veçantë gjithqysh. Këndej, në letërsinë shqipe, nuk ka një sprovë të tillë të përafërt.

Letërsia shqipe ka gjallëruar nëpër maja të saj për disa shekuj. Nuk ka vepra të mesme dhe nuk ka numër që do ta plotësonte reliefin e saj. Budi, Bardhi, Bogdani, të gjithë janë maje të atij reliefi dhe Çeta e profetëve sigurisht një kryevepër. Subjekti i saj është i lartë dhe nga pak përtej njerëzor. Do të pasojë me letërsinë e Rilindjes Kombëtare që ishte një përzierje e letërsisë romantike dhe , iluministe , humaniste dhe ndonjëherë edhe moderne. Zhanret lirike do të dominojnë por rreth atave që shënojnë pavarësinë perandoria e poezisë do të tundohet nga zhanri i

prozës (Romani i Pashko Vases, Bardha e Temalit shfaqet më 1880) dhe midis dy luftërave po kaq të rëndësishëm sa poetët e prozatorët do të jenë autorët e shkrimeve kritike. Pas luftës së Dytë Botërore do të shfaqet letërsia shqipe në Kosovë dhe brenda disa vjetëve në vazhdim, përafërsisht rreth viteve 60- 70 do të kompletohet spektri i fushës së saj, që nga llojet e vogla deri tek arti i filmit, një art më i ri se të tjerët.

Letërsia arbëreshe do të përthyeret në shumë pjesë, si një pasqyre që thyhet nëpër hapësirën arbëreshe dhe secila pjesë pasqyron një copë të jetës arbëreshe. Poezia do të jetë kryesorja dhe kjo është konstantja më e fuqishme dhe më e qëndrueshme e gjithë letërsisë arbëreshe. Kjo poezi është poezia e përshpirtshme, poezia religjioze dhe pse jo, të themi që tipi i asaj poezie afrohet drejt një poezie filozofike. Poezia satirike gjithashtu do të gjej shprehjen e vet të fuqishme në këtë letërsi (Santori e ndonjë tjetër). Drama nuk mungon, por asnjëherë nuk do të jetë kryesore, nuk dominon. Proza edhe më pak. Santori (1819- 1894) ka shkruar një novelë në vargje të tipit romantik (Panaini e Dellja, Koluçi e Serafina, etj.) Ky autor ka provuar edhe romanin. Por zhanret narrative nuk janë ngritur lart në hierarkinë e vlerave të kësaj letërsie. Të jetë kaq vendimtar vlerësimi i De Radës për romanin? Apo mendimi i tij është vetëm artikulum i shpirtit të fuqishëm e të rrëmbyer arbëresh që reflekton në shprehje të fuqishme të ndjenjës personale, të unit, pasionit, të afektivit, të reagimit të fortë e

të rrëmbyer a ndjenjës subtile si aromë gjetesh të verës ndër fshatrat arbëreshe? Një veepër e fuqishme dhe artistikisht e vlefshme si vepra e Gjella e Shënë Mërisë Virgjër e Jul Varibobës do të trajtojë subjektin tronditës të kryqëzimit të Krishtit me pasionin e dhembjes e të pikëllimit të një nëne arbëreshe për fëmijën e humbur, ku karakteret letrare, ambienti, doket e ritualët janë të këtij ambienti.

Apo dija letrare kreative arbëreshe i përmbahet konceptionit të lashtë që bota mund të shprehet plotësisht dhe më së miri në artin e poezisë?

Temat e rënda e të thella nga jeta e njeriut po, është dëshmuar shumë herë kjo në këtë letërsi. Njëra nga dëshmitë e këtilla është me siguri edhe vepra e Skiroit, le të themi Mino, që ngre dilemën e përjetshme njerëzore midis ndjenjës dhe detyrës, dashurinë ndaj të afërmit dhe detyra ndaj atdheut. Tek e fundit, vepra e Skiroit pothuajse afrohet në prag të gjuhës shqipe në përgjithësi, pa hequr dorë as nga përdorimi i gjuhës arbëreshe. Ne do të shohim që pas komunikimeve arbëreshe me Prishtinën gjatë viteve shtatëdhjeta e këndej, letërsia arbëreshe do të afrohet fuqishëm me letërsinë shqipe edhe në aspektin gjuhësor, sidomos me standardin e saj. Një numër autorësh arbëresh lexuesi shqiptar në përgjithësi tash mund t'i lexojë për herë të parë ashtu siç i kanë shkruar veprat. Ky është një kualitet i ri i kësaj letërsie dhe i letërsisë shqipe në përgjithësi.

L'opera del Matranga ha lasciato in eredità una poesia, "Këngë e pashpirtshme", la prima nella letteratura albanese con verso endecasillabo, con tema religioso e idee filosofiche, che ha al suo interno un chiaro principio di poesia con gusto letterario. Così come nelle opere albanesi di Budi, Bardhi e Bogdani, anche quelli arbëreshe si immetteranno nell'orbita della creatività popolare. La letteratura orale arbereshe sarà il campo di prova di tutti i suoi autori. Quella creatività sarà raccolta, imitata e ricreata. Anzi ci sarà un capolavoro di questo genere, *Rapsodia di un poema arbëresh*, su cui nessuno finora ha detto con sicurezza se si tratta di creazione del genio popolare o creazione di un genio individuale. In campo albanese non c'è un'opera di tal fatta.

La letteratura albanese per alcuni secoli rimane su alti livelli, il suo soggetto è piuttosto ultraterreno, e "Çeta e profetëve" è un capolavoro. Continuerà con la letteratura della Rinascita Nazionale, una mistura tra romanticismo e illuminismo, classicismo e anche modernità, dove dominano i generi lirici. Ma, intorno agli anni dell'Indipendenza, la prosa comincia ad imporsi con Pashko Vasa, e tra le due guerre anche gli autori di scritti critici affiancano poeti e prosatori. Dopo la seconda guerra mondiale compare la letteratura albanese in Kosova.

La letteratura arbëreshe si frantuma in molte parti e ciascuna riflette un pezzo della vita arbëreshe. La poesia è la principale ed è la costante più forte e duratura di tutta la letteratura arbëreshe. Poesia devota e religiosa, che si avvicina ad un tipo di poesia filosofica; la poesia satirica troverà grande spazio con Santori e qualche altro; il dramma non manca, ma sarà marginale; la prosa ancora meno. Il Santori non solo ha scritto una novella in versi sul modello romantico, ma ha provato anche il romanzo.

Ma i generi narrativi non raggiungono la gerarchia dei valori di questa letteratura. Sarà stata determinante la valutazione che dà il De Rada sul romanzo? Oppure la conoscenza letteraria creativa arbëreshe si attiene alla vecchia concezione secondo cui la vita si può esprimere pienamente e al meglio solo con l'arte della poesia?

I temi gravosi e profondi della vita dell'uomo sono testimoniati molte volte in questa letteratura. L'opera dello Schirò "Mino" pone il dilemma umano fra il sentimento e il dovere, l'amore verso il prossimo e il dovere verso la patria. L'opera dello Schirò, poi, arriva fin sulla soglia della lingua albanese, senza però allontanarsi dall'uso della lingua arbëreshe. E dopo i rapporti più stretti tra gli arbëreshë e Prishtina, dagli anni '70 in qua, la letteratura arbëreshe si è avvicinata fortemente alla letteratura albanese anche sotto l'aspetto linguistico. Un buon numero di autori arbëreshë possono ora essere letti dal lettore albanese così come hanno scritto le opere. Questa è una nuova qualità di questa letteratura e della letteratura albanese in generale.

Në 190-vjetorin e lerjes së tij

Santori, themelues i romanit shqiptar**prof. dr. Klara Kodra**

Universiteti shtetëror i Tiranës

Tiparet më karakteristike të këtij shkrimtari arbëresh ende pak i njohur (që do të lindte më 16 shtator 1819 në Shën Katerinë të Kozencës dhe do t'i mbyllte sytë në një tjetër fshat arbëresh, Shën Japku, më 7 shtator 1894) janë pjelloria marramendëse dhe larmia e gjinive, llojeve dhe nënlojeve që lëvroi, mjaft prej të cilëve të panjohur ende për letërsinë arbëreshe dhe shqiptare. Ky autor që nuk arriti lartësitë estetike të bashkëkohësve arbëreshë, e përbushi megjithatë misionin që i kishte vënë vetes të plotësonte hartën tipologjike të letërsisë shqiptare.

Santori, për shkak të varfërisë që e ndoqi tërë jetën dhe ndofta nga kujdesi i tepruar për të përsosur veprat e veta për të cilin dëshmon ekzistenca e disa varianteve të romaneve të tij, pati fatkeqësinë të botonte shumë pak me gjallje të vet.

Krijimet e tij të botuara s'janë veçse tri poema "Valle e haresë së madhe" (botuar te "Arbëreshi i Italisë"), "Këngëtorja arbëreshe", "I burgosuri politik" (kjo poemë e fundit në dy gjuhë); një roman që humbi çuditërisht, pas botimit më 1858; një dy vepra fetare dhe një dramë "Emira" që mbeti më e njohura në tërë krijimtarinë e tij.

Pasuria e jashtëzakonshme e dorëshkrimeve të tij do të zbulohet dhe do të nxirret në dritë nga studiuesit shumë vjet pas vdekjes së tij. Megjithatë shkrimtari do të vlerësohet që në të gjallë nga bashkëkohësit e vet.

Ky autor ka shkruar vepra lirike, liriko-epike, epiko-lirike, epike dhe dramatike. Ka lëvruar oden, himnin, poemën dhe romanin (në vargje dhe në prozë), novelën në vargje, satirën, fabulën, tragjedinë, dramën, melodramën, komedinë. Santori i shtoi letërsisë shqiptare të Rilindjes, të përshkruar nga patosi heroiko-tragjik, përmasën e humorit që i mungonte. Me veprën e tij niste që herët procesi i çmitizimit të realitetit që letërsia në atdhe do ta njihte shumë më vonë.

Për Santorin janë dhënë mendime nga më të ndryshmet që lëkundin nga një entuziazëm i tepruar (Markiano, Dora d'Istria) në një rreptësi të tepruar (Petrotta). Më objektivë do të tregohen studiuesit bashkëkohorë (R. Qosja, Gradilone, Fortino). Ne do ta përkufizojmë si një shkrimtar që synon më tepër drejt shtrirjes se sa thellësisë, i pangopur në të pushtuarit e tokave të virgjëra, që nuk shquhet për mendime të fuqishme a përsosmëri stili, po që ka veçanësinë e vet dhe i mbetet besnik vetvetes.

Thesari i dorëshkrimeve të tij po zbulohet dalëngadalë nga studiuesit duke e rritur figurën e shkrimtarit para syve tanë. Santorin mund ta quash me plot gojë të themelues të dramaturgjisë shqiptare, të satirës dhe fabulës në letërsinë shqiptare dhe, mbi të gjitha, themelues të romanit, këtij lloji të vështirë dhe proteiform karakteristik për letërsi të pjekura.

Ai do t'i paraprinte shumë lëvrimin të romanit në tokën mëmë që do të vinte me romanet sentimentale pseudohistorike të Ndoc Nikajt. Romanet e tij - në prozë dhe në vargje - po të ishin njohur në kohën e vet do të mund të ushtronin një ndikim të frytshëm në letërsinë arbëreshe dhe shqiptare.

Këtu mund të vërenim që sot ky lloj që ka arritur një lulëzim të madh në Shqipëri, në letërsinë arbëreshe nuk lëvrohet më në gjuhën e të parëve. Romancierët e sotëm arbëreshë (Karmine Abate, Kostantino Marko) i shkruajnë veprat e tyre në gjuhën e dytë të bashkësisë së vet, italishten.

Santori kreu në lëvrimin e këtij lloji një vepër prej pionieri.

Romani i parë që i njihet, "Bija e mallkuar", sipas studiuesve u

botua më 1858 dhe do të zgjonte më vonë admirimin e De Radës.

Zhdukja e tij e plotë përbën një nga enigmat e pazbuluara të historisë së letërsisë shqiptare.

A është e vërtetë që, si pohon Nasho Jorgaqi, ka pasur në këtë roman një sfidë ndaj dogmave të kishës dhe prandaj të gjitha kopjet e tij janë zhdukur me qëllim?

Nuk e dimë. Romani, sidoqoftë, siç duket edhe nga titulli ("La figlia maledetta") është shkruar në italisht. Ky duhet të jetë romani i parë në prozë i Santorit.

Pasojnë gjashtë romanet e shkurtra në vargje që u botuan vetëm tani vonë nga Gradilone e Fortino dhe nuk quhen si romane nga të gjithë studiuesit, po si të tilla i përkufizojnë vetë autori duke i quajtur "romanzetti" dhe me këtë përkufizim bashkohemi edhe ne.

Këto romane ("Panaini dhe Delja", "Koluçi dhe Serafina", "Brisandi, Leticja dhe Ulladheni", "Filaredi, Rozarja dhe Emilja", "Miloshini, Virgjinia, Njidia dhe cubi", "Familja fusharake") dallohen për intriga të ndërlikuara, hiperbola subjekti, elemente të ndjeshme etnografizmi, pasuri problematike, zhbirime psikologjike interesante. Në to ndërthuren romantizmin dhe realizmin. Aty gjendet një galeri e pasur personazhesh. Nivelin estetik ua zbehin proliksiteti dhe efektet e tepruara.

Përveç romaneve në vargje, lloj ky tipik për romantizmin, Santori ka mundur të themelojë romanin shqiptar në prozë me veprën e tij voluminoze në dy variante, arbërisht dhe italisht, "Sofia Kominiata", roman me problematikë shoqërore-etike dhe me sfond historik.

Romanin tjetër të tij, "Ushitari shqiptar", e njohim vetëm në dy variantet italisht. Mbase mund të ketë ekzistuar edhe një variant arbërisht, i panjohur gjer më sot, po kjo mbetet hipotezë.

"Sofia Kominiata" ka elemente të romanit social, të romanit historik dhe romanit të aventurave. Ashtu si romani tjetër, ka në bazë të vet një motiv popullor, atë të vashës së trëmbyer nga cubat. Vepra rrok dy Shqipëritë: atdheun e të parëve dhe "Arbërinë". Ka në qendër një çift të rinjsh, viktimë të cubave dhe antagonistin e tyre, një personazh krejt negativ, një feudal italian, baronin Batixhera, që demaskohet nga autori në plan shoqëror dhe në plan etik. Personazhet kryesorë rrethohen nga një varg personazhesh kontradiktorë: Jani, vëllai i nuses viktimë të cubave, që digjet nga dëshira e hakmarrjes për të motrën, njerëzit e familjes së baronit, shërbëtorët e tij, një vajzë, viktimë e baronit që pajtohet me filozofinë e nënshtrimit ndaj së keqes. Personazhet janë shqiptarë, arbëreshë, italianë.

Në këtë vepër mbizotëron realizmi, i ndërthurur me elementet e romantizmit.

Ngjarjet vendosen në kohën kur Napoleoni pushton Italinë dhe mendojmë se autori s'e ka zgjedhur më kot këtë sfond historik, po e ka lidhur me ndryshimet qërore që solli, forcimin e kapitalizmit. Santori shtron këtu probleme shoqërore, mjerimin dhe shfrytëzimin e fshatarësisë arbëreshe, dukurinë e cubërisë. Autori është nga ana e njerëzve të thjeshtë duke dënuar aristokracinë e korruptuar dhe shfrytëzimin prej tyre të politikës për interesat e veta (Vetë baroni është njeri i njëqind flamurëve). Santori ka përkundrazi simpati për familjet fisnike

në atdheun e të parëve që shquhen për patriotizëm (dy të rinjtë e porsamartuar protagonistë u përkasin familjeve të tilla). Sofia mishëron si "gruan engjell" të romantizmit ashtu edhe gruan ideale shqiptare ashtu si i shoqi, Ajdini, idealin e burrit shqiptar. Po figurat e tyre pikërisht për shkak të idealizimit të theksuar dalin tepër fluide. Përkundrazi personazhi negativ, baroni Batixhera, që të kujton deri diku "heroin e zi" të romantizmit, s'është thjesht një mishërim i së keqes, po një karakter shoqëror i qartë, karakteri i feudalit të dehur nga pushteti dhe lakmia, me veçantitë e veta psikologjike si njeri i pasioneve të ulëta dhe kriminel frikacak tek i cili shkrepin megjithatë aty-këtu ndonjë shkëndi njerëzore si një farë dhëmsurie ndaj së shoqes, viktimë e tij. Santori është treguar psikolog i zoti në krijimin e këtij personazhi.

Romani që përshkohet nga patosi dramatik e tragjik, ka aty-këtu edhe skena humoristike që e çlodhin lexuesin nga tensioni i tepruar dramatik dhe ku Santori mund të shprehë aftësitë e veta prej shkrimtari humorist dhe satirik.

Romantizmi me ngjyra të forta ndërthuret me realizmin dhe natyralizmin. Autori tregohet rrëfimtari i zoti në thurjen e intrigës dhe mbajtjen në ankth të lexuesit. Në vepër ka skena që të kujtojnë "romanin e zi" dhe skena që dëshmojnë për fantazinë e habitshme të shkrimtarit. Rrëfimtari - i gjithëdjëshëm - i ngjan një rapsoi popullore që hyn në komunikim me lexuesin me thjeshtësi e humor.

"Ushtarin shqiptar", të shkruar italisht, Santori e vendos në kohën e Skënderbeut në atdheun e të parëve, po ngatërron veçoritë e fshatit arbëresh me veçoritë e Shqipërisë së përfytyruar. Edhe këtu subjekti frymëzohet nga një motiv popullore, ai i vjehrrës së pabesë. Në qendër, pra, s'janë ngjarje historike, po një dramë familjare me keqtrajtimin nga ana e vjehrrës të nuses së pafajshme që i është besuar asaj nga i biri

që ka vajtur ushtar.

Në personazhin e vjehrrës shkrihen mizoria dhe imoraliteti (ajo ka edhe një dashnor). Fundi i romanit u ngjan romaneve "horror" për imtësitë ngjethëse të vrasjes së dy fajtoreve (nënës dhe dashnorit të saj) nga ana e djalit që kthehet nga ushtria.

Autori mban një qëndrim ambivalent ndaj kësaj vrasjeje: nga një anë mendon se viktimat për ligësinë e tyre e meritonin një fund të tillë; nga ana tjetër, si klerik, nuk e miraton dhunën.

Fundi i përgjigjet deri diku skemës klasiciste të dënimit të vesit dhe shpërblimit të virtutit: nusja bashkohet ërsh me të shoqin, po atij i duhet të arratiset për një kohë për t'i shpëtuar ligjit.

Në këtë vepër autori vizaton me zotësi tre protagonistët: vjehrrën hipokrite, ziliqen, me pasione të ulëta dhe e pabesë, nusen të thjeshtë e të çiltër, po largpamëse, dalin tepër naiv që kur hap sytë kthehet nga revolta e tij e ligjshme në vrasës, madje vrasës të nënës.

Këto vepra dëshmojnë për vokacionin prej romancierit të Santorit, po gjer tani s'kanë arritur të shohin dritën e shtypit. Mendojmë se "Sofia Kominiatë" duhet botuar si në arbërisht ashtu edhe në shqipen e sotme, ndërsa "Ushitari shqiptar" të përkthet në shqip. Kjo është një detyrë e rëndësishme që i pret studiuesit.

Santori, pra, jo vetëm e çau i pari rrugën e lëvrimin të romanit në letërsinë shqiptare, po dijtë, me gjithë hiperbolat e subjektit dhe efektet që duhet të tërhiqin publikun e kohës, të krijonte personazhe të gjallë dhe të shprehte një problematikë të mprehtë shoqërore-etike. Romanet e tij kanë elemente të "romanit popullore", po edhe veçori të romanit artistik. Duhet vënë re që autori shpreh në të edhe elemente të realizmit që e ndihmojnë në një vështrim më të qartë të realitetit, larg prirjes mitizuese të letërsisë së Rilindjes.

Fertilita vertiginosa e varietà di generi sono le caratteristiche del Santori (1819-1894), molti dei quali sconosciuti sia alla letteratura arbëreshe che albanese. Nato a S.Caterina Albanese e morto a San Giacomo di Cerzeto, pur non raggiungendo le altezze estetiche dei suoi contemporanei arbëreshë, completò la carta tipologica della letteratura albanese.

Santori, sia per la sua povertà sia per la cura che dedicava alle diverse redazioni delle sue opere, pubblicò molto poco in vita: i poemi "Valle e haresë së madhe", "Këngëtorja arbëreshe", "I burgosuri politik", quest'ultima bilingue; un romanzo scomparso, due opere religiose e il dramma "Emira", la più conosciuta delle sue opere.

Gli studiosi l'hanno scoperto - e ne hanno pubblicato le opere - molti anni dopo la sua morte, ma i suoi contemporanei ne apprezzarono il valore. Santori ha coltivato l'ode, l'inno, il poema e il romanzo (in versi e in prosa), la novella in versi, la satira, la favola, la tragedia, il dramma, il melodramma, la commedia. Ha aggiunto alla letteratura albanese della Rilindja la dimensione dell'umor che le mancava; ha iniziato il processo della demitizzazione della realtà.

I giudizi sull'opera del Santori oscillano tra l'entusiasmo eccessivo e la severità eccessiva. Più obiettivi risultano essere gli studiosi contemporanei (Qosja, Gradilone, Fortino). Noi lo definiamo come autore che mira all'estensione più che alla profondità, che non si distingue per pensieri forti o perfezione di stile, ma che ha la sua peculiarità e resta fedele a sé stesso.

Santori è il fondatore della drammaturgia albanese, della satira e della favola; e fondatore del romanzo, precedendo di non poco i romanzi sentimentali pseudo-storici di Ndoc Nikaj. Se fossero stati conosciuti al loro tempo, i suoi romanzi avrebbero esercitato un influsso fruttuoso sulla letteratura arbëreshe e albanese.

Il romanzo, che oggi in Albania ha raggiunto una grande fioritura, nella letteratura arbëreshe non si coltiva più in albanese ma in italiano. Carmine Abate docet. Il primo romanzo in prosa del Santori, in italiano, è del 1858, "La figlia maledetta", e ha suscitato l'ammirazione del De Rada; ma, dopo la pubblicazione, non ne è rimasta traccia.

Nasho Jorgaqi sostiene che questo romanzo fosse una sfida ai dogmi della Chiesa e per questo le sue copie furono fatte scomparire intenzionalmente. Seguono i sei romanzetti in versi, pubblicati solo da poco tempo da Gradilone e Fortino.

Questi romanzi si distinguono per gli intrighi complicati, iperboli del soggetto elementi sensibili di etnografia, ricchezze problematiche, indagini psicologiche interessanti. Vi si intrecciano romanticismo e realismo. C'è una ricca galleria di personaggi. Il livello estetico lo sbiadisce la prolissità e gli effetti esagerati.

Santori è stato poi capace di fondare il romanzo albanese in prosa con l'opera bilingue "Sofia Kominiatë", romanzo con problematica etico-sociale a sfondo storico.

Ha elementi del romanzo sociale, di quello storico e di avventure. Ha come base un motivo popolare, quello della ragazza rapita dai briganti. E abbraccia le due Albanie: la madrepatria e l'Arbëria.

I personaggi sono albanesi, arbëreshë e italiani. Predomina il realismo intrecciato a elementi romantici. I fatti risalgono al periodo dell'occupazione napoleonica dell'Italia e dei cambiamenti sociali introdotti. Santori vi inserisce il fenomeno del brigantaggio, si schiera dalla parte delle persone umili e ha simpatia per i nobili della madrepatria che si distinguono per patriottismo.

E folmja e Himarës dhe të folmet arbëreshe

(vjen nga nr.62)

Helena Grillo, M.A.

pedagoge në katedrën e gjuhës shqipe, Universiteti i Vlores (Shqipëri)

Nga kjo pikëpamje “shquarsia e pashquarsia formale e emrave të përveçëm” kjo e folme afrohet me të folmen e arbëreshëve të Italisë³

Po kështu edhe në emrat mashkullorë të njerëzve theksi priret të bjerë në rrokjen e fundit. Thomá, Petró

Sipas Çabejt, janë të shpeshta “përkimet fonetike, morfologjike dhe leksikore që përfshijnë toskërishten jugore dhe arbërishten e Greqisë dhe Italisë, pra forma fjalësh me i për y, x për xv, xh për xhv”

Në të folmen e Himarës grupi xv ndeshet në fillim të fjalëve në vend të grupit zv P. sh. :xverdh, xvogëloj, xvidthos. Në disa fjalë grupi xv asimilohet në x: xerk.

Kur zhvendoset theksi nga rrënja në prapashtesë zanorja e temës errësohet në ë. Disa mbiemra dali me prapashtesën – (ë)shëm; i dje:shëm; i ngja:shëm, i pa:shëm; i kë:ndëshëm.

Në mbiemrat më –shëm vërehet ruajta e trajtës së vjetër më –shim: i pafajëshim, i vëjshim. Kjo ka ndodhur edhe në të folmen e Çamërisë dhe në të folmen arbëreshe të Italisë.

Trajtat e përmirësimit vektor janë të përbashkëta V. I u na : V. II ti ju: V. III ai, ajo ata, ato Pra, siç shihet përmirësimit vektor e vetës së parë njëjës është u dhe jo unë. Kështu të thom u, pa nukë di gjë^o ti, u derëzeza.

Përmirësimit vektor i vetës së parë shumës është na dhe jo ne. Keshmë vatur Skutara na aherë. Na tha se donte të vinte me na.

Kjo trajtë përdoret edhe të Buzuku. Ndeshet gjithashtu në të folmen e Bregut të Poshtëm, Labërisë, të Çamërisë, të Nikaj-Mérturit, të Dukagjinit, të Kelmendit, të Hasit dhe të arbëreshëve të Italisë .

Kjo trajtë ndeshet të Buzuku dhe në të folmet e dialekteve toskë dhe gegë.

Në të dy të folmet e marra në shqyrtim ndeshim në ndonjë dukuri që sot është kryesisht tipar i gegërishtes. Ndër më të rëndësishmit është ruajtja e gjatësive të hershme të zanoreve të theksuara, tipar që u jep atyre të folmeve karakter të theksuar ruajtës (konservativ) dhe bashkë me ndonjë nga këto të folme si p.sh. ato te

Kurveleshit e të Bregdetit të Poshtëm, “në tiparin e gjatësisë qëndrojnë më afër gjuhës së autorëve të vjetër sesa gegërishtja”.

Kjo afri, sigurisht, merr edhe vlerë faktuese lidhur me zanafillën, duke e bërë të mundshme rrënjët e këtyre të folmeve(nuk po shqyrtojmë veçoritë specifike të të folmeve të veçanta) pikërisht nga viset e Shqipërisë Jugore.

Në të folmet e arbëreshëve të Italisë vihen re përbashkësia dhe afria me të folmet e toskërishtes, sidomos me ato të skajit jugor, por ka edhe dallime prej tyre, të cilat paraqiten herë si mbeturina të shqipes së vjetër, herë si risime a fryt i ndikimeve të mëpastajme të së folmes në një mjedis të tillë, të vetmuar e të rrethuar nga gjuha italiane.

Në gjininë asnjansë dalin disa nga emrat që emërtojnë lëndë, si: varrtë e valjë “vaj”, mishtë, rrushtë, leshtë “flokët” si dhe disa nga prejfoljorët, si: ndë të dekurë “nëntor”, të parët, të klarët “të qarët = qarja” etj. tata “babai” (khs. Tata, -I, Himarë, Vuno e gjetkë në të folmet e Jugut),

Rasa kallëzore. Emrat e gjinisë femërore në rasën kallëzore të trajtës së shquar marrim mbaresat –(ë)n(ë) ose –n(ë): griken qepënë, vreshitën, balën, tatën, ljëmbën, hi:n “hirin”, udhënë, këmishën, rrëzën, koritën, kunjatën “sëpatën”.

Trajta të përbashkëta të shumësit formohen me mbaresën –ve:fiqëve, molëve, dardhëve, ullinjve etj.

Këto ngjashmëri vërtetojnë bindshëm se këto të folme i përkasin trungut të përbashkët, por në kushte të tjera zhvillimi paraqesin prerje sinkronike të dallueshme.

Dal punto di vista della “Determinazione e Indeterminazione formale dei nomi propri”, questa parlata si avvicina a quella degli Arbëreshë d’Italia. E così anche nei nomi maschili di persona l’accento tende a cadere sull’ultima sillaba. Secondo Çabej “sono frequenti le coincidenze fonetiche, morfologiche e lessicali tra il toscano del sud, gli Arbëreshë d’Italia e gli Arbërorë

di Grecia”.

Quando si sposta l’accento dalla radice al suffisso, la vocale del tema si oscura in ë. Alcuni aggettivi escono col suffisso – (ë)shëm. Negli aggettivi in –shëm si osserva la conservazione della vecchia forma in –shim: questo succede tanto nella parlata della Çamëria come in quella arbëreshe. Le forme del pronome personale sono comuni.

Il pronome personale della prima persona singolare è u e non unë. Il pronome personale della prima persona plurale è na e non ne. Questa forma si usa anche in Buzuku. Si incontra anche nella Costa meridionale, in Laberia, Çamëria, Nikaj-Mérturi, Dukagjini, Kelmendi, Hasi e Arbëreshë d’Italia. Questa forma si incontra anche nelle parlate dei dialetti toscano e ghego.

Nelle due parlate prese in considerazione ci imbattiamo in qualche fenomeno che oggi è tipico del ghego. Per esempio, la conservazione della lunghezza delle vocali accentate, caratteristica che dà a quelle parlate carattere accentuato conservativo, che le avvicina alla lingua degli autori antichi. Questa loro affinità starebbe a dimostrare la possibilità di radici comuni, precisamente nei paesi dell’Albania meridionale.

Nelle parlate arbëreshe d’Italia si notano le affinità con le parlate toscane, soprattutto con quelle dell’estremità meridionale; ma vi sono anche differenze tra loro, che si presentano o come residui dell’albanese antico o come frutto degli influssi posteriori dovuti alla vicinanza italiana. Nel genere neutro escono alcuni nomi che indicano materia.

I nomi di genere femminile nel caso accusativo della forma determinata prendono le desinenze –(ë)n(ë) o –n(ë). Forme comuni del plurale si formano con la desinenza –ve. Queste somiglianze attestano chiaramente che queste parlate appartengono al tronco comune, ma in altre condizioni di sviluppo presentano piani sincronici distinti.

1. J. Gjinari, Dialektet e gjuhës shqipe, Tiranë 1989, f. 103-104

2. E. Çabej Për historinë e konsonantizimit të gjuhës shqipe, Studime rreth historisë së gjuhës shqipe, Tiranë, 1973, f. 155

3. M. Totoni, E folmja e Bregdetit të Poshtëm, SF1, Tiranë, 1964, f. 148; Q. Haxhihasani, Vështrim i përgjithshëm mbi të folmen e banorëve të Çamërisë DSH, I, 1971, f. 172; E. Lafe, E folmja e Nikaj-Mérturit, SF3, Tiranë, 1964, f. 122; Gj. Shkurtaj, E folmja e Rranxave të Mbishkodrës, DSH, IV, 1982, f. 208; E folmja e Kelmendit, DSH, III, 1975, f. 45; Xh. Gosturani, E folmja e Hasit, DSH, III, 1975, f. 231; Pino Siciliano, fjalorth i së folmes arbëreshe të Qanës, DSH, VI, 1990, f. 48.

Leksiku i Qeftit dhe i Kazallveqit *

Mario Massaro

nga Qefti (Fg)

Qefti dhe Kazallveqi janë dy katunde arbëreshe me nga 2000 e më shumë banorë, të cilët zënë vend në Veri të Puljes dhe në Provincën e Foxhes, që janë themeluar në shekujt XV-XVI.

Qefti është katundi im dhe është i njohur për Dorëshkrimin e Kieutit të vitit 1737.

Gjuha arbëreshe është ruajtur tek ne deri tash brezi pas brezi, vetëm me traditën gojore, sepse pak janë edhe sot të alfabetizuar, por shumë edhe s' dinë ta shkruajnë dhe ta lexojnë arbërishten.

Gjuha arbëreshe është e përdorur më shumë nga të rriturit, sepse fëmijët në shumë familje e kuptojnë në tërësi, por nuk e flasin, e ashtu për pak mote kam frigë, se një ditë ndoshta edhe do të bieret kjo gjuhë e të parëve tanë, që me shpirt e zemër e ruajtën për shumë shekuj.

Për këtë arsye unë prej disa vitesh kam filluar të mbledh leksikon, këngë, përralla, fjalë të urta, idjomatizma, nëmë, fjalë të ralla, ofiqe, etj. në të dy katundet. Kjo punë kërkimore më tha mundësinë t'ia arrij një qëllimi për realizimin e një fjalori dygjuhësor: Arbërisht-Italisht dhe Italisht-Arbërisht, që në muajin tetor të këtij viti edhe do të botohet në Itali.

Situata gjuhësore lidhur me arbërishten tek ne është shumë e shqërsuar dhe unë mendoj se kur do të vij shekulli tjetër këto leksema do të mbeten më shumë në kujtesë se sa të përdoren ato në komunikim e përditshëm.

E mua më vjen shumë keq, prandaj edhe shtoj, se “ Një popull pa histori është si njeriu pa kujtesë”.

Qeveria italiane ka aprovuar një Ligj për pakicat gjuhësore historike, Ligji 482 të 1999, që na jep mundësinë ta ruajmë gjuhën dhe kulturën tonë të bukur e fort të shtrenjtë, por nëse prindërit arbëreshë nuk e flasin në familjet e tyre, Ligji i aprovuar nuk ka se si ta ndimojë këtë gjuhë të moçme, që e trashëguam nga të parët tonë.

Leksiku i Qeftit ndryshon dica nga leksiku i Kazallveqit dhe nga leksiku i të folmeve të tjera arbëreshe. Tanipërtani edhe të gjitha kategoritë gjuhësore të folmes së Qeftit janë ruajtur më mirë se në Kazallveq, dhe i ngjajnë bukur shumë shqipës standarde. Arbërishtja e Qeftit ka origjinë toske, dhe i detyrohet diasporës së Shqipërisë Jugore, por duke kaluar nëpër Morenë e Peleponezit grek.

Për sa i përket sistemit zanor, e formja e Qeftit dhe ajo e Kazallveqit realizojnë gjashtë tinguj zanorë: a, e, e, i, o, u, të cilët i quajmë të mirefilltë, duke i munguar zanorja Y. Mirëpo, meqë të folmet italo-arbereshe realizojnë edhe zanore të gjata, atëherë vetvetiu numeri i fonemave zanore rritet në njëmbëdhjetë fonema, çfarë do të thotë, se kuantiteti në këto të folme realizon vlerë fonologjike.

Duke vënë në dukje përdorimin e zanores ë, vihet re se përdorimi i saj është shumë i vogël se në toskërishten e sotme.

Sistemi bashkëtingëllor në gjithë lëndën leksikore të të dy katundeve është ruajtur mjaft mirë dhe pothuaj se afrohet krejtësisht me shqipën standarde, duke bërë përrjashtim vetëm ll-ja e cila ka pësuar një ndryshim në nyjetim, por në Kazallveq realizohet si në mbarë shqipën.

Fonema ll si e tillë realizohet edhe në Greqi të Avelinos dhe në Horën Arbëreshe të Sicilisë.

Leksiku i Qeftit dhe i Kazallveqit, kur krahasohen, menjëherë bie në

sy një ndryshim, që pa dyshim tregon edhe origjinën apo ardhjen e këtyre dy kolonive në tokat italiane para pesë e gjashtë shekujve. Ndryshimet më tepër janë të natyrës fonetike dhe gramatikore dhe shumë rrallë edhe të natyrës semantike.

Ja këtu i kam vënë në këtë kumtesë modeste disa leksema, për t'ia parë ato ndryshime, që janë zhvilluar brenda shumë moteve dhe shekujve, krahasuar me stadin e arbërishte, kur edhe vetë arbëreshët zunë vend në dheun e huaj.

P.sh.:

Kazallveqi	Qefti
Llajdhur	Adhjur ose ardhjur
alltar	autar
bukur	bukur
muze	buze
danjagje	dogjegje
danjakun	dogjakun
dia	dje
lepere	gipere
glisht	gisht
glate	gjate
glemb	gjemb
glur	gjur
gluhe	gjuhe
glas	gjas
gjingjera	gjindje
klic	kic
klanj	qanj/ kjanj
klishe	kishe
klumesht	qumesht/kjumesht
ljosh	josh
ljosenj	losinj
mas	mos
manate	menate
mjasdite	mjesdite
masnjari	mosnjari
mbloodha	mbodha
nglatur	ngjatur
nglatem	ngjatem
udekur	vdekur
sgjeshenj	xheshinj

Edhe me këto ndryshime që këto dy të folme i kanë midis tyre në një anë, dhe me gjithë shqipën në anën tjetër, shpresojmë dhe urojmë se italo-arbërishtja do të vazhdojë të rrojë brez pas brezi.

* *Pjesë nga kumtesa e mbajtur te Seminari i Prishtinës, ndë gusht.*

Chieuti e Casalvecchio sono due paesi arbëreshë della provincia di Foggia, fondati nel XVI sec. Chieuti, mio paese, è conosciuto per il Manoscritto di Chieuti del 1737. La lingua arbereshe è conservata a tutt'oggi, ma solo a livello di tradizione orale, perché pochi sono alfabetizzati. La lingua arbereshe è usata più dagli adulti, perché i ragazzi la capiscono ma non la parlano, e col tempo temo che vada perduta. Per questo da alcuni anni ho cominciato aracogliere lessico, canti, favole, proverbi, idiomatismi... nei due paesi Questo lavoro mi ha dato l'opportunità di realizzare un vocabolario bilingue arbëresh-italiano e italiano-arbëresh, che ad ottobre andrà in stampa. Il governo italiano ha approvato la Legge 482/99 per le minoranze linguistiche storiche, che ci dà la possibilità di conservare la nostra bella cultura, ma se i genitori arbëreshë non la parlano nelle loro famiglie, la Legge da sola non basta ad aiutare questa vecchia lingua, ereditata dai nostri padri. Il lessico di Chieuti è un po' diverso da quello di Casalvecchio e da quello degli altri paesi arbëreshë. Oggi le categorie linguistiche sono conservate meglio che a Casalvecchio e assomigliano molto all'albanese standard. L'arbëresh di Chieuti ha origine toska e riguarda la diaspora dell'Albania del sud, ma passando attraverso la Morea del Peloponneso greco. Per quanto riguarda il sistema vocalico, sei sono le vocali: a, e, ë, i, o, u; manca la y. Ma, dato che le parlate arbëreshe contengono anche vocali lunghe, il numero dei fonemi vocalici raggiunge il numero di 11

(ec te faqja 29)

Anselm Loreqi i shkruan De Radës

Società Nazionale Albanese
Ufficio di Presidenza
Marina di Cirò, 7 dec. 1896

prof. dr. Italo Costante Fortino
Universiteti L'Orientale - Napoli

Illustre mio maestro ed amico

Sono giusti i rimproveri che mi fate con la vostra cartolina 29, decorso mese, giuntami qui soltanto ieri. La precedente vostra lettera 17, detto mese, l'ebbi parimenti qui con lungo ritardo, e non ho risposto perché, a causa del tempo cattivissimo, la posta non è partita, le comunicazioni ferroviarie sono state interrotte e solo da due giorni, pare, che si possa ritornare nello stato normale. Vedete quindi che la colpa non è poi mia.

Per la riunione del II Congresso in Lungro non ho creduto di scrivere direttamente a quel Sindaco, perché egli non si è degnato nè pure di rispondere ad una mia di parecchi mesi fa, con la quale lo pregavo di far deliberare da quel Consiglio Comunale i voti al governo di S. M. il Re per la Cattedra nel R. Istituto Orientale.

Ho scritto invece al sig. F. S. Samengo, cognato del Consigliere Cortese, che mi fu da questi presentato in Catanzaro. Ma pur troppo la mia lettera, spedita da Pallagorio, una ventina di giorni fa, è rimasta anche senza risposta. Per la qual cosa, non so che cosa fare.

Al Caval. del Consolato inglese in Monastir ho mandato un numero della "Giostra" e gli ho scritto pure una lettera; voglio sperare che si metterà in relazione con me.

La Baronessa Knorr mi ha mandato, l'altro giorno, un suo biglietto, lodando l'opera da noi intrapresa. Le ho risposto ringraziandola e le ho pure parlato di voi. Inoltre l'ho pregata di scrivermi qualche cosa da pubblicare.

Nel n. del 20 nov. della "Giostra" ho fatto stampare il sunto di un articolo pubblicato dal sig. Molten in un g[iornale] di Vienna; il sunto era riportato nel "Patris" mandato[mi da] Bukarest e la traduzione dal greco me l'avea fatta il Pr[ofesor] Miracco. Ora il sig. Molten ha scritto al redattore capo de[l]la "Giostra" chiedendo la rettifica di taluni apprezzamenti.

Io stesso ho tradotto la lettera di rettifica e stamane l'ho mandata al Direttore del giornale in Catanzaro, con talune osservazioni di risposta. Nel rispondere, ho detto quel che meglio ho saputo dire, ed in tutta fretta non potendoci più ritardare la pubblicazione della lettera del giornalista tedesco. Ad ogni modo, io credo che la polemica avrà il suo seguito, ed in questo caso, io dovrò fare ricorso al vostro autorevole aiuto.

Le Colonie della Provincia di Lecce han cominciato a mandarmi le deliberazioni per la Cattedra di Napoli. Cerchiamo di trovare modo, aiutatemi anche voi, perché si possano indurre quelle di cotesta Provincia a deliberare.

Come vedete, questa della Cattedra in Napoli, è una delle mie idee fisse, perché, più di ogni altra considerazione mi spinge a questo il pensiero che, raggiungendo noi lo scopo, avremo ottenuto il riconoscimento della nostra nazionalità da parte dell'Italia, ch'è tra le Potenze firmatarie del trattato di Berlino. Tale concetto politico non bisogna però farlo trapelare, per non correre il rischio di vedere frustrate le nostre intenzioni dal governo nostro, ch'è tanto, dico così, prudente.

Ho letto la stampa, che mi avete mandato, intorno al Collegio

di S. Adriano. Io sono in questo, come in tutto, a vostra completa disposizione: ditemi che cosa volete che io faccia e sarò pronto.

Con la solita reverente stima ed amicizia, coman[date]mi e credetemi

Affmo sem(pre) amico

Anselmo Lorecchio

D. S. Da Bukarest ricevo lettere quasi ogni giorno.

Storja e arbëreshëvet adhe nëng qe shkruar e plotë pse mangojin shumë dokumente që adhe sod janë të pabotuara e që gjënden ndë arkive publike o private. Pra një kontribut mund t'e japin edhe literat që skritorët, arbëreshë dhe shqiptarë, si edhe ata nga vendët e tjera të Europës, këmbien ndër ta. Dica herë edhe kur ndë literat flasin për probleme familjare mund të ndojim si ishin të lidhur njerëzit njeri me tjetrin, si ndiejn problemet politike e kulturore, si kontribuojn të zgjidhin problemet. Pra, kur flasin për fate që i ngasin gjithëve, atëherë mund ndojim dimensionin real që kishin problemet.

Këto litera që vem' e botojm mbi këtë rivistë na buthtojn se Arbëreshët, megjithëse shumë herë zëheshin njeri me tjetrin, nganjëri dha një kontribut që pati vlerë për storjen, për jetën, për kulturën e Arbërisë. Kështu si ndodh sod.

Anselm Loreqi (Puhëri 1843 – Romë 1924) qe një personalitet i madh: u nderesua për politikën (qe edhe sindak i katundit tij), botoi rivistën La Nazione albanese (1897 – 1924) ku shkruajti për problemet e Arbëreshëvet si edhe të Shqiptarëve, si buthton libri i tij La questione albanese (Catanzaro 1898). Kush do te dirë gjë më shumë për këtë arbëresh të famshëm mund të djozasin atë që shkruan Francesco Caccamo (L'Adriatico degli Arbëreshë: il "mare nostro" albanese e italiano, in Adriatico contemporaneo, Franco Angeli, Milano 2008, pp. 123 – 164).

Nani këtu te kjo liter flet për shumë probleme nga të cilët mirret vesh se aq ai sa De Rada kishin lidhje me shumë personaxhe arbëreshë, shqiptarë e njerëz që gjëndeshin ndë ventet e tjerë të Europës. Sosën fraza ndë fund të literës "Da Bukarest ricevo lettere quasi ogni giorno" sa të ndojim sa lidhje kish me shqiptarët që ishin emigruar ndë Rumani.

Për Arbëreshët bëri sa më munda. Nga kjo liter del qartë sa besë kish ndë Katedren e gjuhës dhe literaturës arbëreshe dhe shqiptare te Universiteti L'Orientale i Napulit. Sosën të djozasim ndë rivistën e tij La Nazione albanese deliberat që ai bën e aprovuan këshillët komunallë të katundevet arbëreshë sa të hapej kjo katedër. Ai kish besë se Shteti italian kish të kish si detyrë të studiohej gjuha dhe kultura arbëreshe e shqiptare ndë universitetin e ndë skolla. Për të, hapja e katedrës ish një shenj me shumë vlerë pse shteti italian kështu njihij të drejtat që kish komuniteti arbëresh. Atë që kish bënë Qisha katolike e Romës një sekull më parë, kur istituirti Shën Benedhit Kolegjin Korsini për Arbëreshët, nani kish t'e bëj shteti italian me katedrën e arbërishtes të Napulit që ai konsideroj si një "riconoscimento della nostra nazionalità". Origjinali i kësaj literje gjëndet ndë Arkivin Qendror të shtetit ndë Tiranë (Fondi 24, dosja 54/5, fleta 175-176).

Vepra të pabotuara të Binard Bilotës (1843-1918)

Kalimerja Sënlluçisë për ditën 13-12/1892

(transkriptoi) Agostino Giordano

ka Purçilli (Cs)

Kjo Kalimere nën gjëndet mbrënda njëi fletorje po është veç, e shkruar mbi 16 faqe, të lidhura nga autori me penj, cm. 12.4 x 19.7, e titulluar Kalimerja Sënlluçi(!)së për ditën 13/12 1892 (Caljimeria Sënluçisë për ditën 13/12 1892), me datë 7/7/1892. Përmban 28 strofa, 13 vargshje njerën, njëmbëdhjetërrokjesh, gjashtërrokjesh e shtatërrokjesh; me rimë të ndryshme. Në përgjithësi vargje 364. Është një panegjirik mbi Shëjten Lluçi, që papas Bilota shkruajti e pra ka djozasur mbë Qishë, ditën e festës së saj, 13 shëndre. Këtu botomi vetëm të parat 5 strofa.

1.

Ndomos se pak u stenem të këndonj,
si pjak më jam e pjes t'oreksit bora,
dua të vëhem të inj kangjelin shëjt,
çë Shënlluçizes nget,
vashes sirakusane e bårdh si bora,
e shëjte si kjo jet
pak më mund prës të shër, ndë edhe vaft
udhes gramines, si ni u nis të vër
për helm të shëjtes ndër.
Vashriza e shëjtriza e dritsuer
të ksaj vashje i nget të jët kënduer
ka Ëngjilit, çë t'e ruejtin e i bën drit
udhes Katánies kúr me t'ëmen ngit.

2.

Asāj udhje i bën Ëngjilit sinodhī,
te vëj me Tiken t'ëmen të sëmūr,
Shëjtágates ndë varrt, se t'i përmisej
të prër t'i ji shëndën,
çë bjërr kish ka mot e gjith jatrīt
ç'i dhān jatronjt s'i vlejēn.
Ëngjilit, çë varrin shëjt t'Agates ruejēn,
mbjothtin Lluçin e t'ëmen e i bën mīr.
Shëjtágaten fanmīr
zëgjuen se të mirr vesh di grāt çë dojen
te ka katunde llargu vin e e çojēn.
Shëjtágata t'i gjegj e i dha shëndēn
Eutikjes e Lluçis të Krishtit hjēn.

3.

Mandāj Eutikja e e bila Sënlluçia
më të kërshtera u bën, më Krishtin dojen.
E vasha Sënlluçi, e taksur nuse
nji trimi të bëgat,
çë shūm e dōj, dish printd e sāj t'i thojēn
se ajo me dhëndrrin lart,
me Krishtin dōj martohej se së gnjēn
e do kë e do mīr sa s'ē me rrifer,
e gjellen e dritsuer
i jep te gjella lart ku po sa gzohet,
e është çë do shurbes këtu shërtohet.
Për kët Lluçia ndë gjellet të haraksur
dish shprishej murgjvet petku për pāl taksur.

4.

Kështu Lluçiza u qëll si thot Vangjeli!...
Bëri shurbes, çë Krishtit keq pilqenēj;
bëri si s'kish më ç'bënej, se t'kallzohej,
se gjith e Krishtit ish;
se drita Krishtit truzit i shkilloqenēj;
se gjiri sāj ish Qish

ku Jati, Biri e Shpirtishëjt rrëçet
gjëjen ngahër e aq e zbukurojen
sa Ëngjilit gjith e dojen,
i përmis'shin e e ruejen lule t'rë
si nuse Zotitkrisht mbān i kish hjē
ndër qiell, ku zëmra jōn gjēn çë shërton,
se malli zëmres tēn me drit lulzon.

5.

Duhej me Zotinkrisht si është me dashur,
e bukura hjēmadhja vash Lluçi.
Ngadita më shëjtrohej tue shërtuer
paqen e Zotitkrisht,
çë mburon të mira e māl me ëmbëlst
sa s'kā gjith jeta shprisht.
Dhëndrri, kuj ajo kish qēn taksur, atē duej
me māl të math: sa gjegj se ajo s'e dōj
mē, drej si djall mallkōj;
se, ndēse atē s'und mīrr, i ndit të bīr
gjith jeten me hare, me paq e t'mīr.
Sënlluçia ndër sīt tīj aq zbukuronej
sā e dōj dha si gjellen tīj së donej. (...)

Një shkrim i Ernest Koliqit

Laura Smaqi

(vjen nga faqja 16)

E' un respiro comune ad entrambi, al giovane poeta e a colui che poteva essere il maestro e il consigliere.

Il titolo "Zgjimet e gjakut" di Vorea è piaciuto particolarmente al Koliqi, in quanto anche lui, già in età giovane, aveva capito la necessità del legame del poeta con l'etnia, con il sangue dei progenitori. E ciò si evince nella prima (1934) come nella seconda (1963) edizione di "Pasqyrat e Narçizit".

Il Poeta – dice Koliqi – deve capire e sentire la propria appartenenza alla razza e al sangue albanese, e in realtà lui riesce a fondersi con tutto ciò che tocca la terra e il sangue albanese.

E molti dei consigli che Koliqi-Hilushi dà su "Shëjzat", Vorea Ujko li ha messi in pratica nelle sue poesie. Koliqi, fra le 46 poesie del libro, si sofferma brevemente solo su cinque, per mettere in evidenza quegli elementi della sua poetica che maggiormente l'hanno colpito. Qui sottolinea un aggettivo musicale che crea un effetto suggestivo; là sottolinea l'amore del poeta per il paese e per la madrepatria, o per le tradizioni albanesi.

Il legame con le tradizioni avite, con il sangue dei compagni d'arme di Skanderbeg che pulsa nelle vene, i paesi arbëreshë che in terra straniera parlano la loro lingua e pregano nel loro rito, sono elementi principali della poesia di Vorea. Koliqi, come il maestro che ha il compito di consigliare e riprendere il giovane, fa qualche osservazione benevola, ma nel complesso dà della poesia di Vorea Ujko un giudizio positivo.

Pse çalon realizimi i Shqipes standarde

prof.dr.Imri Badallaj

Universiteti i Prishtinës (Kosovë)

Për realizimin e shqipes standarde edhe sot pas 37 viteve, kur edhe u mbajt Kongresi i Drejtshkrimi të Gjuhës Letrare, problemet janë e rriten vazhdimisht, që si të tilla lidhen me politikat gjuhësore, me rrugën e formimit të gjuhës standarde si dhe me bazën dialektore të saj. Për këto probleme, pikëpamjet e gjuhëtarëve janë të shprehura në mënyra të ndryshme dhe shumë herë me plot kontradikta, sepse qëndrimet e tyre niseshin duke u mbështetur në paragjykimet e interesa politike dhe shpeshherë edhe regionale.

Dihet mirëfilli se menjëherë pas Luftës së Dytë Botërore dialekti jugor u bë artificialisht superior, kuptohet me ndërhyrjen e fortë nga lart, çfarë që më 1945 gegërishtja letrare filloi të hiqej nga shtypi, kurse më 1946 edhe nga librat, nga përkthimet dhe në përgjithësi nga tekstet shkollorë. Jo vetëm kaq, sepse më 1951 Ministria e Arsimit të Shqipërisë, mori vendimin që në Veri që nga klasa e parë e shkollës fillore mësimi të bëhej në toskërishte.

Për këto çështje vetë Dhimitër Shuteriqi në Referatin e tij të mbajtur në Konferencën e vitit 1952, hapta pranonte, se për të gjitha ndodhitë e mbrapshta në këtë segment, ndërhyrja ishte bërë nga dora e fortë e kreut politik, kur edhe atëherë në mënyrë të rrufeshme kërkohet që intervenimet të bëhen në favor të toskërishtes: në fjalorë, në gramatikë, në gjuhën e përkthimeve, në gjuhën e radios, në administratë dhe në mbarë shtypin e kohës.

Del qartë se Sesioni i 1952 ishte një përpjekje intensive dhe ndjellakeqe për t'i vënë "vulë shkencore" shqipes standarde të atyre viteve, duke shpresuar se problemi i shqipes standarde ishte zgjidhur. Përkrah këtyre synimeve dhe të përpjekjeve hileçare, pushtetarëve gjuhësor nuk u shkoi programi djallëzor deri në fund, sepse nuk u arrit të përligjej zyrtarisht synimi i tyre. Kjo ndodhi fal reagimeve të gjuhëtarëve të njëmendët, siç ishin: Aleksandër Xhuvani, Eqrem Çabej e ndonjë tjetër, që gjithësinë dinin të gjykonin me mbështetje të qartë mbi parimet thjesht të karakterit shkencor dhe jo të diktatit politik të Partisë së atëherëshme. Megjithatë, këtu duhet përmendur edhe pjesëmarrjen në këtë Konferencë të V. P. Suhotinit, si përfaqësues i Akademisë së Shkencave të Bashkimit Sovjetik, ndonëse edhe ky i prirur për ta përkrahur oreksin e kreut politik, sedra e tij shkencore e shtyri atë, që të ngulë këmbë, duke thënë, se pa studime gjuhësore të gjithanshme të shqipes, zgjidhja përfundimtare e çështjes së dialektit bazë, është sa e hershme, aq edhe jo e qëlluar dhe fare jobindëse. Mirëpo, të gjitha këto përpjekje dhe orvatje të pareshtura të këtyre gjuhëtarëve, sa të ditur aq edhe të mbarë dhe me mendje të kthjellët, nuk zgjatën për shumë kohë, sepse Androkli Kostallari me parinë e tij, më 1972 përgatitën dhe mbajtën në Tiranë Kongresin e Drejtshkrimi të Gjuhës Letrare Shqipe.

Në këtë Kongres ndodhi ajo që synohej me diktat nga lart, që nga viti 1945.

Kongresi u mbajt dhe u realizua pa më të voglën tolerancë, çfarë me të drejtë Bari Beci shton: "Nuk ishte rastësi që ai u quajt Kongresi i

Drejtshkrimi dhe jo i gjuhës letrare standarde, sepse asnjë fjalë e vetme nuk u diskutua rreth formimit të shqipes standarde".

Sipas kësaj del qartë se nuk ishte një kongres i lirë dhe debatues, sepse nuk guxoi askush ta thotë as edhe një fjalë të vetme në favor të gegërishtes. Prandaj, kur sot kërkohet disa zëra rivlerësimin e vendimeve të Kongresit në fjalë, nuk duhet nënçmuar, por kuptohet, nuk do të ishte fare e udhës, që ndërhyrjet kuturu dhe pa argumente e fakte reale gjuhësore të përkrahen, sepse një lejim i tillë do të na çonte po në të njëjtat gabime.

Trysnia e vazhdueshme, që toskërishtja të bëhet bajtëse e plotë e shqipes standarde, tek disa gjuhëtarë krijoi mllef dhe urrejtje të paskajshme, sa që ky Kongres pagëzohet si tubim shkencëtarësh, por jo edhe shkencor, sepse thënë drejt e shkurt në këtë "mezlish" nuk pati edhe më të voglin synim për një zgjidhje të drejtë të shqipes standarde.

Elementet e gegërishtes që u morën parasysh në përbërjen e shqipes standarde, ishin aq të pakta dhe minore, sa mund të krahasohen me dy-tri dele të zeza midis një kopeje prej mijëra delesh të bardha, çfarë do të thotë se dialektet nuk janë parë si vlera në kuadrin e shqipes standarde. Prandaj, qëndron fort mendimi i Rrahman Paçarizit, kur shton se "... ende nuk kemi standard, por vetëm rregulla të drejtshkrimi...", që pa dyshim këto rregulla gjuhësore për nxënësit fillestarë të ardhur nga trevat geje janë në një presion psikik të paparë, që çojnë gjithësinë edhe në urrejtjen e të nxënëit, jo vetëm të gjuhës, por edhe të fushave të tjera mësimore. Prandaj, për të pasur një shqipe standarde sa më të kapshme për folësit e saj, patjetër duhen disa ndërhyrje, duke futur brenda saj më shumë materie gjuhësore të gegërishtes, por ndërhyrjet duhet të adaptohen shkencërisht me përfilljen edhe të faktorëve psikologjikë dhe sociolinguistikë me një qasje evolutive, që përfill teoritë e standardizimit gjuhësor pa ndonjë diktat të ndonjë dore të fortë të kreut politik, siç ndodhi me Kongresin e vitit 1972.

Tani shtrohet pyetja: si funksionon në përgjithësi norma e shqipes standarde?

Problemi, qëndron në faktin, se në variantin e shkruar ka një arritje të konsiderueshme, por jo edhe të mjaftueshme. Mirëpo, varianti i folur çalon aq shumë, sa mund të themi lirshëm, se toska flet toskërisht dhe gega i përzien të dy variantet dialektore, duke bërë shkelje, jo edhe të pakta të normës gjuhësore.

Nga kjo del qartë, se një ndërhyrje fort serioze duhet t'i bëhet shqipes standarde, por gjithnjë duke u mbështetur mbi parimet e shëndosha shkencore dhe duke mos e prishur atë, që çon në zhvillimin e gjithanshëm dhe të drejtë të gjuhës sonë.

A distanza di 37 anni dal Congresso della Retta Scrittura della Lingua Letteraria, i problemi sulla lingua standard albanese permangono. Le posizioni dei linguisti sono diverse e divergenti, appunto perché la scelta del toscano fu politica; il ghego non solo fu abolito dalla stampa e dai libri, nel 1951 fu addirittura abolito nelle scuole del nord.

Nella Conferenza del 1952, Shuteriqi apertamente accettava l'intervento del potere politico, e il suo crisma scientifico, in favore del dialetto toscano: nei dizionari come nelle grammatiche, in Rai-Tv, amministrazione e stampa; credendo così di aver risolto il problema dell'albanese standard.

Ma questa linea non venne accettata da tutti: linguisti come A.Xhuvani e E.Çabej ed altri sapevano distinguere tra i principi di carattere scientifico e i diktat del partito comunista.

E addirittura il prof. P.Subotini, rappresentante dell'Accademia delle Scienze dell'Unione Sovietica, in quell'occasione sostenne che, senza studi linguistici multilaterali dell'albanese, la scelta del dialetto base per lo standard non era giusta e credibile. Ma i tentativi di questi linguisti non durarono a lungo, perché A.Kostallari, nel 1972, organizzò a Tirana il Congresso per la retta Scrittura della Lingua Letteraria Albanese.

E lì si realizzò – con una intolleranza palpabile – ciò a cui E.Hoxha mirava fin dal 1945. "Non è casuale – dice B.Beci – che venne chiamato "Congresso della retta Scrittura e non Congresso della Lingua Letteraria standard, perché non una sola parola si spese sulla formazione della lingua standard". Non fu un Congresso libero, e nessuno disse una sola parola in favore del dialetto ghego. E quindi, a fronte di chi oggi vorrebbe rivalutare le decisioni di quel Congresso, va detto che non vanno sostenuti interventi a casaccio e senza argomenti e senza fatti reali linguistici: ciò ci porterebbe a commettere gli stessi errori.

La pressione continua a che il toscano diventasse il detentore completo dell'albanese standard in alcuni linguisti creò molti rancori e odi,

(ec te faqja 28)

Studime polake për gjuhën shqipe

prof.dr.hab. Irena Sawicka

Universiteti N. Kopernik, Torunj (Poloni)

Leszek Bednarczuk

- 1982, Rozwój indoeuropejskich sonantów zgłoskotwórczych w bałtosłowiańskim i albańskim, [në] Z polskich studiów slawistycznych. Językoznawstwo VI, 43-49.
- 1983, On the development of Indo-European syllabic sonants in Balto-Slavic and Albanian, *Studia Albanica* XX/2, 89-95.
- 1984, Starożytny języki Bałkanów, *Balkanica Posnaniensis* I, 21-37.
- 1986, On the development of Indo-European syllabic sonants in Balto-Slavic and Albanian, *Acta Baltico-Slavica* VII, 77-83.
- 1986, Indoeuropejskie języki Bałkanów, [në] *Języki indoeuropejskie* I, Warszawa, 469-513.
- 1987, Albania and other Indo-European languages, [në] *Sprach- und Kulturkontakte im Polnischen (Gesamelte Aufsätze für A. de Vincenz zum 65. Geburtstag)*, 9-15.
- 1996, Les rapprochements structurels entre l'albanais et les langues romanes, [në] *Munus Amicitiae* (in honorem W. Mańczak), Kraków 1-9.
- 1997, On certain Balkan isogrammatisms in Albanian, *Balkanistica* X, 46-54.

Wacław Cimochoowski

- 1949, Dwie etymologie albańskie, *Lingua Posnaniensis* I, 165-188.
- 1950, Recherches sur l'histoire du sandhi dans la langue albanaise, *Lingua Posnaniensis* II, 220-255.
- 1950, Alb.i mbarë, *Lingua Posnaniensis* II, 319-322.
- 1951, Le dialect de Dushmani, Poznań.
- 1952, Albanische Etymologien, *Lingua Posnaniensis* III, 156-168.
- 1953, Zur albanischen Wortforschung, *Lingua Posnaniensis* IV, 189-210.
- 1955, Max Lambertz, Lehrgang des Albanischen, I Teil: Albanisch-deutsches Wörterbuch, Berlin 1954 (rec.), *Lingua Posnaniensis* V, 189-195.
- 1958, Prejardhja e gjuhës shqipe, *Buletin I Universitetit Shtetëror të Tiranës, Shk. Shoq. II*, 37-53.
- 1959, D. Detshev, Die thrakischen Sprachreste, Wien 1957, *Lingua Posnaniensis* VII, 280-284.
- 1960, Des recherches sur la toponomastique de l'Albanie, *Lingua Posnaniensis* VIII, 133-145.
- 1961, Albania, [në] *Słownik starożytności słowiańskich* I/1, 11-13.
- 1961, Albańczycy, [në] *Słownik starożytności słowiańskich* I/1, 13-16.
- 1961, Albańsko-słowiańskie stosunki językowe, [në] *Słownik starożytności słowiańskich* I/1, 16-19.
- 1966, Etymologische Miscellen, *Acta Baltico-Slavica* III, 37-42.
- 1968, I. Ajeti, Istorijski razvitak gegijskog govora Arbanasa kod Zadra, Sarajevo 1961 (rec.), *Lingua Posnaniensis* XII/XIII, 176-184.
- 1972, C. Haebler, Grammatik der albanischen Mundart von Salamis, Wiesbaden 1965 (rec.), *Lingua Posnaniensis* XVI, 111-117.
- 1973, Die sprachliche Stellung des Balkanillyrischen im Kreise der indogermanischen Sprachen, *Studia Albanica* X/1, 137-153.
- 1973, Pozicioni gjuhësor i ilirshites Balkanike në rrethin e gjuhëve indoevropiane, *Studime Filologjike* XXVII/2, 29-48.
- 1974, Albanologia w Polsce, [në] *Balkanistyka polska*, Wrocław, 31-38.
- 1974, Die albanischen Praesensbildungen auf -io und -nio, [në] *Studia indoeuropejskie* in honorem J. Safarewicz, Kraków, 43-48.
- 1975, Stanowisko języka Ilirów bałkańskich w indoeuropejskiej rodzinie językowej, *Lingua Posnaniensis* XVIII, 9-28.
- 1977, Die Albanologie In Polen, [në] *Akten des Internationalen Albanologischen Kolloquiums zum Gedächtnis an Univ. Dr Norbert Jokl*, Innsbruck 28 Sept. – 3 Oct. Innsbruck, 96-99.
- 1987, Język albański, *Acta Baltico-Slavica* XVII, 17-68.
- 1988, Gjuha shqipe, Prishtina.
- 2001, *Studia Albanica*, Toruń.
- 2004, Për gjuhën shqipe, Prishtina.

Tomasz Cychnerski

- 2003, Le subjonctif roumain et albanais, [në] *Seminari ndërkombëtar për*

gjuhën, letërsinë dhe kulturën shqiptare 21/2, Prishtina, 281-285.

- 2005, La categorie du cas dans la langue roumaine et albanaise, *Studia Albanica* II, in memoriam Waclaw Cimochoowski, Toruń, 107-116.

Jan Hanusz

- 1887, L'albanais en Apulie, [në] *Mémoire de la Société de linguistique de Paris* VI, 263-267.

Marek Jeziorski, Jerzy Wiśniewski

- 1992, *Słownik minimum albańsko-polski i polsko-albański*, Warszawa.

Artur Karasiński

- Albańskie derywaty przymiotnikowe z prefiksem pa-, *Linguistica Copernicana* II, , në shtyp.

Anna Korytowska

- 2004, Sekwencje wokaliczne w języku albańskim, *Slavia Meridionalis* 4, 249-261.
- 2005, Two new phonetic balkanisms (bashkë-autor), [në] *Studia Albanica* II, in memoriam Waclaw Cimochoowski, Toruń, 147-153.
- Dukuria sandhi në gjuhën letrare shqipe në Kosovë, *Gjurmime filologjike*, në shtyp

Kamila Liberacka

- Reduplikacioni i kundrinorit në gjuhën shqipe, *Gjurmime filologjike*, në shtyp.

Jolanta Mindak

- 1982, Mbi disa mjete gjuhësore për të shprehur kuptimin e pasigurisë dhe të habitës në konstruktet foljore të gjuhës shqipe dhe të gjuhës maqedone [në] *Seminari ndërkombëtar për gjuhën, letërsinë dhe kulturën shqiptare* 7, Prishtina, 220-234.
- 1983, Zależności gramatyczno-kategorialne między elementami prostych wypowiedzeń w polszczyźnie I w językach bałkańskich, *Studia Linguistica Polono-Jugoslavica* 3, Sarajewo, 79-85.
- 1984, Remarques sur l'information aspectuelle dans l'énoncé albanais, bulgare, macédonien, néo-grec et polonaise, [në] *Quatrième Congrès des Etudes du Sud-Est Européen. Résumé*, Beograd, 17.
- 1985/86, Sprawozdanie z przebiegu V kongresu bałkanologicznego w Belgradzie 11-17.09.1984 (bashkë-autor), *Biuletyn Slawistyczny* X/XI, 102-106.
- 1985, Për kategorinë e kohës dhe të aspektit në gjuhën shqipe, *Seminari ndërkombëtar për gjuhën, letërsinë dhe kulturën shqiptare* 10, Prishtina, 49-55.
- 1986, O albańskim admiratiwie, *Acta Baltico-Slavica* XVII, 153-161.
- 1986, Uwagi o aoryście bałkańskim jako nośniku treści aspektowych, [në] *Językowe studia bałkanistyczne* I, Wrocław, 87-98.
- 1988, Морфосинтаксички-западномакедонско-албански паралели, *Македонски јазик XXXVIII/XXXIX*, 151-163.
- 1990, O wyrażaniu neutralności rodzajowej w językach bałkańskich, [në] *Językowe studia bałkanistyczne* II, Wrocław, 87-112.
- 1992, Pogranicze albańsko-macedońskie jako przykład strefy wzajemnego oddziaływania systemów gramatycznych języków bliżej niespokrewnionych, [në] *Słowiańskie pogranicza językowe*, Warszawa, 95-102.
- 1992, Wskazówki dla korzystających ze słownika – Shënime mbi përdorimin e fjalorit, [në] M. Jeziorski, J. Wiśniewski, *Słownik minimum albańsko-polski i polsko-albański*, Warszawa, 13-15 dhe 143-145.

(1 – ka më)

Mbi disa veçori krahasuese për kulturën gjuhësore të të folurit në trevat buzë Adriatikut

prof.as.dr. Nexhip Merkuri

Universiteti "Ismail Qemali", Vlorë (Shqipëri)

Studimet e sotme gjuhësore përqëndrohen edhe për zgjedhjen leksikore, fonetike, morfosintaksore dhe mbisegmentore për një situatë duke marrë parasysh edhe faktorë të tjerë ka gjetur shprehjen e vet në termin regjistër gjuhësor. Programet e shkollave, ashtu si edhe puna e familjes synojnë më shumë drejt një niveli ku gjuha të jetë tërësisht e kontrolluar dhe zgjedhjet gjuhësore të udhëhiqen nga rregulla të kodifikuara gramatikore duke mos lënë mënjatë asnjë nga elementët e termit regjistër i lartë.

Me të drejtë thekson Gj.Shkurtaj në librin "Onomastikë dhe etnolinguistikë" (1):

"Përsëhëndetja ka të bëjë me tregues të shumtë ndër të cilat ka rëndësi të madhe caktimi i ndryshueshmërisë së statusit të tij, të atij që përsëhëndet ndaj të cilit drejtohet përsëhëndetja".

Për atë që hyn përsëhëndetja kthehej me fjalët si edhe në Veri Mirësevini

Në një zonë të veçantë kjo ishte e standardizuar me fjalët e shkruara në portën e shtëpisë dhe në oxhakun e odës.

Largimi nga ndodhia , situata bëhej me përsëhëndetjet e formuara nga një emër në rasën kallëzore të shquar plus mbiemrin e mirë, ditën e mirë, drekën e mirë etj.

Në qoftë se në të folmet e arbëreshëve të Italisë ndeshim grupin foljor *rr* plus ndajfoljen *mirë* (*rr* mirë, *rini* mirë), në të folmet e Përmetit dhe në disa rrethina të tjera fqinjë ndeshim po këtë grup folja *rr* plus një emër në rrasën kallëzore me parafjalë *Rri me shëndet*. Ky përdorim haset krahas urimit *Mirë mbetsh, Mbeç me shëndet*.

I përafërt me përsëhëndetjet në anët e Shqipërisë Veriore sidomos në Malësinë e Madhe, në anët e Drenicës etj. të formuara *Ditën e mirë*, marrësi i jep përgjigje urimit: *Mirë vafsh! T'u dëgjoj të mirën! Të vesh shëndoshë e udhë e mbarë!* Afrinë e gjejmë edhe në zonën e Tërpanit, Berat të Vlorës, me të folmen e grave të Malësisë të Madhe, por me ndryshimin që përdoret nga të gjithë banorët *Dita e bardhë*, duke zëvendësuar mbiemrin e mirë me të bardhë. Në zonën e Përmetit është e kufizuar në një mjedis më të vogël përdorimi i kësaj përsëhëndetjeje.

Urimit mund të shprehen me shumë lloje kombinimesh të fjalëve që autorë të tjerë i emërtojnë formula që ndryshojnë sipas situatave. Më poshtë po radhitim një pasqyrë të shkurtër për krahasime.

Kod gjuhësor që mund të përdoret dhe publikohet si pasuri gjuhësore

Shpreh keqardhjen prof.Gj.Shkurtaj që kjo pasuri gjuhësore në shqyrtimin mjaft interesant të Nino Arcurit (Il saluto e suoi rituali dall'antichità ad oggi, in Quaderni di Semantica a.XX,1.,nr. giugno 2000, pp,135-162) mëtohet të jepet me një pamje të hapët e evolucionit i vlerave etnolinguistike të përsëhëndetjes në gjuhë të ndryshme të botës, përmenden shumë të dhëna nga gjuhë europiane, aziatike, por për fat të keq ndonëse se autori është një italian, pra nga

Il registro linguistico oggi è molto importante. La lingua va controllata e le scelte linguistiche vanno guidate da regole grammaticali codificate. Nel suo libro "Onomastica ed etnolinguistica", Gj.Shkurtaj sottolinea: "Il saluto ha a che fare con molti indicatori, tra i quali ha grande importanza la delimitazione della variabilità dello status di colui che saluta verso colui a cui è indirizzato il saluto stesso".

A chi entra, anche al nord, il saluto si ricambia con "Mirësevini". Nel lasciarsi, il saluto si formava con un nome nel caso accusativo determinato più l'aggettivo "e mirë".

Se nelle parlate degli Arbëreshë d'Italia incontriamo il verbo "ri" più l'avverbio "mirë" (Rri mirë), nelle parlate di Përmeti e in alcuni dintorni vicini incontriamo il verbo "ri" più un nome nel caso accusativo con preposizione (Rri me shëndet).

Simile ai saluti dalle parti dell'Albania settentrionale specie nella Grande Malësia "Ditën e mirë", il ricevente risponde "Mirë vafsh!"... La somiglianza la troviamo anche nella zona di Tërpani, Berat, con la parlata delle donne della Grande Malësia, ma con una differenza: l'aggettivo "e mirë" è sostituito da "të bardhë": Dita e bardhë".

Gli auguri possono esprimersi in molti modi, che cambiano secondo le situazioni.

"La conoscenza del modo di salutare nelle regioni d'Albania – scrive Shkurtaj – e la loro comparazione con le altre zone del mondo, non solo ci dà la possibilità di abbozzare qualche tipologia sociolinguistica e etnolinguistica, ma anche di fare luce sulle fasi di sviluppo della cultura spirituale dell'etica albanese".

një vend fqinj me Shqipërinë dhe me një prani historikisht të pamungueshme të shqiptarëve në brigjet e përtëjme të Adriatikut nuk sjell asnjë shembull nga gjuha shqipe apo në mos tjetër nga diaspora arbëreshe e Italisë.(2)

Marrëdhëniet ndërmjet njerëzve që përfaqësojnë statuset e institucione të ndryshme kanë sjellë thënie standard për këto marrëdhënie. Pajtohemi me mendimin e shprehur nga Gj.Shkurtaj: "Njohja e mënyrës së përsëhëndetjes në trevat shqiptare si edhe krahasimi me sa dimë me vendet e tjera të botës na jep mundësi jo vetëm për të shestuar sado trashazi, ndonjë tipologji sociolinguistike e etnolinguistike, por edhe për të ndriçuar fazat e zhvillimit të kulturës shpirtërore dhe etikës shqiptare (3).

Ndryshimet në komunikim midis krahinave apo një rrethine, sado të vogla qofshin, mund të jenë shkak edhe për të dalluar prirjet.

Në zonën e Përmetit ku janë zhvilluar ekspeditat ndeshen krahas tipologjisë së përgjithshme edhe disa veçori.

Hyrja në shtëpi, në odë, kur janë shumë të pranishëm, shoqërohet me fjalë *Mirëmbërma! Mirëdita! Mirë se u gjej!* Por ka raste që shoqërohet me fjalë: *burra, i zoti i shtëpisë* etj.

Drejtimi sipas detyrës që kishte ruhet mirë në kuvendin familjar apo në një veprimtari tjetër.

Zoti dollibash më jep leje ku të drejtohem

Kam ardhur nga... Fshat ose qytet ku të drejtohem

Ose kur bëhej ftesa

Zoti ... më ka dërguar

Të urdhëroni në dasmë . Të dielën urdhëroni etj.

Për grupe fjalësh të tilla janë të shumta, por përdoren njëlloj nga të gjithë folësit për gëzimet, hidhërimet, për një ceremoni tjetër familjare për ndërtimin e shtëpisë së re, për ndarjen e pasurisë, në ceremoninë e vëllazërimit dhe motërzimit, për qumështin e parë për atë vit, për fidanin e mbjellë për bimë të tjera të mbjella për një gëzim tjetër jetësor etj., janë kthyer në formula si regjistër i ngulitur . Objekti për të cilën urohet herë përmendet herë jo. Përdoren rëndom foljet në dëshirore. Janë përdorime të rralla urimet me foljen në mënyrën lidhore .

Po përdorime të rralla janë urimet të formuluar me parafjalë plus emër plus mbiemër *me bukë të ëmbël* dhe emër plus ndajfolje *behar gëzuar*.

1. Shkurtaj, Gj. Onomastikë dhe etnolinguistikë. Tiranë, 2001, f.198.

2. Shih Nino Arcuri, Il saluto e i suoi rituali dall'antichità ad oggi, në Quaderni di Semantica a, xx1n.i giugno 2000, pp,135-162. Cituar sipas Gj. Shkurtaj.

3. Gj.Shkurtaj, Onomastikë dhe etnolinguistikë, Tiranë, 2001, f.197.

Poezi e kujtesës përballë përhershmërisë

(“Libri i të qenit” nga Ali Podrimja)

Baviola Shatro M. A.

pedagoge e Letërsisë Shqipe në Universitetin e Durrësit
(Shqipëri)

Të titullosh një libër kështu, “Libri mbi të qenit”, do të thotë të nxisësh haptazi e me një ambicie tipikisht prej poeti, asociacionet e lashtësisë dhe misterit të jetës përtej vdekjes, të cilat janë tipare të qenësishme të “Librit të të vdekurve”, të Egjiptit. Vetëm se në realitetin ballkanik të mijëvjeçarit të dytë pas Krishtit, vdekja ka tjetër pamje, të tjera formula e adeptë dhe po ashtu edhe jeta përtej saj marr tjetër trajtë. Kjo trajtë e re është e vërteta e dhimbshme e Ballkanit në fundin e shekullit XX, një e vërtetë, e cila sfidon çdo formë tmerri kozmogonik e mistik të paranojohur sepse gjalloj jashtë terrenit mitologjik dhe imagjnativ. Ajo ndodhte në mesin e kontinentit evropian, në kohën e zhvillimit më të madh që kishte parë qytetërimi. Poezia e Podrimjes është lidhur ngushtësisht, në mënyrë të ndjeshme identifikuese me këtë kontekst, të cilin u kujdes ta nguliste sa më thellë në kujtesën e shqiptarëve dhe në mendjen e tularit të Evropës. Popujt që harrojnë, harrohen. Ndoshta paracaktimi i poetit është pikërisht të nxisë dhe të ruajë aftësinë tonë për të mbajtur mend. Kjo dramë e mbijetesës, e ripoimit të vetvetes në rrethanën historike dhe përtej saj në frymën e origjinës, u bë pamohueshëm, profili i gurtë i poezisë së Podrimjes. Një poezi e tillë e kthen Kosovën në fakt kokëfort e mbikohor, dhe si të tillë edhe të patjetërsueshëm.

Edhe më parë kemi patur rast të vërejmë se poezia e Podrimjes është poezi e të kuptuarit të individit nga njëra anë dhe të etnisë e kombit të tij nga ana tjetër. Kulmin e zhbirimit të elementit të parë, individit, Podrimja e arriti me “Lum Lumin” dhe sigurisht përbënte arritje të dyfishtë sepse përmes dramës së Lumit zbulonin thellësisht dhe madje pa mëshirë të vërtetën e njeriut mrekullisht të ngjizur me enigmën e etnisë dhe mbijetesës së saj. “Lum lumi” është qendra e krijimtarisë së Podrimjes dhe leje-hyrja e tij me afat qëndrimi të përjetshëm në poezinë më të mirë shqipe të shkruar deri më tani. Por përballë skajit të qenies dhe enigmës së ekzistencës qëndron poli tjetër i rruzullit të kësaj poezie, ajo që sapo e quajtmë kujtesë e dramës së mbijetesës.

Duke iu përmbajtur dyplaritetit të përmendur më sipër, sado të largët të duken, dy spekttrat e poezisë mbesin përballë njëri-tjetrit duke na diktuar të tjera ligjësi nga ato që dekodon në kuptimin e parë fjala polaritet. Do të thoshim se me “Librin mbi të qenit” Podrimja ka vendosur të përmbledhë në një vëllim të vetëm, në një pikëzim historie, kohë-hapësire dhe meditim, këtë kujtesë kolektive të gdhendur mbi gurë. Ajo ngjan me një amanet të tijin për kohët dhe njerëzit, përplotësim i kuptueshëm ky për një poet që tash 25 vjet e ka gdhendur amanetin e tij për njeriun me gjithë kohët e tij të brendshme. Frazat e kësaj formule përgjithësuese poetike janë ekzistencialiteti i etnisë dhe i njësisë kolektive, ndërkohë që nuk zhvishet aspak nga natyra ekzistenciale e raportit të individit me lirinë, fakt për të cilën ai është i vetëdijshëm. Ky është poli që bën të zgjatohen mbi sipërfaqen e prëkshme dhe të rrokshme tokësore, të vërtetat e epërme, qenësore dhe ontologjike të “Lum lumit”. Ky është skaji përballë.

“Libri i të qenit” është botuar, (pas disa botimesh të mëparshme) nga Pen Qendra e Kosovës këtë vit, dhe siç shpreh vet poeti në rreshtat e pakët në fund të vëllimit, ka pësuar vetëm disa retushime të vogla. Ky libër është paraqitja e sintetizuar e gjithë pamjeve të mundshme që percepton njeriu, i cili ka ndërjer pranë dhunën dhe rrezikimin e ekzistencës së bashkësisë së tij. Kjo bie në sy posaçërisht në logjikën që lidh ciklet e poezive të titulluara respektivisht: Plagë e gjallë, Rrënimi i përmendores së turpit, Ferri humb kuptimin, Perënditë dhe minjtë, Fundi i lojës, Kur u zgjuam Në secilin cikël jepet një qëndrim i caktuar, një pamje e përkapur nga sytë dhe nga brendia e njeriut. Tek cikli i parë “Plagë e gjallë” shikojmë thirrjen metafizike të jetës, të drejtës për të jetuar, harresat e pafalshme të historisë, por me gjurmë në kujtesën kolektive të popujve të kërcënuar për t’u gjymtuar a zhdukur. Të gjitha këto kanë kultin e tyre, shpirtin

e patjetërsueshëm të origjinës, të vetëdijes së prejardhjes, qartësi kjo që paguhet shtrenjtë. Në të kundërt ka edhe përmendore të turpit, të cilat i gjen në sheshet qendrore të kryeqytetit dhe sidomos zënë vend në tjetërsimin dhe zbehjen e shqisave të njeriut të lirë dhe të atij që ia del të mbesë zgjuar. Këtu lexohet dhuna, hysteria dhe çmenduria kolektive kombshfarosëse që ringjall mesjetën dhe krimet më të përcudshme pikërisht aty ku mendohej se ishin përzënë prej shumë kohësh dhe në mënyrë të pakthyeshme. Në këtë mes Podrimja krijon një vend, një pellg gjëllitës në hapësirën gjithësore që e quan Satana. Kjo, në mendimin tonë, nuk është më frymë, një demon e djall, por një shkretani gjymtimesth, një Saharë-Satana, e cila ushqen llahtarën dhe sfidon paturpësisht Zotin. Përmendoret e turpit janë po aq edhe besimet e rreme dhe naive, pritja e kotë, e mbrapshtë, dobësia e squllët e të vendosurit përfund, indiferenca dhe frika ndaj të vërtetës. Kjo krijon habinë e Ferrit si një vend pa kuptimin që i është njohur që prej lashtësisë sepse nuk thotë asgjë të paprovuar, asgjë që të ngjall një tmer më të madh se ai që është përjetuar tashmë dhe që nuk ngjall më stepjen e ndëshkimit. Tashmë janë thyer kufijtë e të shenjtës dhe profanes. Qielli është boshatisur nga zotat dhe toka është populluar nga minjtë. Barku i ferrit është zbratur duke na zbuluar haptazi fundin e lojës shekullore me forcat e dy poleve të përkundërt, jetës dhe vdekjes dhe bashkë me të përfundojnë çuditë ironike dhe të dhimbshme të ndërgjegjes, për të nisur zgjimi dhe përmendja nga deliri i mpirjes. Për këtë të vërtetë kohët duan një dëshmi. Libri nis me poezinë “Dëshmi”. Ajo është konceptuar në solemnitetin e një deklaratë drejtuar kohës, tokës dhe qiellit, asaj që ishte dhe asaj që do të jetë, në emër të Binjakëve dhe të zhdukurve të vendit tim, dhe një Kosovë gjithëkush e ka, sikurse një hebre, një satan, një zot, çdo kohë e ka. Poezia ndërtohet si një amanet dhe si një formulë e Librit të të gjallëve dhe të vdekurve, një psalm deri dje i pashkruar, por i rënjosur në nëndërgjegjen e popujve. Ai është një vetërrëfim prej heremitit që ka vëzhguar botën përtej fytyrës së saj të pezullit dhe ecjes halucinante. Ky heremit nuk është murg i një zoti të fshehur e të avullt, por i një besimi të etshëm dhe botëndryshues, i të drejtës për të jetuar. Para të ngjashmëve të tij dhe para çdo force që thelbi i tij përkap intuitivisht, ai mbyll dhiatën e qëndrës së heshtur, por të parishkrueshme që kalon kufijtë e njerëzores dhe të përkohëshme tashmë: Dëshmoj se kam të drejtë të jetoj.

Ndërsa kohët shkasin sipërfaqes së tokës, njeriu ngel me gjithë ç’e përbën dhe kujtesa është arma e tij e vetme përballë kësaj lëvizjeje të rrëshqitshme. Ekziston një mister i hidhët i mpleksjes së ndjenjës dhe përjetimit në ftohtësinë e gurit dhe në përmbajtjen e mendueshme të pezmit vrumbullues.

E tërë poezia e këtij vëllimi tingëllon si një kujë e zgjuar, zëhollë dhe e mprehtë, një oiiiiii e metalte që mpiks gjakun në një grimë. Kjo kujë përplaset njëlloj mureve të ferrit dhe të shpellës, pusit, varrit dhe kullës apo nofullës së ujku, prani këto karakteristike të poezisë së Podrimjes. Të qenit këtu është ekuivalent me të njohësh, të kuptosh e pohosh se ti ke qenë. Ekzistenca jote nuk është një rastësi dhe aq më pak mbijetesë jote.

Kështu “Libri i të qenit”, manuali dhe anali njëshekullor i mbijetesës dhe i poetizimit të asaj që s’ mund të harrohet a tjetërsohet kurrë, me të shumë autoritet se historia për shkak se shkruan historinë e të qenit të bashkësisë dhe jo linearitetin e të ndodhurave, ky libër pra, bëhet poezia e papërfunduar dhe e papërfundueshme. Ndërkaq e shikojmë atë si skajin përballë poezisë së individit në relatën e tij me Qenien.

(ec te faqja 28)

Laura Smaqi, *Zbulimi i vetvetes n'pasqyrë t'letravet (Proza e shkurtër e Ernest Koliqit)*, Qendra e studimeve albanologjike. Instituti i Gjuhësisë dhe i letërsisë. Departamenti i Studimeve Letrare, Tiranë, 2009, ff. 255.

Studiuesja Laura Smaqi i rikthehet Koliqit me këtë studim të plotë mbi të. Libri është i ndarë në tri pjesë. Është i pajisur me bibliografi dhe me treguesin e emrave. Plotësinë e studimit e nënvizon vetë autorja në hyrjen e punimit: “Me gjithë studimet e bëra mbi këtë autor pas viteve '90, duhet thënë se nuk është trajtuar asnjëherë në mënyrë të plotë gjithë vepra në prozë të shkurtër e tij, por fragmente dhe aspekte të veçanta të saj. Kjo edhe për faktin se studiuesit nuk kanë pasur në qendër të punës së tyre vendosjen e veprës së Koliqit në sfondin historik, por thjesht analizimin dhe vënien në dukje të aspekteve të stilit e poetikës së tij që dilnin në pjesë të veçanta të kësaj krijimtarie”. Autorja e thekson se punimi kryen një analizë të plotë të prozës së shkurtër, bën një analizë të strukturës së tekstit të prozave të Koliqit dhe se vë në dukje tiparet karakteristike të stilit të tij. Objektivi i punimit është studiimi i originalitetit të Koliqit dhe e reja që solli Koliqit me veprën e tij.

Sipas Smaqit veçantia e prozës së shkurtër të Koliqit qëndron në dy aspekte: në hetimin dhe shpërfaqjen në krijimet letrare të psikologjisë shqiptare dhe në krijimin e një proze me ekspresivitet të lartë, për të dëshmuar vlerat dhe mundësitë e shqipes në fushën letrare.

Pjesa e parë ka pesë kapituj ku merren në shqyrtim vëllimet “Hija e maleve” dhe “Tregtar flamujsh”. Pjesa e dytë trajton

dr. Edmond Çali

shqiptar, lektor në Universitetin “L'Orientale” të Napolit

“Pasqyrat e Narçizit” dhe ka tre kapituj: në kapitullin e parë shqyrtohet botimi në gazetë i vitit 1934, në kapitullin e dytë botimi i 1963, kurse kapitulli i tretë trajton përfaqsimin mes dy varianteve.

Pjesa e tretë, “Receptimi i prozës së E. Koliqit në kontekstin e letërsisë midis dy luftërave” është një studim i plotë për tablonë e çështjeve që trajtonte shtypi i viteve '30 dhe përballjen e aspekteve të veprës së Koliqit me publikun.

La studiosa Laura Smaqi dedica al Koliqi un libro intero, diviso in tre parti. E si occupa della sua “prosa breve” - che nessuno ha mai trattato in forma compiuta, perché non l'ha contestualizzata storicamente.

La Smaqi analizza la struttura testuale delle prose brevi del Koliqi e mette in risalto gli aspetti caratteristici del suo stile. Viene studiata l'originalità del Koliqi e le novità da lui introdotte con la sua opera. Le peculiarità del Koliqi - secondo la Smaqi - consistono nell'indagine e nell'ostentazione della psicologia albanese nelle sue opere e nella creazione di una prosa altamente espressiva, per provare le possibilità della lingua albanese in campo letterario. Vengono analizzati i volumi “Hija e maleve”, “Tregtar flamujsh” e “Pasqyrat e Narçizit”. La terza parte del libro della Smaqi è uno studio completo dei problemi trattati dalla stampa albanese degli anni '30.

Poezi e kujtesës

Baviola Shatro M.A.

(vjen ka faqja 27)

Ky libër i ri i Podrimjes është përpjekja për të trajtësuar përpikmërisht fizionominë e poezisë së tij teksta neve na duket se ndërkaq “Lum lumi” prej kohësh prehet paqitë e madhërisht, si frymët e lume, aty në vargjet më të bukura shqipe për të na kujtuar edhe tani se përballë poezisë së papërfundueshme qëndron gjithmonë dhe vetëm poezia e pashmangshme:

Librin mbi të qenit e shkruaj /Në shkretëtirën gllabëruese /Ku guri pikon gjak dhe e uroj /Për fuqinë që më fal.

Ishte kohë e akullt e llahtarshme / Fundi i një zjarrmie / Njerëzore

Falemnderës Lumi / Dësh më turpëroi / Hija e vdekjes.

1. Baviola Shatro “Udhëtimi ekzistencial i individit dhe i kombit në poezinë e Ali Podrimjes”

2. Ali Podrimja “Libri mbi të qenit”, Kosova PEN Qendër, 2009, poezia “Dëshmi” fq. 9

3. Ali Podrimja “Lum lumi”, Toena 2003, Tiranë, poezia “Kujtesë”, fq.121

4. Ali Podrimja “Lum lumi” Toena 2003, Tiranë, poezia “Dita që ma kujton vdekjen”, fq.124

Pse çalon realizimi i shqipes standarde

prof.dr.Imri Badallaj

Universiteti i Prishtinës (Kosovë)

(vjen ka faqja 24)

tanto che questo Congresso del '72 viene battezzato come un raduno di scienziati, ma non scientifico, perché non ebbe il minimo proposito per una scelta giusta dell'albanese standard.

Ha ragione Rrahman Paçarizi quando dice “Ancora non abbiamo una lingua standard ma Regole della Retta Scrittura”, che per gli alunni gheghi della scuola primaria rappresentano una pressione psichica incredibile, che portano ad odiare non solo la lingua ma anche l'apprendimento di altre discipline. Per avere dunque una lingua standard più comprensibile da chi la parla, va introdotta molta materia linguistica del dialetto ghego; ma gli interventi vanno adattati scientificamente considerando anche i fattori psicologici e sociolinguistici con un approccio evolutivo, che prende in considerazione le teorie della standardizzazione linguistica senza alcun diktato politico, come accadde nel Congresso del 1972.

Ma come funziona in generale la norma dell'albanese standard? Nella variante scritta si registra un successo considerevole ma non sufficiente. La variante parlata, invece, zoppica molto: il toscano parla toscano, il ghego immischia i due dialetti, calpestando non poco le norme linguistiche.

Un intervento serio va fatto sull'albanese standard, ma basandosi su sani principi scientifici.

Lutje Arbëreshe

Shëjt Perëndi

Shëjt Perëndi, Shëjt i fuqishëm, Shëjt i pavdekshëm, kijnja lipisi (tri herë) Lavdi Atit e Birit edhe Shpirtit Shëjt nani e përherë e ndë jetët e jetëvet. Amin.

Trini e tërëshëjtë, kijnja lipisi. O Zot, falna mëkatet tona. O Zot i madh, ndjena paudhësitë tona. O Shëjt, ruaj e shëroji sëmudnjat tona për ëmri tënd.

Lipisi, o Zot (3 herë).

Lavdi Atit e Birit edhe Shpirtit Shëjt, nani e përherë e në jetët e jetëvet. Amin.

Ati ynë

Ati ynë që je ndër qiel, u shjëjtëroftë ëmri yt; ardhte rregjëria jote; u bëftë vullimi yt si në qiell ashtu mbi dhe. Bukën tonë të përditshme ëna neve sot, dhe ndjena neve detyrat tona si edhe na ja ndjejmë detorëvet tanë; dhe mos na shtjer në ngasje, po lirona nga i ligu.

Kufinjve te pambarimit

(Mbi vëllimin me poezi “Ajri i Kryqëzimit” të Azem Qazim-it)

Alisa Velaj

poeteshë nga Vlora, Shqipëri

Çdo genie njerëzore, në kujtesën e së cilës ka lëshuar rrënjë në vetëdije poetike, i ndodh shpesh të tundohet prej vargjesh që mbartin një kuptimësi të veçantë për të. Një tundim të tillë, e më pas “një rënie koke e këmbë në dashuri”, do ta përjetoja (e vazhdoj ende ta përjetoj) me poezinë njëvargëshe të poetit të madh italian Xhuzeppe Ungareti: “Ndriçohem në pafundësi”.

Seç ndjej një klithmë hareje e dëshpërimi njëherësh brenda saj. Një shtegëtim prej kësaj bote ikanake drejt hapësirave të pambarimita hyjnore. Dhe dimensionet që të hap një varg i madh përpiqesh t’i gjeshtë mëpastaj edhe në poetë të tjerë. Duke lexuar vëllimin e parë me poezi të Azem Qazimit lexuesi ndjen përhumbjen pikërisht mes këtyre dy dimensioneve: hapësirave ndërmjet të cilave frymon ekzistenca njerëzore dhe asaj bote ku gjithcka shfaqet e ndryshme, e madje në antitezë të plotë me hapësirat ku gjeneron kjo ekzistencë. Ikanakja projektohet si përjetësi e rrejtshme, me një kujtesë po aq të skalitshme, sa dhe ishujt e frymës në qelqet e dritares. Një sëndertim ky i jetës tokësore krejt analog me atë jehonë dhimbje e pesimizmi të thellë që ndjen çdonjëri prej nesh kur lexon vargjet e Librit të Predikuesit. Përkohshmëria e tejkalon vetvetën, vetëm atëherë, kur në vështrimin e saj ngjizen ato shkëndija drite, të cilat e ndërgjegjësojnë të “respektojë” në mënyrën e duhur kufijtë e Pambarimit.

Tash që kujtesa rrudhet si buzë / tue gjakue me puthë Pafundësinë / paqen Zot truejina.

Simbolika biblike, diku e gjëndshme drejtpërsëdrejti si lëndë e parë, e diku tjetër pulsuese nëpër frymëmarrje e vargjeve, është filli që lidh pjesën më të madhe të poezive meditative të këtij vëllimi. Në rastin e parë duket se çdo simbol është i konvertueshëm në një koncept të vetëm, ndërsa kur kjo simbolike kamuflohet brenda vargjeve, imazhet shumëfishohen në varësi të “situatave poetike”,

duke formësuar kështu një tërësi konceptesh. Duke qënë se kemi të bëjmë me një poezi ku imazhi i paraprind tekstit letrar, dhe ku ky i fundit më tepër se sa realitet është një vegim apo shëmbëlltërë hyjnore, e kemi tepër të vështirë të krijojmë një konfigurim të saktë se ku mbaron imazhi e ku fillon simboli.

“Hapet një portë/ e nga drita dalin fëmijët/ hareja që shtyn ma përtej/ kufinjte e hijes”

“Shiu mejtë dhe tash shifet/ vetëm rava që lanë mbi ujë/ kambët e Jezuit”

Imazhet poetike luhaten vazhdimisht mes drite-hijeve, ku nga njëra anë ofrohen peizazhe krejt të zhveshura me “juda të mjerë fqinjë me harabelet”, ndërsa në anë tjetër ravijezohen shëmbëlltërat e vërteta, ato që ngjizen prej të Pasosmit apo “krishterve plot diell”. Përplasja e dy realiteteve të mesipërme lind imazhe dhimbje, të cilat vijnë përmes klithmave të heshtura, prej granatave që në mish çelin trendafilin, ndërsa qenia ec dhe mëngadalë e pa e ndimun e qarkon ajri i Kryqëzimit... Kuptimësia e këtyre poezive tepër te kursyera në vargje qëndron në zbrërthimin e detajit, brenda të cilit maskohet një thelb i përkapshëm vetëm nga një lexues elitar. Fjala është guacke me perllë brenda, ngase kemi të bëjmë me një ligjërim poetik aspak të zakonitë në traditën e poezisë shqipe, dhe që vërteton pa më të voglën medyshe, se forma eliptike e të shkruarit në poezi, krahas Ali Podrimjes në Republikën e Kosovës, e Martin Camajit në trungun amë, njeh dhe një tjetër talent të fuqishëm, në atë copë mëmëdheu që sot frymon brenda kufinjve zyrtare të Maqedonisë... Andej nga çelët “kjo dritare e bëftë dritë” për poezinë shqiptare...

Santori, themelues i romanit shqiptar

prof. dr. Klara Kodra

Universiteti shtetëror i Tiranës

(vjen ka faqja 19)

Il romanzo è attraversato da un pathos drammatico e tragico, ma spezzato da scene umoristiche e satiriche che rilassano il lettore. L'autore, che dimostra un'incredibile fantasia, assomiglia a un rapsodo popolare che entra in comunicazione con il lettore con semplicità e humor.

“Il soldato albanese”, romanzo in italiano, il Santori lo colloca al tempo di Skanderbeg, in Albania, e intreccia peculiarità del paese arbëresh con quelle dell'Albania immaginata. Il soggetto è ispirato da un motivo popolare, quello della suocera infedele. Non fatti storici ma un dramma familiare. Crudeltà e immoralità si fondono nel personaggio della suocera, e il finale del romanzo assomiglia a un romanzo horror per il duplice omicidio che si consuma, da parte del figlio, verso la madre e il suo amante; omicidi verso cui l'autore manifesta un duplice atteggiamento, da uomo normale e da prete.

Queste opere testimoniano la vocazione di romanziere del Santori. Si spera che possano essere stampate quanto prima. E “Sofia Kominate” andrebbe stampata sia in arbëresh che in albanese, mentre “Il soldato albanese” andrebbe tradotto in albanese. I romanzi del Santori hanno elementi del “romanzo popolare”, ma anche peculiarità del romanzo artistico; contengono elementi di realismo, che l'aiutano in una visione più chiara della realtà, lontano dalla vocazione mitzatrice della letteratura della Rilindja.

Leksiku i Qeftit dhe i Kazallveqit

Mario Massaro

ka Qefti (Fg)

(vjen nga faqja 21)

L'uso della vocale “ë” è inferiore rispetto al dialetto toscano odierno. Il sistema consonantico, in tutta la materia lessicale, è molto ben conservato e si avvicina interamente all'albanese standard, ad eccezione della “ll”, la quale ha subito cambiamento nell'articolazione, ma a Casalvecchio si realizza come in albanese. Il lessico di Chieuti e Casalvecchio, messi a confronto, testimoniano una differenza, che dimostra senza dubbio l'origine e la provenienza di queste due colonie, cinque secoli fa. Le differenze sono soprattutto di natura fonetica e grammaticale, più raramente di natura semantica. Qui riportiamo solo alcuni lessemi, che hanno subito cambiamenti lungo il tempo e i secoli. Anche con le differenze che queste due parlate hanno fra loro e con l'albanese, auguriamo che la lingua arbëreshe possa continuare a vivere generazione dopo generazione.

"Të Bijtë e Shqiponjës" dhe këngët që kapërcejnë shekujt

Laureta Petoshati

poeteshë nga Vlora (Shqipëri)

Kush kalon nëpër Kanalin e ngushtë të Otrantos për të ardhur nga Italia në Vlorë, tekta fjolla e reve dhe e mjegullës kapërcejnë mbi ishullin e Sazanit, s'ka se si të mos e dallojë atë hapësirë të madhe ujore që ndan njërën breg nga tjetri. Kjo hapësirë e madhe, si shtrirje e pakufizuar, u kthye nga largësi vendi në largësi kohe, në pritje të madhe, rreth pesë shekuj për arbëreshët, "gjakun tonë të shprishur" për t'u takuar përsëri në vendin e origjinës. Shekujt me shushurimë inullash nga koha pagane ilire, bashkuar me kohën e Skënderbeut dhe me prushin e zjarrit të odës arbëreshe që qëndron gjithmonë i ndezur, erdhën në Festivalin Folk Mesdhetar të Vlorës 2009, me një bukuri të pashoqe nga grupi i Frasnitës dhe Ejaninës për disa ditë me radhë. Ky grup na bëri të mendojmë se ndoshta, në atë ikje të arbërve matanë detit, ata e kthyen kokën për të fundit herë në drejtim të brigjeve. Gjëja e fundit që u ngeli në mendje ishin malet e Shqipërisë, derisa kreshtat e tyre u bënë njësh me horizontin, me qiellin ku dukeshin vetëm yjet. Kjo duhet të ishte arsyeja që ky grup artistik këndonte plot dashuri një këngë të shpikatur të quajtur "Mbi malet e Shqipërisë" ku ndihet një mall pezull dhe i heshtur si retë që pastaj plasin dhe japin vetëtimta të zjarra. Grupi artistik "Të Bijtë e Shqiponjës" - me president zotin Pasquale Bruno, me koreografe zonjushën Carolina Sancineto, me muzikant zotin Enrico De Leo - që ditën e parë të daljes në skenë, sollin një gazmend të papërshkruar. Flamuri me mbishkrimin e grupit, vallja me simbolin kombëtar të shqiponjës me dy krerë, kostumet kombëtare të ruajtura me shumë dashuri në ngjyrën e bardhë si zambakët e lumenjve të Shqipërisë, xhamadanët dhe xhubletat e kuqe si gjaku, tirqet prej leshti të burrave në ngjyrën e gurit të këshjtellave që tregojnë fuqinë dhe trimërinë arbërore, e ndezën atmosferën në të gjitha skenat e qytetit. Një grup i madh, i plotë që kur vallëzonte në skenë duke se merre përmasat e një dasme arbërore. Ashtu ishte vërtetë. Por nuk i këndohej martesës së Skënderbeut me Donikën, vajzën e Vlorës, qytetin ku po zhvillohej dhe ky festival, por i këndohej martesës së Jurëndinës, asaj që ne e njohim si Dorontina, motra e Kostandinit të vdekur që për besën e dhënë u ngrit nga varri. Një valle si bredhja pas dallëndysheve, gjithë elegancë e pasion, gjithë dashuri dhe përkushtim. Po aq e bukur ishte dhe vallja e kënduar "Shpata dhe terrori", që natyrisht i kushtohej bëmave legjendarë të heroit tonë kombëtar Gjergj Kastrioti, i njohur në botën e qytetaruar si "Atlet i Krishtit". Është mëtim i madh që të kërkosh shumë gjëra njëherësh nga ky grup: edhe vallen, edhe tingullin edhe gjuhën ta kenë të kthjellët, arbëreshe të pastër. Nuk janë pak vite nga shkëputja e madhe, por janë mbi pesëqind, megjithatë Frasnita dhe Ejanina me shumë këmbëngulje, me shumë kujdes kanë ruajtur nga tjetërsimi gjuhën, vallet dhe këngët burimore. Meteoret të ndritshëm në qiellin e harresës, të nevojshëm për kthjellimet e identitetit, ky komunitet ka plot. Ndër më të ndriturit, që u bashkohet me një tërësi vlerash morale e kombëtare Matrangës, De Radës, Gavril Darës, Zef Serembes, Santorit, Varibobës është dhe intelektual i shquar i ditëve të sotme Emanuele Giordano, autor i Fjalorit t'Arbëreshëve të Italisë, një vepër monumentale në panteonin e kulturës sonë kombëtare. Zoti Emanuele nuk është me grupin në fjalë në Vlorë, por duket se çdo notë të këngëve të kënduara nga ky grup ai e ka shkruar vetë me dorën e tij, që t'u ngelet brezave që do të vijjnë ashtu e pastër, e pacënuar, ashtu si e sollën deri këtu, me mall e brengë gjer në dhimbje, por edhe me një ëndërrim shekullor, të parët e tij. (...) Si pjesë e identitetit të ri italian, ky grup kishte në programin e tij edhe tarantelën. Ajo që binte në sy nga pjesëmarrësit e tij ishin fëmijët e hareshëm dhe të shumtë në numër. Disa flasin e disa nuk flasin shqip. (...) Tani që është hapur gjithçka këta vogëlushë, ndryshe nga paraardhësit e tyre, po e harronin gjuhën. Ndoshta në ditët tona është e pranishme edhe dilema: shqip apo arbërisht? Por përgjigja është se ne të gjithë jemi bij të Shqiponjës, kështu kemi qenë gjithmonë. Dikur u quajtëm arbëres, apo arbëresh, por ishim përsëri bij të Shqiponjës. Arbërishtja është pjesë e shqipes, kush mëson një pjesë, mëson pastaj të tërën. (...) Por është gjuhë që nuk vdes se e mbron Zoti, është gjuhë e engjëjve që shkojnë e vijnë në si ajo kënga: "Petkat dhe të mirat tona/ Na i lamë në Korona./ Krishtin e kemi me ne / Moj e bukura More." Vlora e pëlqeu shumë këtë grup. E pret përsëri për të shkëmbyer me njëri-tjetrin më shumë këngë, më shumë dashuri.

Kur kemi ardhur në Shqipëri

motra e vogël Maria Lucia

nga Tirana (Shqipëri)

Pas një pranie në Shqipëri që nga viti 1990 dhe një angazhim për pritjen e refugjatëve në Italinë e Jugut dhe në Francë, Motrat e vogla e Jezusit u vendosën prej 1998 në Tiranë (Shqipëri). Përpara Vëllazëria e tyre ka qenë gati 20 vjet me Arbëreshet në Eianina (Cs-Itali) dhe mes të popullit shqiptar në Kosovë.

Vëllazëria e motrave të vogla në Tiranë është e hapur për të gjithë. Edhe këtu, në Shqipëri, BASHKIMI është fjala që shpreh misionin tonë.

Kur kemi ardhur në Shqipëri, kemi kërkuar me zemër të hapur ta dhënë një përgjigje apeleve urgjente dhe atyre të jetës së përditshme. Menjëherë jemi përfshirë thellësisht në lëvizjen e shumë shqiptarëve që pas vitit 1991 janë larguar në drejtime të ndryshme jashtë Vendlit të tyre. Më vonë është paraqitur emergjenca e refugjatëve shqiptarë të Kosovës, ku bashkësia jonë qëndroi 20 vite. Kemi bashkëpunuar me Shoqata të ndryshme për të ndihmuar materialisht në Tiranë dhe në Kukës, por e rëndësishme ka qenë mbështetja morale. Dhe pas kthimit të shumicës së refugjatëve, shoqërimi i personave të ndryshëm në Kosovë, të cilët qëndruan për një kohë të gjatë të shtruar në spitalin e Tiranës, sidomos në repartin onkologjik, për sëmundje që vinin si rrjedhojë e traumave të luftës.

Prania e motrës së vogël Jeannine afër grave të burgosura prej më shumë se 5 vjetësh, është sidomos një prani dëgjimi, miqësie. Ajo viziton fëmijët e këtyre grave që gjenden në Shtëpinë e Mikpritjes në Shkodër dhe në Tiranë, dhe shoqëron gratë që dalin nga burgu. Për disa prej tyre Vëllazëria jonë bëhet një pikë referimi.

Besojmë se edhe puna e motrës së vogël Odetë, për përkthimet ka një ndikim të fortë shoqëror, si për tekstet fetare, si edhe për kërkimet në tekstet e kulturës shqiptare. Përmendim këtu Pjetër Bogdanin, i cili vë në dukje identitetin e popullit shqiptar. Emergjenca e fëmijëve të braktisur na ka dhënë mundësinë për të bashkëpunuar me Shoqatën "Fëmijët e botës", të drejtat e njeriut që ka vepruar me pakicat etnike të romëve. Në fillim motra e vogël Hélène ka punuar në gardërobë... tani që nuk ka më punë, vazhdon kontaktin me familjet në një lagje shumë të varfër. Shoqata, që tani quhet "Fëmijët e botës dhe të Shqipërisë", vazhdon të bëjë vepra nxitjeje dhe përfshirjeje, me qëllim që romët të njihin më mirë dhe të respektohen duke filluar nga shkolla.

Në takimet e përditshme gjithashtu kemi raste nga më të ndryshmet: bëhemi ura kontakti për njerëzit që ndodhen në vështirësi. Për shembull, gjejmë një person që ofron kohën e vet të lirë javore me një djalë apo vajzë që ka vështirësi në studime. Me fqinjët ka mijëra raste për të qenë të vëmendshëm për ndonjë shërbim të vogël, kryesisht ndaj njerëzve të moshuar: si për shembull, shoqërimi te mjeku, marrja e pensionit apo vizita në varreza te të dashurit e tyre.

Jeta jonë kontemplative në mes të njerëzve bën që të kemi kontakte me njerëz të kulturave, besimeve fetare e shtresave shoqërore të ndryshme. Me dëshirë të zjarrtë u tregojmë dashurinë e Zotit ndaj tyre, më shumë me qëndrimin tonë sesa me vepra. Si Jezusi gjatë jetës së tij njerëzore, dëshirojmë që të bëhemi plotësisht të të gjithëve, si tharmi në brumë... duke mësuar gjuhën, traditat dhe zakonet, deri edhe mendësinë e tyre. Eukaristia, Adhurimi dhe meditim i Ungjillit janë në qendrën e jetës sonë dhe mbajmë në zemër dëshirën e flaktë që të dëshmojmë dashurinë e Zotit për të gjithë njerëzit.

ALFABETIZZAZIONE ARBËRESHE

(Abetare, Gramatikë, Histori, Letërsi, Folklor, Rit, Muzikë, Glosar)

2 libre - euro 5,30

(editor Shoqata Aiadi, Ungër; botues "Il Capitello", Torino 2000; Redaktorë: I.C.Fortino (koordinator), V.Bruno, A.Giordano, p.E.Giordano, C.Stamile, E.Tocci)

**Telefononi Antonio Uberti-
0982 - 582241**

Hylli i dritës, revistë tre mujore themeluar në vitin 1913 prej at Gjergj Fishtës, vjeti XXVIII, nr.260, 1(260) e 2(261), Shkodër 2009

Tek këta numra, gjëmi dy studime interesante të autorëve arbëreshë, mbi argument arbëresh: “*Il sistema verbale della parlata albanese di San Benedetto Ullano*” (Emilia Conforti) dhe “*Shpërngulja e familjeve të Hotit në vitin 1833*” (Italo Sarro).

Fortino Eleuterio F., Hesychia – Tranquillità dell'anima e del corpo, sussidi catechici 47, Besa, Circolo albanese di cultura, Roma 2009, pp.66, pro manuscripto

Ky libër na fjet mbi veprën e shën Janjit Klimako “Shkalla e Parrajsit”: domethënë si bëhet të vëhet përpara te jeta shpirtërore, si errëhet te përsosuria nëpërmjet 30 këmbë shkallje. Paqja është horizonti i jetës së të krishterëve. Atë paqe që i ka Jisu apostujvet të tij. Te kjo paqe - e realizuar ka Jisu Krishti me vdekjen e me ngjalljen e tij, për shpëtimin e jetës – ka të rronjë i krishteri.

Scuola Media Statale di Spezzano Albanese, Spixana radici verdi, ...per crescere insieme, Medusa Associazione culturale, Grafosud snc, Rossano Calabro (Cs), 2009

I hapur ka një parathënie e ispetorit F.Fuska, libri fjet për storjen e Spixanës, kostumet, të mirat kulturore e personaxhet; fjet mbi zakonet e vitit e mbi gjitonitë, mbi traditat e mbi jeket; mbi vjershet e fjalët e urta. Materiali i zbukuruar me fotografi e skice dhe i mbjedhur ka studentët e skollës, gjatë vjetvet 2006-2009, me ndihmën e docentëve.

Smaqi Laura, Zbulimi i vetvetes n'pasqyrë t'letravet – Proza e shkurtër e E.Koliqit, Qendra e studimeve Albanologjike, sht.botuese Maluka, Tiranë 2009

Një libër i ndryshëm ka të tjerët, jo vet pse merret me një poet-shkrimtar si Koliqi, shumë i dashur nga Arbëreshët, po pse studion plotësisht, për herë të parë, prozën e shkurtër të këtij autori, ture e vendosur në sfondin historik të duhur. Objekt i studimit – mbi të cilin botomi edhe një recension të E.Çalit – janë këto vepra të Koliqit: *Hija e Maleve, Tregtar flamujsh, Pasqyrat e Navezit*.

Gallo Giuseppe, L'arbëresh di San Marzano, Adriatica Editrice Salentina, Lecce 2009

Është një fjalor i së folmes së Shën Marcanit, i vetmi katund i provincës së Tarantit ku fjetet akoma arbërishti. Autori - poet e shkrimtar, i vetmi që shkruan tek

e folmja katundare - ka shumë mot i mëson arbërishtin nxënësve të katundit; e ndër vitet e fundit u dha me gjithë zëmër mbledhjes së fjalëvevet dhe të frazeologjisë arbëreshë që, ditë për ditë, venë ture u bjerrë. Një libër që lipsset te çdo shpi arbëreshë e Shën Marcanit. Një dokument interesant për gjuhëtarët.

Gallo Giuseppe, Karpu të tatës – Pasuri të tatës, Adriatica Editrice Sal., Lecce 2002

Është një rrëfim / pjesë teatrale tek e folmja arbëreshë e Shën Marcanit, që autori te Parathënia thot se, për mallin e math që ndien ndaj gjuhës mëmësore, dish t'ja shkullnij harresës së motit. Teksti është i pjerrë edhe në gjuhë shqipe (nga Alil Myrto) e në gjuhë lëtire. Me një lutje autoritevet bashkiakë sa të lejojnë trashgimin e kulturës arbëreshë gjeneratave të ardhshme.

Passarelli Gaetano, Lo scintillio dell'oro, tra antico e nuovo - patrimonio iconografico delle Chiese di San Basile, per iniziativa del Comune di San Basile, Tip.Giammarioli, Frascati (Roma), 2009. Ky autor frasnjot shkruan mbi qishat e Shën Vasilit, mbi ikonat e ikonostazet e tyre. Një libër që s'do të jetë, si thot autori, një katalogim i patrimonit artistik të Shën Vasilit, po që folën mbi ato vepra që i shërbejnë besimit të traditës bixantine. Ikonat e studiuar i përkasin jo vet njëi shkollje ikonografike bixantine. Shën Vasil pikturuan ikona aq Turrà, Rondini e Pawlyck, sa Droboniku, Tsafaridis e Manes.

Bellucci Antonio, La parrocchia Bizantina “SS.Maria Assunta” di Frascineto – storia, rito, cronaca, letteratura 1490-2009 – Edit. Centro Ricerche G.Kastrioti, Frascineto 2009

Këtu botohen, ndër të tjera, të dhëna mbi storjen e katundit, priftrat e qishës, shkrimtarë e artistë të Frasnitës dhe Purçillit; e për të parën herë dorëshkrime të famullitarisë së Shën Mërisë Sundës të Frasnitës, të këtrëve priftrave: B.Frascino (1785-1850), B.Bilota (1843-1918), V.Frascino (1857-1939). Dorëshkrimi i Bilotës është i titulluar: “Stato delle Anime e delle Famiglie di Frascineto”: zë ç'ka viti 1908 e mbaron tek viti 1916. Mbrënda janë edhe dica poezi fetare të shkruara ka Bilota.

Bellucci Antonio, Antologji Arbëreshë – prozë e poezi gojore -, veshja, të ngrënit, t'ëmblat, bujqësia, blegtorja, martesat, vjershe, vajtime, fjalorth mbi argalinë, frazeologjia, dorëshkrime e shek.XIX, Edit. Centro Ricerche G.Kastrioti, Frascineto 2009

Është i XI vëllim i veprimtarisë së protopapazit Anton Bellushi ka Frasnita. Materiale etnografikë nga këta katunde arbëreshë: Frasnitë, Shën Sofi, Maq, Fallkunarë, Shën Martir (Cs); Shën Kostandin, Shën Pal, Zhur (Pz); Vinë (Cz), Karfic (Kr). Transkriptim në të folmet arbëreshë dhe përkthim italisht.

Universiteti i Prishtinës – Fakulteti i Filologjisë, Seminari Ndërkombëtar për Gjuhën, Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare, Prishtinë 2008 – materialet e Punimevet, 2 vëllime, Prishtinë 2009

Mbi Botën Arbëreshë, tek i pari vëllim gjëmi këta shkrime të autorëve arbëreshë: *Sportelet gjuhësore provinciale dhe komunale pas aprovimit të Ligjit 482/99* (M.Massaro, kumtesë); të autorëve jo-arbëreshë: *Arbëreshët e Italisë dhe ruajtja e gjuhës së tyre* (ligjiëratë e I.Badallaj, kosovar, bashkëpunor i vjetër i Jetës Arbëreshë). Tek i djhti vëllim gjëmi këta shkrime të autorëve arbëreshë: *Përralla arbëreshë nëpër vite* (Costantina Florio, nga Qefti, kumtesë); *Kosova në poezinë e Zef Skiro di Maxho-s* (Italo Costante Fortino, nga Shën Benedhiti, kumtesë); *Një tufë vjershash të pabotuara për Kosovën: Zef Kakoca, Për Kosovën e lirë (1990)* (Katerina Xukaro, nga Çifti, kumtesë); *Kosova në poezinë arbëreshë* (Agostino Giordano, ka Purçilli, kumtesë); të autorëve jo-arbëreshë: *Problemet e prozës: poezia arbëreshë* (Aleksandra P.Nikolskaja, referim).

La Torre Gaspare, Rossi Elio, Shqipëri-Itali – mite, histori dhe Arbëreshë, tip.Comune di Firenze, Firenze 2009

La Torre është një historian dhe Rossi është kryetari i Shoqatës “Miqësi Itali-Shqipëri”, ç'i ndihui shumë Shqipërisë. Dy studiues që duan shumë mirë aq Shqipërinë sa Arbërinë. Ky libër zë fill edhe katundet arbëreshë, me historinë, gjuhën e kulturën e tyre, të djeshme dhe të sotme. E autorët librin ja dedikuan Skanderbekut, burrë i fortë dhe i rrallë.

Staffa Felice Antonio, Opera Omnia - vol.I Opere edite, a cura di Angelo Matrangelo e Aurora Stracan, Amministrazione Comunale di Falconara Albanese, Tipolitografia Gnisci, Paola (Cs) 2009

Staffa që një poet, i lerë te një katund arbëresh, po që shkruajti vetëm lëtisht. Megjithatë kujtimi i rrënjave arbëreshë e shoqëroi gjatë veprimtarisë së tij dhe e frymëzoi jo pak. Tek vepra “Canti albanesi parafrasati”, ai përhapën ndë mes t'letinjvet poezinë popullore arbëreshë, ture e parafrastur sipas shijes së tij poetike.

Shefqet Dibrani: *Libra dhe Mbresa – venerime letrare, (kritikë)*, botoi Albanisches Institut, St. Gallen (Zvicër), 2005, faqe 674

Shefqet Dibrani, gazetar, poet dhe kritik letrar nga Kosova i cili që mbi 20 vjet jeton në Zvicër është autor i 10 librave me poezi, publicistikë dhe i një vëllimi voluminoz me kritikë letrare në të cilin janë përfshirë mbi 120 shkrime kritike që ky autor i ka bërë për libra, gazeta dhe shënime të tjera letrare. Në mesin e shumë shënimeve kritike zënë një vend të veçantë edhe shkrimet për librat dhe revistat arbëreshe. Këtu përmendim vetëm ato shkrime që lidhen me Arbëreshët.

I. Në rubrikën KRITIKË janë këto shkrime:

1. Rexhep Ismajli: Poezia e sotme Arbëreshe, (antologji), Prishtinë 1990, faqe 367-372
2. Mario Bellizzi: Who are we now, poezi, Pejë 1997, faqe 443-452
3. Franco Esposito: Omero cieco – Homeri i verbër, poezi shqip-italisht, Novara 2002, faqe 475-480.

II. Në rubrikën REVISTA DHE GAZETA janë këto shkrime:

1. Revista Katundi Ynë, faqe 583-584.
2. Revista Lidhja, faqe 601-602.

III. Në rubrikën VITRINA E LIBRIN janë këto shkrime:

1. Mario Bellizzi: Last exit to Bukura Morea, faqe 609-610.
2. Antologjia: L'Albero dei sogni – Pema e ëndrrave, Bari 1995, faqe 61-612.
3. Antologjia: Poesia dal Kossovo, Nardo 1999, faqe 613-614.
4. Vinçenx Golletti Baffa: Pastë jetë të gjatë më se një shekull (tri vëllime), Civita Vëllimi I/1995, Vëllimi II/1996, Vëllimi III/1996, faqe 623-624.
5. Vinçenx Golletti Baffa: Teoria e gërshisë, Civita 1997, faqe 625-626,
6. Antonio Bellusci: Kërkime dhe studime ndër Arbërorët e Heladhes, Cosenza 1994, faqe 637-638

Të gjitha këto shkrime janë të shoqëruara edhe me ballinat e librit a të revistave. Tre shkrimet e para janë kritikë letrare dhe në fund të kritikës jepen edhe shënime biografike për autorët, kurse te dy rubrikat tjera janë shënime kryesisht informative ku jepen datat e sakta të botimit, përmbajtja dhe adresat e revistave. Libri është i pajisur edhe me treguesin e emrave që e bënë një libër kërkimor dhe me interes për shkencat e albanologjisë.

Jashtë këtij libri janë edhe dy poezi dhe një shënim kritik:

1. Poezia: *Arbëreshi*, kushtuar Shime Deshpalit, njëri nga arbëreshët e fundit në Zara-Kroaci, botuar te libri i parë me poezi "Larg pikën hëna", Tiranë 1994.
2. Poezia: *Nuk tallen Arbërorët me emrin tim*, kushtuar Zef Skjiro Di Maxho, botuar te libri i fundit me poezi "Ëndërr e njejtë tokë tjetër," Podujevë/Kosovë 2007.
3. Kritikë: Ferruccio D'Angelo – Giuseppe Schirò di Maggio (Ferruccio d'Anxhelo – Zef Skiro Di Maxho), "Apklips Anno Zero", fotojalë, botim i autorit, Settimo Torinese (Torino, Itali) 1980, faqe 36.

C'è un'altra Arbëria

Pierfranco Bruni

ka Sullarënxa (Cs), poet, gazetar e shkrimtar

C'è una Arbëria Jonica, ancora abbastanza consistente, che si presenta con la sua eredità storica, con la sua lingua, con i suoi riti e una tradizione che racconta memoria e presente all'interno di un contesto che abbraccia un tessuto territoriale ben conosciuto. C'è un'altra Arbëria, sempre nella geografia di quella dimensione, che è sostanzialmente Jonica: sia per territorio che per processi culturali veri e propri, che ha perso cultura, tradizione, riti e lingua, pur restando all'interno di una trasmissione di valori storici che raccontano segni e tracce che non si dimenticano facilmente. Credo che sia opportuno entrare in questa seconda Arbëria per approfondire elementi e modelli che riguardano chiaramente le comunità che hanno perso la loro etnia, e quindi la loro lingua, per capire di più il legame consistente non solo tra lingua e civiltà, ma tra paesi con una precisa matrice arbreshe ancora consolidata e praticata (in una quotidianità di istituzioni e di famiglie) e paesi che hanno perso questa matrice. C'è da sottolineare, comunque, una riflessione. I paesi che non sono più arbresh, nonostante abbiano perduto la matrice - quindi sono privi oggi di una identità - non possono, nonostante tutto, fare a meno di fare i conti con le radici arbreshe e tanto meno con ciò che si può definire eredità comune. Comunità come Rota Greca o come San Lorenzo del Vallo (in Calabria, nel cosentino), o come Carosino o San Giorgio Ionico (in Puglia, nel tarantino) si portano dentro, nel proprio articolato di incastro tra tempo e storia, quelle voci che rimandano a ciò che oggi si usa chiamare "cittadinanza". La storia del popolo arbresh va intesa come una cittadinanza e quindi, come tale, si intrecciano, nel suo modello esistenziale ed etico-estetico, valori. La lingua non è solo la frequentazione di una ricorrente tutela e valorizzazione delle origini: deve essere considerata un valore. Le comunità che non sono più arbreshe sono quelle che hanno perso la lingua come valore e, perdendo la lingua, hanno smarrito i luoghi della tradizione e i modelli dell'essere di una appartenenza. Qui sta il punto. Un'operazione da farsi, che sarebbe chiaramente utile e interessante, sarebbe quella di relazionarsi con le comunità che presentano una loro storia originaria che rimanda alla cultura arbreshe. Nella storia di questi paesi non possono esserci parentesi. La storia è nella continuità di una civiltà che si fa identità. Proprio per questo, penetrare l'umanità identitaria di una comunità italo-fana ma che ha segni e "comportamenti" italo-albanesi, significa rompere gli steccati di una rischiosa solitudine per tutto il mondo arbresh. Occorre ripensare ad una geografia, pur avendo davanti una scacchiera: ma si è convinti che necessita andare verso una politica del recupero anche nei confronti dei non arbresh, ma che arbresh sono stati. Ciò non vuol dire disarticolare la tutela, che è diretta nei confronti degli attuali paesi italo-albanesi, ma significa andare oltre, avendo la capacità di includere in un progetto una problematica che tocca sempre più i nodi, appunto, della "cittadinanza" sia storica che moderna. Non si può continuare a vivere soltanto nella storia, continuando a perdere una filigrana di culture, a partire dalla lingua: la storia è un investimento, non nella nostalgia, ma nel futuro di una identità. Arbresh, e realtà che sono state arbreshe, devono parlarsi. Non è una provocazione e tanto meno una utopia. È cercare di leggere tra le maglie di un processo, sia ereditario che identitario, guardando al rapporto tra le realtà delle presenze minoritarie in Italia e la loro salvaguardia-valORIZZAZIONE.

VANGJELI

i pjerrë arbërisht

nga

zot Emanuele Giordano

230 faqe

Euro 10,00